

HITTEL

TARTALOM:

Transylvania népmozgalma

A népiáplálkozás

Nemzeti művészet

A népi és európai gondolat

Művelődéspolitikai vázlat

Népzeneink és a cigányzene

Metamorphosis Transylvaniae

R. SZEBEN ANDRÁS

PARÁDI KÁLMÁN

BIRÓ JÓZSEF

PONGRÁCZ KÁLMÁN

VENCZEL JÓZSEF

KÉKI BÉLA

ALBRECHT DEZSŐ

CLUJ

1936

HITEL

SZERKESZTIK :

Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József, Vita Sándor.

Megjelenik negyedévenként öt iv terjedelemben.

Minden cikkért írója felel.

Kéziratok Vita Sándor szerkesztő címére küldendők:

Cluj, Str. Memorandului 12.

Előfizetési ára egész évre 120 lej, 6 Pengő, 20 Kc.

Egyesszám ára : 30 lej.

Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:
a Hítel kiadóhivatala, Cluj, Str. I. G. Duca 6.

Lapunk címfőjét Széchenyi *Hítelenek* 1830 évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ : ALBRECHT DEZSŐ

A HITEL

és a cselekvő fiatal magyarok.

1 A HITEL első számában a cselekvő fiatal magyarok hitéről s életútjáról szólván, az egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó „egyedüllévő magyarok“ jelentőségét emlegettük, akik városon és falvakban, a szellemi és fizikai munka terén, értelmük és két kezük erejével társadalmi szerepet vállaltak, feladatokat keresnek, terveket szőnek, vagy immár munkálják is a feladatokat, valósítják a terveket. Nemzetpolitikai szemlénk megindításakor elsősorban öreájuk gondoltunk, hátha egybeverődésüknek szolgálattevői lehetnénk. Vállalkoztunk tehát az eredményes cselekvés előfeltételeink kútatására és feltárására: a tárgyi és lelki önismeretre vagyis társadalmi, gazdasági és szellemi alkatunk taglalására s az ebből folyó nemzetpolitikai feladatok megállapítására. A cselekvés ugyanis a nemzet szempontjából az egyéni eredményeken túl a népközösség érdekeinek szolgálatát jelenti.

2 A TAMÁSI ÁRON INDÍTOTTA VITA azonban a cselekvő fiatal magyarságot nem ebben a széles keretben, hanem különböző társaságokban, alakulatokban, világnézeti csoportokban látta megjelenni. Tamási szerint a Fialatok, a „népvalóság“ hirdetői és a Hitel új magyarjai képviselik a cselekvő ifjúság három arculatát. (V. ö. Brassói Lapokban megjelent cikksorozatával) S bár Tamási e három „csoport“ szerepének meghatározásával „a Fialatok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékelésnek és a „baloldaliak“ szocializmusának az összefogását“ célozta, a cselekvő fiatalság fogalmának csoportokra szűkítése nem bizonyult célravezetőnek, hiszen ahelyett hogy összefogást eredményezett volna, érzékenységeket bántott, ami Jancsó Bélánál a csoportok számának újabb szűkítéséhez vezetett, írván: „cselekvő magyar ifjúság egy van: az Fialatok“ (Brassói Lapok).

3 A CSELEKVŐ FIATAL MAGYAROK fogalmának ez az egy-csoportra való leszűkítése ugyanannak a gondolkodásbeli kizárólagosságnak a folyománya amely más síkon, mint eszmei kizárólagosság, jelentkezik a Fialatok eszmehirdetőinél. Néhány idézet:

1. „a Hitel csoport ugyanazt próbálja mondani, aminek mi itten polgárjogot szereztünk. Nem mi vesszük fel mások ruháit, újabb szereplők öltöznek azokba, amiket mi viseltünk először.“ (László Dezső.) „A belső revízió, a szigorú önbírálat és az erkölcsi megtisztulás alap gondolatait a Fialaloktól senki el nem vitathatja. A Hitel legfeljebb kisajátítani próbálhatja.“ (Jancsó Béla.)

2. „De a Széchenyi-kérdést is úgy kezeli úgy az új, mint a régi Hitel, mintha ezt a puskaport is ők találták volna fel.“ (Jancsó Béla.) „1933-ban nem kis visszhangra talált az egész magyar nyelvterületen „Akarom: tisztán lássatok“ című, Fialatok kiadásában megjelent

könyvem, amelyben elsőnek próbáltam meg a világháború utáni magyar ifjúság számára tolmácsolni Széchenyi aktuális üzenetét... És ugyancsak a Fialatok kiadásában jelent meg az a másik könyv is, (László Dezső: A siető ember. Szerk.) amelyik a Hítel által eszménynek vallott Széchenyivel rokon Zrínyi építő magyarságát próbálta a mai ifjúsághoz közelebb hozni. Ennek a tanulmánynak sincs elődje a világháború utáni erdélyi betű-rengetegben.“ (László Dezső.)

4 AZ ESZMEI KIZÁRÓLAGOSSÁG külön elbírálást kíván. A Fialatok eszmehirdetői szerint tehát a Fialatok tulajdonjogot szerzett magának a belső revízió, a szigorú önbírálat és az erkölcsi megújulás, tehát Zrínyi, Széchenyi és Makkai Sándor által leírt igazságok közvetítésére; s a vád az, hogy a Hítel ezt a tulajdonjogot kisajátítani próbálja. Válaszunk: 1. ezek a gondolatok nem lehetnek egy csoportnak sem a magántulajdonai, hanem nemzeti köztulajdon, ősrégi hagyományt alkotnak, amelyek éppen közösségi mivoltuk által válnak jelentőssé; 2. és ha ennek ellenére bűnösök vagyunk, bűnünk csak annyi lehet, hogy élt Zrínyi és írt, s élt Széchenyi és írt, és előbb olvastuk műveiket, mint a László Dezsőét. Bűnösök lehetünk továbbá, mivel olvastuk Grünwald Béla, Kecskeméthy Aurél, Angyal Dávid, Falk Miksa Széchenyiről szóló írásait, Makkai nagy Széchenyi-tanulmányát s mindenekelőtt Szekfű Gyulának Három Nemzedékét (1921), mely ugyan nem ifjúsági könyv, de számunkra mégis eléggé tudta tolmácsolni Széchenyi örök aktuálitását. A Széchenyi kérdést nem látjuk „puskapor-nak, amit mi találtunk fel“, de közös nemzeti vagyonnak, nemzeti szellemünk élő és ható gazdagodásának, élő és ható mértéknek. Mert Széchenyi volt az, aki felmutatva a legmagasabb csúcsra, ahova egy nemzet eljuthat, minden következő magyar nemzedék számára kész programot adott. Széchenyi aktuális marad mindaddig — akár közvetítik aktuális üzenetét, akár nem — míg a magyar nemzet el nem jut arra a magaslatra, ahova ő akarta emelni.

5 A HITEL LÉTJOGOSULTSÁGÁT tehát eszmei vonalon vajmi kis mértékben befolyásolja ama kizárólagosság, amelyről szólottunk. A magyar eszmevilágnak hagyományos tételeire építettük és építjük rá következtetéseinket s ez önmagában véve máris igazolja létjogosultságunkat. De nemzetpolitikai szemlénk nemcsak ennyit akar: eszmei ébresztgetést, hiszen „itt tátong azon mélység, mely mindaddig nemzeti koporsó gyanánt fog állani előttünk, míg ezt az önismeret s a javulásnak csak jobb emberek által gyakorolt szelleme... bé nem töltik“ (Széchenyi). Vállaltuk tehát népközösségünk helyzetének őszinte és tárgyilagos megmutatását s a javítás nemzetpolitikai feladatainak rendszerezését. Népmozgalmi, egészségügyi, közművelődési és gazdasági adatfeldolgozásunk, népszerűsítő tudományos cikkeink, közéleti szemlénk, valamint az eszmei irányvonalak tárgyilagos megítélése mind olyan természetűek, melyeket eddig közírásunk ebben a formában elhanyagolt, népközösségünk pedig sajnálatosan nélkülözött. Szolgálatot kívánunk tenni s ebben csakis népközösségünk nyilvánvaló érdekei befolyásolhatnak.

6 A MAGYAR NÉPKÖZÖSSÉG érdeke pedig a kisebbségi életkeret komoly vizsgálóinak tanúsága szerint mindenekelőtt a szervezett nemzettársadalom kiépítése s ezért a magyarság legsürgősebb feladata: kutatni a szervezkedés módjait és lehetőségeit, hogy e lehetőségeknek s kívánalmaknak megfelelően ellenállóvá építhessük nemzetéletünket. S bár a szervezés szükségességének kérdésében aligha lehetne különbség, mégis támadások érték lapunkat hangoztatása miatt. Egy szélsőbaloldali folyóirat: a „Korunk“ „feudális kulturmérenyletnek, díszmagyarba öltöztetett hitlerizmus“ megnyilatkozásának könyvelői el lapunkat. De nemcsak e baloldali lapban, hanem a velünk egy munkamezőn dolgozó „Fiatalok“ szerkesztőinek írásaiban is jelentkezett ez a vád. László Dezső csak burkoltan fejezi ki, a Korunk véleményére hivatkozva, Jancsó Béla viszont nyíltan leírja: „A Hítel jelszavai mögül a parancsuralmi rendszerek sunyi vigyorgása kandikál elő.“ E vád alighanem tévedésen, vagy megtévesztésen alapszik. Emlgettük ugyan Mussolinit és Hítlert, de nem úgy mint „az eszményi ember képviselőit“ (László Dezső), hanem mint a mai Európa két legnagyobb szervezetjét, akik a saját népeik lelkiségének ismeretére építették fel rendszerüket. Nyugodtan tettük ezt, mert az a véleményünk, hogy számunkra, mint kisebbségi nép számára inkább adva van a lehetőség és egyben a kötelesség is a nagy világáramlatok tárgyilagos vizsgálatára s ebben nem akadályozhat meg az a lovagiaságból és gyávaságból összetett pszichózis, mely Mussolini vagy Hitler nevének egyszerű kiejtéséből is a reakció vádját kovácsolja. Nyíltan szembe kell néznünk a dolgokkal, a tőlünk távoleső események nyugodt elbírálására van szükségünk, hiszen szellemi nagykorúságunkat csak így érhetjük el és csak így válhatunk a „dolgot ömagát néző“ magyarrá, akik ki tudják majd alakítani életünknek azokat a belső, magaalkotta törvényeit, melyek nem kívülről, külső országokból, de nem is benn, tőlünk idegen néptől ránkényszerített parancsok, hanem normák, melyek itt, küzdelmeink közepette alakulnak ki. A másik vád, az ezzel kapcsolatos demokráciaellenesség vádja, ami az új nemesség kialakításának sürgetése miatt ért, sem lehet más, mint tévedés. László Dezső úgy látja, hogy szerintünk: „új nemesség alakul ki (de csak) a szétszórta élő tanultabb és birtokos rétegből“. Ezzel szemben a Hítel első számának ismertetett része ezeket mondja:

„Erdélyben nincs vezetőosztály, mely mély szociális és nemzeti felelősségérzettel, nagy feladatának hivatástudatában vehetné át a nemzet vezetését. Egészséges vezetőosztály nélkül pedig nincs egészséges társadalom. Most is, mint valamennyi nemzeti katasztrófaink után, *távol és csendben az egyedüllevő magyarok* kezdik lerakni az új élet alapjait. Ha végigutazod Transylvaniát majdnem mindenütt, a legkisebb faluban is, találsz mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost, vagy gazdát, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítsére s munkára táruznak karjai. Ezeket kell összefogni és és megertemteni az új nemességet. Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már okulva a történelmen, nemzeti kiválasztás útján, melynek ismérve: *szolgálni a nemzetet.*“ Nem tudjuk, nem kutatjuk, hogy László Dezső ebből a felsorolásból miért csak a birtokosréteget ragadta ki s miért nem látta meg a lényegét: ez az új nemesség független az az osztályoktól, mindenkit magábatömörít, akiben megvan a közösségi munkára való hajlam és képesség.

7 A FÉLREÉRTÉSBŐL keletkezett vádak visszaútasítását nem kerülhettük el, Mi nem támadtunk, minket támadtak s csak a köteles és jogos önvédelemre szorítkoztunk. Vitába nem szívesen bocsájtkozunk. Sem idő nincs reá, de nem is hasznos a vetélkedés. Annyi az elintézendő kérdésünk, oly széles a munkaterület, hogy mindig kevesen leszünk a munkábaállók. S egytől meg kell őriznünk magunkat: saját szerepünk túlbecsülésétől. Mi mindannyian csak részletmunkások lehetünk, a társadalomszervezés nagy műve nem egy nemzedék erejéhez méretett, elvégzése nemzedékek következetes igyekeztét igényli. A Fialaloknak, a Hitelnek s más hasonló munkaközösségeknek egy hivatása van: egymást segítve és egymás mellett törekedni a népközösség szolgálatára. László Dezső szerint a Hitel előtt csak két út állhat: velük vagy ellenük. Mi ismerünk egy harmadik utat is: a párhuzamosat, amely egy cél felé halad mindazokkal, akik segíteni akarnak elesett fajtánkon. Ebben az útban személyi és csoporti előjogok nincsenek, csak — nemzeti érdekek.

Az olvasóhoz!

Amikor a Hitel második számát tisztelettel megküldjük kedves olvasónk címére, egyúttal köszönetet mondunk azért a meleg fogadtatásért, melyben részesítették. Ugy látjuk, tisztán áll olvasóink előtt a szándék, amely lapunk megindításában és feladatai megszabásában vezetett bennünket és reméljük, hogy e második számban közreadott tanulmányok is olvasóink érdeklődésével és megértésével találkoznak.

Lapunk harmadik boríték-oldalán köszönettel nyugtázzuk a beküldött előfizetési díjait mindazoknak, akik lapunk vállalt feladataival és célkitűzéseivel egyetértve az előfizetési díj beküldésével máris segítségünkre siettek.

Hátralekos előfizetőinket pedig ez úton is kérjük: szíveskedjenek az első szám átvételével elvállalt kötelezettségüknek mielőbb eleget tenni és az előfizetési díjnak kiadóhivatalunkhoz (Cluj, Str. Duca 6.) való eljuttatásával megadni részünkre azt a támogatást, amely nélkül vállalt feladatunknak csak a szerkesztők ismételt és súlyos anyagi áldozata árán tudnánk eleget tenni.

Magyarországi előfizetőinkkel tudatjuk, hogy az előfizetési díjak beküldésének megkönnyítése céljából címükre postatakarékpénztári csekklapokat fogunk eljuttatni.

HIBAIGAZÍTÁS.

Lapunk 97.-ik oldalán levő táblázatból tévedésből kimaradt két város számadatait itt közöljük:

	1910	1920	1930
Târgu-Mureş	25.527	30.988	38.116
Arad	63.166	62.490	77.225

TRANSYLVANIA NÉPMOZGALMA

A Magyarországtól Romániához csatolt területen élő, kisebbségi sorsba került magyarság létének és fönmaradásának kérdése megköveteli, hogy magyar falusi és városlakó tömegeink művelődési helyzetképét, életszínvonalát, társadalmi és gazdasági fejlődésének irányát minél elmélyedőbb alapossággal megismerjük, de túl e minőségi szempontokon nem kell-e ugyanakkor figyelmünket fokozottabban a mennyiségi kérdések, a számszerű népmozgalmi adatok felé fordítanunk? Mert művelődési, erkölcsi, szervezeti és gazdasági kérdéseink mélyén ott rejtőzik a gyökérprobléma: népességünk számszerű fejlődése vagy hanyatlása. Csak ennek ismeretében kerülhetjük el, hogy valaha katasztrófális meglepetések ne érjenek, sőt nemzetpolitikai törekvéseinknek is irányítást adhatnak e rideg számok. Magyar statisztikai adatgyűjtés hiányában a román statisztikai közlések földolgozása és kritikai vizsgálata útján kell népességfejlődésünk jelenségeiről tájékozódnunk.

Jelen tanulmány keretében a Magyarországtól Romániához csatolt terület népességének természetes szaporodását vizsgáljuk meg a világháboru után. Nem vesszük külön-külön vizsgálat alá a természetes szaporodás két alaptényezőjét: a születési és halálozási adatokat, mert ezek beható és tudományos taglalásának csak akkor volna értelme és lehetősége, ha e terület népességéről a háboru után pontos és részletes kormegoszlási, nemek szerinti, családi állapotra vonatkozó, nemzetiségi, vallási, foglalkozási stb. statisztikánk volna. Sajnos, az a helyzet, hogy ezek közül egyikkel sem rendelkezünk. A háboru után ugyanis csak 1930-ban hajtották végre rendes népszámlálást Románia területén, ennek eredményeit azonban ilyen részletezéssel még nem tették közzé. Mindössze nemzetiségi adatokat közöltek 'megyéenként, de azt is csak magánforrásban.¹ Így kénytelenek vagyunk egyelőre pusztán a természetes szaporodás adatait összefoglalni s ezekből megállapítani, milyen irányban és milyen ütemben fejlődik Transylvania népessége.

Megjegyezzük, hogy az utóbbi években igen sokat foglalkoztak szakemberek és közírók a transylvan népszaporodási viszonyokkal. E tanulmányok legtöbbször hibája az, hogy egy-két esztendő adataiból indulnak ki és vonnak le általános érvényűnek hitt következtetéseket. Egy másik irányban is találunk felületességet, amennyiben egy-egy községnek, egy-egyanyakönyvi hivatal ada-

¹ Dragomir Silviu: *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucureşti, 1934.

tainak sorából következtetnek szintén törvényszerűségekre. Pedig tudni kell, hogy a népmozgalmi jelenségek a statisztikailag megfigyelt oly tömegszerű tünetnyek közé tartoznak, amelyeknél a széleskörű adatgyűjtést és a hosszú időszakasz megfigyelését nem lehet elmellőzni akkor, ha a viszonyok általános és tényleges alakulásáról megbízható képet akarunk szerezni. Éppen ezért másfél évtized adatait foglaltuk össze e tanulmány táblázataiban s az így nyert eredményeket megpróbáljuk egy-egy helyen a világháború előtti évek eredményeivel is egybevetni.

A Magyarországtól Romániához csatolt terület népességét az 1910. és 1930. évek népszámlálásai a következőnek találták:

Év	Terület km. ² -ben	Népesség száma	Népsűrűség
1910	102.282	5,236.305	51.19
1930	102.282	5,543.250 ²	54.20

Húsz esztendő alatt tehát itt a népesség ténylegesen 306.945 fővel szaporodott, ami 5.86⁰/₀-os szaporodásnak felel meg. Ez az arányszám igen alacsony. Mint alább a természetes szaporodás adataiból látni fogjuk, legfőbb magyarázata ennek az alacsony szaporodásnak az erős elvándorlás. Sem a természetes szaporodás háború alatti csökkenése, sem a békeszerződéseket követő nagyarányú expatriálás nem magyarázza meg önmagában a népességnek ilyen alacsony tényleges szaporodását; megállapítható, hogy e terület népessége a külső és belső vándorlások mérlegéből állandóan veszteséggel kerül ki. Ennek a tényre — mint alább látni fogjuk — nemzetiségi szempontból is jelentősége van.

A TERMÉSZETES SZAPORODÁS ADATAI.

Rátérve a természetes szaporodás vizsgálatára, állapítsuk meg legelőször azt, hogy milyen források állanak rendelkezésünkre. Népszaporodási adatokat közöl megyénkénti részletezéssel a román statisztikai évkönyv,³ időnként közzétesz ilyenemű adatokat a román statisztikai szemle is⁴, 1932 óta pedig külön folyóirat je-

² Az egyetlen eddig hivatalos népszámlálási kiadvány az „Indicatorul Statistic al satelor din România. București, 1932.” 5,549.441 főben állapítja meg Erdély lakosságát 1930-ban, a fenti adatot Dragomir S.: La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques Bucarest, 1934. c. kiadványa tartalmazza, mely azonban nemzetiségi megoszlást is ad s így az alábbi fejtegetésekre való tekintettel mi ezt használtuk.

³ Anuarul Statistic al României, București. Institutul de Statistica Generală a Statului.

⁴ Buletinul Statistic al României. Publicat de Institutul de Statistica Generală a Statului.

lenik meg Manuila Sabin dr.-nak, a román népszámlálási és népmozgalmi intézet igazgatójának szerkesztésében⁵ a romániai népmozgalomról szintén megyénkénti részletezéssel. E forrásoknak nagy hiánya, hogy az adatokat nemzetiségileg nem részletezik, ami pedig Transylvania vegyes népességét tekintve igen fontos lenne. Ennél a hiánynál azonban még sokkal nagyobb hiba az, hogy a román demografusok viszont igen sűrűn használnak fel különböző politikai célú tanulmányaikban olyan népmozgalmi adatokat az egyes romániai nemzetiségekről, melyeknek részletes hivatalos kimutatását seholsem találjuk meg. Így a román statisztikai évkönyvek megyénként csak az összes lakosságra közlik a népmozgalmi adatokat, felekezeti részletezést ugyan adnak, de már csak a tartományok szerint. Az új népmozgalmi havi füzet is csak 1933. évi 10-ik számában hoz először nemzetiségi részletezést a romániai megyék népmozgalmáról. Abból az egy-két évi adatból, amely így rendelkezésre áll, aligha lehet általános érvényű tapulságokat levonni. Manuila Sabin dr. egy egyesülési emlékalumban⁶ összeállította Transylvania népmozgalmi adatait 1920—1927 évekre, de nemzetiségi részletezést itt sem ad. Ezzel szemben határozott megállapításokat találunk az 1934. és 1935. években megjelent politikai szándéku román cikkekben és könyvekben az itteni kisebbségi lakosságnak természetes pusztulásáról és a románsággal szemben való állandó térvészteréséről.⁷ Megnyugtató eredményeket csak akkor fogunk elérni, ha alapos és kritikai tanulmányozás tárgyává tesszük ezen népmozgalmi adatokat és a rendelkezésre álló források és adatsorok teljes anyagának figyelembevételével vonjuk le következtetéseinket.⁸

Tizenhat év alatt Transylvania népessége 729.488 főnyi természetes szaporulatot mutat fel. Ez évi 45.583 fő átlagos szaporodásnak felel meg. Ha végigkísérjük az évi természetes szaporodás sorának tényleges alakulását, akkor meglehetősen nagy ugrásokat találunk benne. Ez is mutatja, hogy mennyire nem szabad egyetlen, vagy néhány év szaporodási adataiból hirtelen általános következtetéseket vonni. A minimumot 1935 (30.005) és 1927 (35.330) évek szaporodási adatai képviselik, a maximumot 1930 (58.796) és 1921 (57.615) éveké.

⁵ Buletinul Demografic al României. Publicație oficială a Institutului de Demografie și Recensământ, Director: Dr. Sabin Manuila.

⁶ Transylvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918—1928. București, 1929. p. 667—677.

⁷ S. Manuila: Les problèmes démographiques en Transylvanie „Revue de Transylvanie”, 1934. 1. sz.

S. Manuila: România și revizionismul. „Archiva pentru Știința și Reforma Socială” 1934. 1—2. sz.

P. Râmneanțu: Calcularea populației viitoare din Banat Crișana Maramureș... și România. Buletin Eugenic și Biopolitic. 1935. 1—3. sz.

P. Râmneanțu: Studiu asupra depopulării Banatului. „Bul. Eugenic și Biopolitic” 1935. 7—9, 10—12. sz. 1936. 1—2. sz.

⁸ A magyar statisztikai irodalomban Transylvania háboru utáni népmozgalmáról komoly és szakszerű beszámoló csak 1929-ben jelent meg Kovács Alajos dr. tollából: Transylvania népmozgalma vallásfelekezetek szerint 1921—1927. években. „Magyar Statisztikai Szemle” 1929. évf. 12. sz. 1207—1214. l

A természetes szaporodás arányszámai Transylvania megyéiben 1000 lakosra vonatkoztatva
1920—1935. években.

Megye	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Alba	8·3	14·6	15·5	10·9	10·2	9·2	9·6	8·7	10·6	7·2	12·2	9·4	10·2	6·4	7·8	7·0
Arad	8·5	6·7	4·6	6·2	2·9	3·0	2·1	2·7	4·6	3·4	6·0	3·1	1·9	1·7	2·2	-0·4
Násăud	4·3	9·4	11·2	11·2	10·2	11·1	9·4	7·9	12·8	10·0	10·1	11·6	10·3	9·7	7·9	5·7
Bihar	17·0	13·0	10·3	7·3	10·2	7·9	7·0	7·0	9·1	9·4	12·2	8·9	11·2	6·4	8·3	6·4
Braşov	7·9	10·7	9·3	9·3	8·6	8·4	8·3	8·6	10·7	9·0	10·3	9·7	7·4	9·6	8·3	7·7
Ciuc	12·5	17·3	11·6	12·8	15·5	14·5	12·4	9·9	12·6	9·8	14·8	11·1	10·9	11·1	9·2	9·9
Făgăraş	4·2	10·7	11·0	9·3	8·1	9·2	4·9	5·6	4·8	5·4	6·7	4·6	6·9	7·4	4·7	3·5
Treiscaune	8·3	12·1	11·9	11·5	11·2	9·3	8·0	7·3	9·7	7·6	10·5	9·0	8·2	8·5	7·7	5·4
Hunedoara	6·2	8·9	9·5	8·4	6·4	4·9	5·1	4·1	8·1	4·9	7·6	5·5	5·1	2·2	0·8	-0·3
Târnava-Mică	10·8	12·1	14·5	14·1	12·6	13·1	15·5	13·0	16·2	12·9	16·9	13·7	14·5	12·6	10·5	10·7
Cluj	7·3	10·9	11·0	10·1	10·0	9·2	9·1	7·9	11·1	9·1	11·9	10·3	10·0	9·6	9·1	6·5
Caraş-Severin	3·4	4·0	4·6	2·9	1·4	1·6	0·4	-0·1	3·5	0·2	3·8	2·2	0·6	-0·6	-0·5	-3·0
Mureş	8·9	12·6	12·7	11·5	11·2	11·4	13·1	12·6	12·9	10·3	14·3	12·9	12·2	10·0	8·8	8·4
Maramureş	1·3	14·2	16·6	15·8	21·9	17·4	13·4	12·5	17·8	14·6	17·4	15·0	15·6	13·8	11·2	12·9
Târnava-Mare	6·4	11·6	10·4	10·1	9·9	8·4	10·2	8·0	12·4	11·4	12·6	10·8	9·4	10·9	7·5	8·2
Sătmar	9·7	12·4	3·3	13·0	10·5	10·2	9·8	8·5	13·2	10·8	14·0	10·9	11·1	10·0	10·8	9·0
Sibiu	6·8	12·3	11·2	9·1	10·5	7·9	8·0	8·5	10·0	7·3	11·4	9·5	8·6	9·6	7·5	6·3
Sălaj	13·5	12·1	15·6	10·9	13·8	10·4	10·0	9·7	14·0	12·5	15·2	12·2	11·8	10·6	11·7	10·2
Someş	10·4	13·0	12·4	10·9	9·7	9·5	11·3	8·0	14·0	11·7	13·4	12·4	13·2	11·2	9·1	8·4
Timiş	7·4	5·7	3·7	2·8	0·1	1·5	-0·3	0·6	1·2	0·6	2·9	0·5	-0·9	0·6	0·1	-1·6
Turda	10·2	13·5	12·9	14·4	14·2	13·2	14·4	12·8	17·4	14·8	17·8	17·4	15·6	12·1	12·4	11·6
Odorheiu	10·9	12·3	8·7	12·3	10·1	10·2	9·1	5·8	9·3	11·8	12·5	11·7	10·2	10·2	5·2	6·0
Átlagban	8·5	10·5	10·1	9·0	8·6	7·3	7·4	6·5	9·8	7·8	10·7	8·5	8·2	7·0	6·5	5·2

Az egyes megyék és vidékek szaporodásának fejlődését a területváltozásokra való tekintettel csak az összlakossághoz viszonyított arányszámokból mérhetjük meg helyesen. Az előző oldali táblázat tartalmazza ezeket az arányszámokat, úgy amint azokat a román hivatalos és fentebb felsorolt kiadványokból merítettük.

A természetes szaporodás 1000 lélekre vonatkoztatott arányszámainak táblázatában igen hullámzó sorokat kapunk. A maximumot Maramureş megye szolgáltatja 1924. évi $21.9^{0/00}$ -es szaporodásával, a minimumot Caraş-Severin vármegye 1935. évi $3.0^{0/00}$ -es fogyásával. De a hullámzás nemcsak az egyes megyék adatai között jelentős, hanem ugyanazon megye különböző évi adatai között is. Így különösen szembetűnő Maramureş megye 1920. évi $1,3^{0/00}$ -es szaporodása az 1924. évi $21.9^{0/00}$ -es arányszámmal szemben. Bár ennek minden valószínűség szerint adatgyűjtésbeli okai is vannak, a többi megyék különböző évi adatainak általános ingadozása is jelentékeny.

A 16 esztendő népszaporulatát mutató sorokból határozott fel- vagy lefelé menő irány nem olvasható ki. Igaz ugyan, hogy az utolsó 5 év adatai lefelé hajlást jeleznek, de ilyen lefelé hajlást mutattak már az 1924—1927 évek adatai is, melyek után jelentkezett viszont a sorok együttes legnagyobb fellendülése (1930).

Transylvánia népességének természetes szaporodása már a háború előtt az országos átlag alatt maradt és 11.59-et tett ki. A házasságokból született átlagos gyermekszámot nézve is a háború előtt *Transylvania szerepelt a legalacsonyabb arányszámmal: 3.76, míg az országos átlag 4.07 volt.*

Ha összeadjuk Transylvania természetes szaporulatát 1920—1930 évekről és az 1930. évi román népszámlálás eredményére vonatkoztatva kiszámítjuk, hogy ezer lakosra évente átlag mennyi szaporodás esik, 8,7-es arányszámot kapunk. Ha az 1901—1910 közötti évek népszaporulatát adjuk össze e területre vonatkozóan⁹ és ezt az összeget az 1910-es népszámlálás lakosságára vonatkoztatjuk, évi átlagos természetes szaporodási aránynak $9.0^{0/00}$ -ket kapunk. Megállapítható ebből, hogy Transylvánia népességének természetes szaporodása egy háború előtti és utáni évtized átlagát összevetve alig változott.

Vessünk egy pillantást Orománia területének népszaporodására is. Ha a mai Románia ezen 6 tartományának népszaporodási adatait a transylvan adatokkal összehasonlítjuk, akkor elég szomorú eredményekre bukkanunk¹⁰.

Legerősebb szaporodási arányt Románia tartományai közül Dobrugea és Moldova népe mutat fel; sorrendben utánuk Muntenia, Basarabia, Oltenia, Bucovina következnek; legutolsónak marad Transylvánia, melyet szaporoság tekintetében még Bucovina népessége is felülmúl.

⁹ Járási pontossággal véve az áthasított megyék adatait.

¹⁰ Forrásaink az összehasonlítást csak 1924-től teszik lehetővé.

**Románia tartományainak népszaporodási arányszámai
1924—1935. években.**

Év	Olténia	Munte- nia	Dobru- gea	Moldova	Basara- bia	Buco- vina	Transyl- vania	Egész Románia
1924.	14.3	16.5	20.7	18.9	17.6	12.6	8.6	14.1
1925.	18.4	19.4	18.9	18.1	13.9	12.4	7.9	14.1
1926.	15.3	17.5	20.0	20.0	13.7	11.0	7.4	13.4
1927.	11.6	15.1	15.6	17.5	13.9	10.9	6.5	11.9
1928.	15.5	18.5	19.2	21.4	17.3	12.0	9.8	15.1
1929.	10.0	14.1	17.6	18.9	14.9	10.7	7.8	12.3
1930.	14.9	16.4	19.0	20.1	20.5	13.0	10.7	15.4
1931.	11.6	14.3	12.2	17.3	14.4	11.5	8.5	12.5
1932.	15.3	18.3	20.6	17.6	15.8	11.4	8.2	14.2
1933.	13.5	15.6	20.8	17.9	16.8	11.5	7.0	13.3
1934.	12.8	15.0	17.2	14.9	13.2	7.5	6.5	11.7
1935.	9.4	12.9	15.9	14.3	7.8	7.6	5.2	9.6
12 év nép- szaporodási arányaszámai	12.6	14.9	16.6	16.4	13.9	10.5	7.6	12.4

Ez utóbbi jelenség adta a román demografusoknak azt az örvendő felkarolt gondolatot, miszerint Románia népességének természetes fejlődése néhány évtized múlva azt fogja eredményezni, hogy az erőteljesen fejlődő tiszta román jellegű tartományok népessége a vegyes népességű gyengén szaporodó tartományok kisebbségi lakosságával szemben olyan többséget fog elérni, amely egymagában mentesíti Romániát a kisebbségi kérdéssel való komolyabb foglalkozás és annak megoldása alól.

A romániai kisebbségi kérdés elintézése felett ilyen módon napirendre térni aligha lehet.

Hiszen a nagy többségben román tartományok népszaporodása csak akkor befolyásolhatná lényegesen a vegyes lakosságú tartományok népmegoszlásának képét, ha az előbbiekből az utóbbiakba erős bevándorlás folyna. A belső vándorlási statisztikák és az egyes tartományok természetes és tényleges szaporodásának adatai azonban épp ellenkezőleg azt mutatják, hogy a vegyes népességű tartományokból folyik jelentős elvándorlás a többi tartományokba. Igaz, hogy ezzel a mozgási iránnyal szemben jelentkezett egy betelepítési áramlat, mely a régi román tartományokból tisztviselőket, tanerőket, katonákat vitt be az erős kisebbségi lakos-

sággal rendelkező területekre, de ez a betelepítés csak az első időkben mozgatótt meg nagyobb tömegeket. Másrészt ezáltal éppen városlakó, nem szopora elemek jutnak nagyrészt az új területekre, akiktől tehát nem várható olyan szaporodás, mely az illető tartomány nemzetiségi képében jelentős eltolódásokat okozhatna.

De nem képzelhető el a kisebbségi kérdés fontosságának elenyészése az egyes romániai nemzetiségek természetes szaporodási arányának különbözősége alapján azért sem, mert Romániában *a kisebbségek abszolút száma akkora* (több mint 5 millió lélek), *hogy ennek a néptömegnek a jelentősége* — százalékarányára való tekintet nélkül — *elhanyagolható sohasem lesz.*

Érdekes egymás mellé állítani Románia történelmi és új tartományainak népszaporodását. A történelmi tartományok (Munténia, Moldova, Oltenia) lakossága az 1924—1935 közt eltelt 12 esztendő alatt 1,530.037 fővel szaporodott; az új tartományoké (Basarabia, Bucovina, Dobrugea, Transylvania) 1,315.861 fővel, tehát közel ugyanannyival.

A természetes népszaporodás mértéke két alaptényezőnek: a születési és halálozási különbözetnek az eredménye. Ezen alaptényezők egyenkénti részletes megfigyelésébe itt nem bocsájtjuk, de rá kell mutatnunk arra, hogy a születési arányszám Dobrugeában és Moldovában a legnagyobb, Transylvániában a legkisebb. A halálozási arányszámoknál is Moldova és Dobrugea járnak magasság tekintetében az élen, de itt már sokkal közelebb zárkóznak hozzájuk a többi tartományok. Míg Transylvania a születési arányszám tekintetében megingathatatlanul az utolsó helyen áll a romániai tartományok között, addig a halálozási arányszám tekintetében az országos átlagnál jobb a helyzete.

FELEKEZETEK KÖZÖTTI ÖSSZEHASONLÍTÁS.

Az eddigiekben letárgyaltuk Transylvania népszaporodásának adatait a világháború után és összehasonlítottuk a kapott eredményeket Románia többi tartományának népszaporodási viszonyaival. Most nézzük meg Transylvániát közelebbről s próbáljuk meg az általános szaporodási adatok mögött az egyes népcsoportok, vallásfelekezetek, vidékek különös vagy jellemző egyéni viszonyaira is világosságot deríteni. Mint fentebb már említettük, nem állanak rendelkezésünkre — sajnos — olyan részletes népszámlálási adatok, melyek a különböző tanulságos kombinációkra módot adnának, így az alábbiakban csak az egyes vallásfelekezetekhez tartozó népességnek, a városi és falusi lakosságnak különleges szaporodásával fogunk foglalkozni és következtetéseket fogunk vonni egy-egy nemzetiségileg egységes vidék szaporodása alapján az egyes transylvan nemzetiségek szaporodására.

Természetes szaporodás Transylvániában az 1924—1933 években¹ vallásfelekezetek szerint.

Év	Összes	Ortodox	Gör. kat.	Róm. kat.	Protestáns	Református	Unitárius	Baptista	Izraelita	Egyéb
1924	47.224	12.838	16.495	6.400	8.828	—	—	—	2.738	75
1925	43.373	10.940	16.017	6.380	8.020	—	—	—	2.027	11
1926	40.013	9.923	15.272	5.330	7.656	—	—	—	1.912	80
1927	35.181	8.530	13.365	5.333	6.283	—	—	—	1.621	49
1928	52.709	15.225	19.629	6.735	2.554	6.656	—	—	1.634	276
1929	42.640	11.724	16.845	5.003	1.706	5.300	626	—	1.294	142
1930	58.706	18.017	21.377	7.492	1.991	7.169	742	—	1.686	232
1931	47.643	14.035	18.420	6.103	2.010	5.498	678	580	1.288	969
1932	46.108	13.467	18.931	5.150	1.602	4.907	564	443	1.020	24
1933	39.903	9.643	16.260	5.284	1.894	4.716	534	474	1.008	90
	453.500	124.342	172.611	59.210	42.544	34.246	3.144	1.497	16.228	322
Évi átlagos szaporodás	45.350 ²	12.434	17.261	5.921	1.840 ³	5.707	628	499	1.623	32
‰-ban	100·0	27·1	37·6	12·9	4·0	12·4	1·4	1·1	3·5	0·0
Ezer ugyanolyan felekezeti lakosra esik átlag	8·1	5·7	13·5	6·6	6·8	8·3	9·2	—	5·7	—

¹ Felekezeti részletezésű adatok 1934 és 1935. évekre nem állnak még rendelkezésünkre.

² Az össznépesség átlagos évi szaporodása nem egyezik meg az egyes felekezetekhez tartozók átlagos szaporodásának összegével, mivel a protestáns felekezeteknél a csak együttesen megadott évek szaporodása az átlagokban nem szerepel. Az átlagok összege 45.881.

³ Ez az átlag csak az 1929 és következő évekre és csak az e rovatban maradt evangélikusokra vonatkozik.

A megelőző oldal táblázata Transylvania természetes szaporodását mutatja be 1924—1933 években felekezeti részletezéssel.

A reformátusokat és unitáriusokat 1928, illetőleg 1929-ig a protestánsok között mutatták ki. Baptista, adventista felekezet 1931 óta szerepel a kimutatásokban, addig valószínűleg az egyebek rovatában kell keresnünk, de adataik jelentős megnövekedése arra mutat, hogy az utóbbi években áttérés folytán sok hívőt nyertek a többi felekezetektől. A természetes szaporodás adatainak az egyes felekezetek közötti összehasonlítása végett összeadtuk a felsorolt 10 év adatait és kiszámítottuk az évi átlagos szaporodást. (Természetesen a nem teljes évsorozatú adatoknál az átlag csak a feltüntetett évekre számított ki, a protestáns felekezet rovatában csak az 1929—1933 évek adatait adtuk össze, így az átlag csak az evangélikusokra vonatkozik.)

Az 1930 évi népszámlálás felekezeti statisztikáját a természetes szaporodás felekezeti arányszáma mellé állítva, a következő képet kapjuk :

Vallásfelekezetek	1930. évi lélekszám ¹¹⁾		1924—1933. évek természetes szaporodásának átlaga	
	abszolút szám	%	abszolút szám	%
Ortodox	2,156.324	38·9	12.434	27·1
Gör. kat.	1,219.515	22·0	17.261	37·6
Róm. kat.	881.377	15·9	5.921	12·9
Református ..	670.733	12·1	5.707	12·4
Izraelita	282.706	5·1	1.623	3·5
Evangélikus ..	266.076	4·8	1.840	4·0
Unitárius	66.519	1·2	628	1·4
Egyéb	—	—	467	1·1
Összesen :	5,543.250	100·0	45.881	100·0

Ezen összehasonlításból kitűnik, hogy messze arányszámán felül szaporodik Transylvania gör. katolikus lakossága, igen enyhén lépi túl a reformátusok és unitáriusok szaporodása saját népi arányszámukat, a többi felekezet mind gyengébben szaporodik, de messze kiugrik közülök a gör. keleti román egyház igen alacsony szaporodási arányszámával. Ugyanezt a képet kapjuk, de pontosabb megvilágításban, ha kiszámítjuk az 1000 lélekre eső szaporodást. Az 1930. évi népszámlálás felekezeti eredményeiből és a szaporodási adatokból kiszámíthatjuk a felekezetek 1933 évi valószínű lélekszámát (a kivándorlás ez években minimális) és ehhez, mint felső határhoz viszonyítva, az egyes felekezetekhez tartozó lakosság szaporodását. A kép tanulságosabbá való tételére állítjuk az így kapott adatsor mellé a háború előtti adatokat, melyeknél azonban figyelembe kell vennünk egyrészt azt, hogy csak a teljes egészük-

¹¹ Előzetes adatok. Moldovan V.: Le nouveau regime des cultes en Roumanie. „Revue de Transylvanie“ 1934. 3. sz.

ben Romániához csatolt megyékre vonatkoznak, másrészt, hogy ezek az adatok a közölt népek középnépességéhez viszonyulnak: míg a háború utániak a 10 éves időtartam utolsó évének népességszámához. Ennek következtében a háború utáni arányszámok ténylegesen nem annyival alacsonyabbak, mint a kimutatásból kiolvasható. Azonban az egyes felekezetek között ugyanabban az időközben mutatkozó különbségekre, valamint a két időszak közötti változásnak az egyes felekezetek szerint való különböző mértékére e kis táblázat igen jól rámutat.

Vallásfelekezetek	A természetes szaporodás arányszáma 1000 azonos hitfelekezetű lakosra számítva	
	1924—1933. évek átlaga	1909—1912. évek átlaga ¹²⁾
Ortodox	5·7	8·1
Gör. kat.	13·5	12·2
Róm. kat.	6·6	11·6
Református	8·3	12·7
Evangélikus	6·8	9·8
Izraelita	5·7	19·4
Unitárius	9·2	11·8
Összesen :	8·1	10·6

Messze kiugrik a gör. katolikusok szaporodási arányszáma a háború utáni időkbén, viszont a legalacsonyabb szaporodást Transylvániában a gör. keletiek mutatják, mindkét időközben egyaránt. Tudjuk, hogy transylvániai viszonylatban a gör. kel. és gör.kat. felekezetű lakosság kevés kivétellel román nemzetiségű (1910-ben 92·3⁰/₀); a róm.kat., református, unitárius és izraelita vallásuak nagyrészt magyarok (1910-ben 79·2⁰/₀); az evangélikus felekezetűek németek (1910-ben 82·6⁰/₀). Ezeknek az adatoknak ismeretében egyáltalán nem látszik igazoltnak a transylván kisebbségi nemzetiségek igen gyenge szaporodásáról terjesztett állítás, mert igaz ugyan, hogy a legjobban szaporodó transylván vallásfelekezet a gör. katolikus s ez legnagyobb részben román nemzetiségű szaporodást jelent, de viszont a legnagyobb transylván román egyház, a gör. keleti, szaporodás tekintetében utolsó helyen áll.

Feltűnő az, hogy míg a világháború előtt a transylván izraeliták a legnagyobb szaporodási arányszámot mutatták, addig a háború után a gör. keletiekkel együtt utolsó helyen állanak.

Az ezekből az adatokból leszűrhető tanulságokat és megállapításokat azonban óvatosan kell kezelni. Az összehasonlítási alapot ugyanis az 1930. évi román népszámlálás előzetes felekezeti adatai képezik, melyek a végleges adatok közzétételével változást szenvedhetnek. Ezt a változást valószínűvé teszi többek között az is, hogy

¹²⁾ Lásd: Kovács Alajos dr.: Transylvánia népmozgalma vallásfelekezetek szerint 1921—1927 években, Magy. Stat. Szemle, 1929. évi 12. sz. 1207—1214 l.

míg az előzetes népszámlálás adatai szerint az erdélyi görög katolikus lakosok abszolút száma 1910—1930 között 23.304 fővel csökkent, ugyanazon idő alatt a gör. keletiek száma 353.067 fővel emelkedett, holott a hivatalos népmozgalmi statisztikák szerint a gör. katolikusok évi átlagos szaporodási aránya 13'5⁰/₀, a gör. keletieké pedig csak 5'7⁰/₀. Az említett 24.304 főnyi csökkenéssel szemben a gör. katolikus erdélyi lakosság 1924—1933 évig, tehát egy évtized alatt 172.611 fővel szaporodott.

A róm. kat., református és unitárius egyházak hiveinek lélekszámában az 1910 évivel szemben 126.329 főnyi apadást mutat ki 1930-as népszámlálás. Érdemes emellett megemlíteni, hogy ezen egyházak hívóinak száma a fent megvizsgált egy évtized alatt 104.898 fővel szaporodott a hivatalos népmozgalmi statisztika szerint. Ha a világháborús évtized valószínű szaporodását teljesen a háború és az azt követő veszteségek kiegyenlítésére fordítjuk, akkor is kb. 230.000 főnyi más okokkal magyarázandó veszteség mutatkozik a három felsorolt egyház terhére az 1930-as népszámlálás adataiban.

NEMZETISÉGEK KÖZÖTTI ÖSSZEHASONLÍTÁS.

Bár valamely személynek felekezeti hovatartozását sokkal könnyebb megállapítani, mint nemzetiségét, tehát ezekből az adatokból csak nagy óvatossággal vonhatók le következtetések, mindazonáltal alább leközelítjük a román népmozgalmi statisztika eddig közölt nemzetiségi eredményeit is Transylvaniara vonatkozóan.

Mint már említettük, nemzetiségi részletezést a román demográfiai hivatalos közlések csak 1933 második felétől tartalmaznak. Egy csonka és két teljes évnek anyagát tekinthetjük tehát e viszony szempontjából át,¹ ami kevés ahhoz, hogy megbízható tájékoztatást adjon.

Osszeadva a 2 év és 7 hónap természetes szaporodását nemzetiségenként és az 1930 évi népszámlálás nemzetiségi eredményei mellé állítva, az alábbi képet kapjuk Transylvaniáról:

Messze népi arányszámukon felül szaporodnak a rutének és jóval magasabban a románok is. A magyarok aránylagos szaporodása gyengébb, mint a népességben megállapított arányszámuk, a németeknél és zsidóknál még kedvezőtlenebb a kép.

¹ A népmozgalom évi összefoglalásai a román hivatalos kiadványokban nem tartalmaznak még 1934 és 1935 évre vonatkozólag nemzetiségi részletezést. Itt közölt táblázatunk adatai a havi adatközlések összegezéséből erednek. (Buletinul Demografic al României, 1933. 10. sz. — 1936. 4. sz.)

Nemzetiségek	1930. évi lakosság		Term. szaporodás 1933. VI. 1-től 1935. XII. 31-ig	
	abszolút szám	%	abszolút szám	%
Román	3,206.261	57·8	62.492	66·1
Magyar	1,353.675	24·4	19·896	21·1
Német	543.622	9·8	4.716	5·0
Zsidó	178.421	3·2	2.345	2·5
Rutén-orosz	36.576	0·7	1.215	1·3
Egyéb	224.695	4·1	3.784	4·0
Összesen:	5,543.250	100·0	94.448	100·0

Ennek az összehasonlításnak aggodalommal kell eltölteni bennünket a transylvan magyarság gyenge szaporodása felett. Ez az aggodalom mindenképen indokolt, mert — minden számbavehető körülmény gondos mérlegelése után is — bizonyos az, hogy a transylvan magyarság szaporodása általában nem kielégítő. Alább a városi és falusi népszaporodás vizsgálatánál még beszélni fogunk e kérdéstről, de már most leszögezni kívánjuk, hogy az életerő olyan mérvű csökkenéséről, mely belátható időn belül a transylvan magyarság kipusztulására vezetne, nem lehet szó.

Megpróbáltuk a román népmozgalmi statisztika nemzetiségi adatainak valamilyen ellenőrzését találni a jellegzetes egynemzetiségű vidékek szaporodásának vizsgálatával. E vizsgáldások eredménye megerősít bennünket abban a feltevésünkben, hogy a transylvan magyarság szaporodásának megrokkánásáról közölt hírek és adatok túlzottak. Ha például Transylvania megyéit úgy csoportosítjuk, hogy egy-egy nemzetiségileg egységes területet öleljenek föl e csoportok és e jellegzetes egynemzetiségű (persze — Transylvaniáról lévén szó — teljesen tiszta nyelvterületeket nem lehet keresni, hanem csak túlnyomóan egynyelvűeket) területeken az általános népszaporodást megfigyeljük, akkor egy-egy ilyen területen nyert kép jellemző lesz az ott túlnyomó többségben élő nemzetiség szaporodási viszonyaira is s így az egyes nemzetiségek közt összehasonlításokat tehetünk anélkül, hogy a népmozgalmi statisztika vitás értékű nemzetiségi adataival kellene dolgoznunk.

Transylvaniában magyar lakosságúnak vehető Odorheiu, Ciuc és Treiscaune megyék területe. Még az 1930 évi román népszámlálás is 84·9% magyar nemzetiségű lakost mutat ki ezen az együttes területen. Olyan megye, ahol a románság 80% -on felüli arányt képvisel, az 1930 évi népszámlálás szerint mindössze kettő van: Alba és Hunedoara (együttesen 81·8% román). E két megyének összes lakos-száma azonban felülmúlja a három előbb említett megyéét. E két csoport tehát egymással jól összehasonlítható.

Egyes nemzetiségi vidékek népszaporodási arányszámai Transylvániában

Megyecsoportok	1930. évi lakosság				Valószínű népesség 1935. jul. 1-én	Természetes szaporodás			
	Összesen	Román	Magyar	Egyéb		1920—1930-ig		1931—1935-ig	
		népesség %oban				abszolút szám	‰-ben	abszolút szám	‰-ben
(Odorheiu, Ciuc, Trei- scaune)	411.135	11·8	84·9	3·3	430.734	49.339	10·9	19.022	8·8
Tiszta román megyék (Alba, Hunedoara)	544.619	81·8	11·3	6·9	557.372	51.367	8·6	13.327	4·8
Kevert népességű me- gyék (Târnava-Mare, Temeş- Torontal, Braşov, Mureş- Turda)	1,104.151	42·6	23·8	33·6	1,133.553	77.717	6·4	27.569	4·9
Többi megyék (13 román többségű me- gye erős kisebbség- gel)	3,483.345	66·7	18·4	14·9	3,608.209	350.438	9·1	140.809	7·8
Összes megyék .. .	5,543.250	57·8	24·4	17·8	5,729.868	528.861	8·7	200.727	7·0

De hiba volna csak az így kiragadott megyék adataiból következtetéseket vonni, azért a többi megyéket is megpróbáltuk két további csoportba osztva bemutatni. Az összehasonlítást két részben végeztük el 1920—1930-ig és 1931—1935-ig, mert 1930 az a dátum, melyre a népszaporodási adatokat vonatkoztatni lehet, minthogy ez Nagyrománia első népszámlálási felvételének időpontja.

A különböző megyecsoportok népességének szaporodási adatait akkor hasonlíthatjuk helyesen össze, ha a természetes szaporodást az összlakosság ‰ -ában fejezzük ki. Erre szolgál az előző oldalon látható táblázatba foglalt kimutatás.

E statisztikai táblából néhány érdekes tanulságot vonhatunk. Bizonyos, hogy annak a több mint négyszázezer főnyi népességnek a szaporodása, mely 85‰ -ban magyarokból áll, jellemző az azon vidéki magyar nemzetiségű lakosok szaporodására. Ugyanígy jellemző az illető területen lakó román nemzetiségű népesség szaporodását annak a több mint félmillió lakosú területnek adatai, melyeken a román lakosság 82‰ -os többségben él. Mármost azt látjuk, hogy a magyarlakta területek népessége sokkal jobban szaporodik Transylvániában, mint az egységes román területeké. De jobban szaporodik a többi megyecsoportok népességeinél is. A székelylakta megyék 1920—1930 években átlag 10.9‰ -os szaporodásával szemben a 2 legtisztább román megye 8.6‰ -os szaporodása áll; 1931—1935 évekre a székelylakta megyék szaporodási arányszáma 8.8‰ -os, a két tiszta románé 4.8‰ . A negyedik csoportba sorozott román többségű megyék átlagos szaporodási arányszáma is kisebb a székelylakta megyéknél (9.1‰ és 7.8‰).

Próbáljuk meg összehasonlítani ezeket az eredményeket ugyane területek háború előtti szaporodási viszonyaival, 1901 és 1910 között eltelt évtizedre a következő képet kapjuk:

Megyecsoport	Természetes népszaporodás 1901—1910. között	
	abszolút számban	Ezer lakosra (1910. évi) eső átlagos évi szaporulat
I. Odorheiú, Ciuc, Treiscaune	40.456	9.7
II. Alba, Hunedoara	41.785	7.4
III. Mureş, Braşov, Târnava-Mare, Timiş	69.999	7.2
IV. Többi 13 megye	321.413	9.8
Egész Ardeal együtt:	473.653	9.0

A székelylakta megyék szaporodási aránya tehát a világháború előtti évtizeddel szemben 1920 és 1930 között emelkedett, viszont az 1930 utáni években alacsonyabb amannál. A tiszta román megyéknél ugyanez a helyzet. A vegyes és a román többségű, de erős kisebbségekkel bíró megyéknél állandó a csökkenés.

Fentiekből megállapítható, hogy a magyarlakta vidékek népszaporodása Transylvaniában jobb a jellegzetes román vidékekénél és nem rosszabb Transylvania bármely más részének népszaporodásánál sem. Ez féligmeddig megnyugtató kép számunkra. További kérdés aztán az, hogy a románlakta vidékeken szétszórt magyarság szaporodása milyen? A transylvan magyarság nagyobb fele nem a magyarlakta részen él, hanem szétszórva Transylvania többi részén, különösen a nagyobb városokban és nyugati határ mentén. Ezeknek a magyar csoportoknak a szaporodási viszonyairól a megyénkénti elkülönítés módszerével nem tudunk képet kapni. Alább a népszaporodás falusi és városi viszonylatban való vizsgálatánál erről a témáról még szólni fogunk, mielőtt azonban erre áttérnénk, alább összefoglaljuk az egész székelylakta föld népszaporodási képét.

Az a három vármegye, melyeket az előző táblázatokban, mint székelylakta megyéket szerepeltettünk, csak egy részét adja a székelylakta vidéknek, melyhez Mureş és Braşov megyék is szorosan hozzátartoznak. Ennek az öt megyének együttesen 1930-ban 868.022 fő lakossága volt. Az összlakosságnak ugyancsak az 1930. évi román népszámlálás nemzetiségi adatai szerint 59.58%-a magyar nemzetiségű, 30.48%-a román és 9.94%-a egyéb.

A természetes szaporodás 1920—1935. években.

Megyék	Összlakosság 1930-ban	Román	Magyar	Egyéb	Természetes szaporodás			
					Összesen		Ezer lakosra jut	
					1920— 1930-ig	1931— 1935-ig	1920— 1930-ig	1931— 1935-ig
I. Odorheiú ..	129.917	4·7	91·8	3·5	13.712	5.763	9·6	8·5
Ciuc	145.661	14·4	82·8	2·8	20.350	7.885	12·6	10·2
Treiscaune ..	135.557	15·8	80·7	3·5	15.277	5.374	10·3	7·6
I. együtt :	411.135	11·8	84·9	3·3	49.337	19.022	10·9	8·8
II. Mureş .. .	289.378	45·9	42·6	11·5	33.458	15.555	10·6	10·2
Braşov .. .	167.509	49·9	26·7	23·4	13.887	7.323	7·5	8·4
II. együtt :	456.887	47·3	26·8	15·9	47.435	22.878	9·4	9·6
Együttvéve :	868.022	30·4	59·6	10·0	96.774	41.900	10·1	9·2

A székelylakta vidék szaporodása — mint Transylvaniaé általában — erősen csökken. Braşov megye szaporodása mutat egyedül emelkedést, de ennek részbeni oka valószínűleg az, hogy 1926-ban hozzácsatolták Treiscaune és Făgăraş megyének egy-egy jelentős részét, mely részek szaporodása az első időszaknak csak felében, a második időszak egész tartamában befolyásolták a megye népszaporodási képét. A többi megyéknél igen komoly csökkenéseket találunk.

A FALUSI ÉS VÁROSI LAKOSSÁG SZAPORODÁSA.

Térjünk át a falusi és városi lakosság szaporodására. Transylvanianak e 2 csoportba sorozott lakossága a román hivatalos statisztika megállapítása szerint három különböző időpontban a következő viszonyt mutatta :

Év	Összlakosság	Városi lakosság		Falusi lakosság	
		abszolút szám	%	abszolút szám	%
1923	5.487.966	1.011.616	18·4	4.476.350	81·6
1930	5,549.441 ¹⁾	958.998	17·3	4,590.443	82·7
1935	5,729.868	952.213	16·6	4,777.655	83·4

Ez a kis táblázat már magában igen érdekes, sajnos ennek a tárgynak a keretében nincs módunkban hosszabban kitérni az itt mutatkozó jelenségek behatóbb vizsgálatára. Mindenesetre szembezőkő, hogy Transylvania városainak a tényleges népessége csökken. Tudjuk azt, hogy a városi népesség természetes szaporodása igen alacsony, viszont a városba tömörülés, a falusi népesség egy részének a városokba húzódása, nemcsak ellensúlyozni szokta ezt a lassu szaporodást, hanem a városok tényleges népességét élénk ütemben gyarapítja. Tudjuk azt is, hogy Transylvania városait a világ-háború után igen jelentős tömegekben árasztotta el a vidéki és regáti románság, erről a betódulásról maga Manuila Sabin, a román Népszámlálási Intézet igazgatója néhány transylvan városra vonatkozólag igen szembetűnő képet festett.²⁾ Ha tehát mégis azt látjuk, hogy Transylvania városainak lakossága az utóbbi másfél évtized alatt nemcsak viszonylag csökkent a falusi lakossággal szembeni arányában, hanem abszolút számában is elég jelentősen fogyott, akkor érthetően különleges okokat kell keresnünk e jelenség magyarázatára.

Nem lévén terünk azonban e helyen e külön kérdés vizsgálatára, elfogadjuk az erdélyi falusi és városi népesség megoszlására és e kétféle lakosság-kategória szaporodására vonatkozóan a hivatalos román statisztikákat és ezeknek alapján ismertetjük a bennünket érdeklő viszonyokat.

A túloldali táblázatban foglalt adatok jól mutatják Transylvania városi és falusi lakosságának különböző szaporodását. Nem kívánjuk itt részletesebben boncolgatni a közölt adatsorból leszűrhető tanulságokat, kissé figyelmes szemlélés után bárki levonhatja a szükséges és érdekes megfigyelések egész sorát. Rámutatunk

¹⁾ Az „Indicatorul statistic al satelor din România“ adata, mely nem egyezik a nemzetiségi részletezést is közlő és általunk legtöbbször használt Dragomir Silviu: La Transylvanie romain et ses minorités ethniques c. könyvében közölt adatokkal.

²⁾ Cluj város 1930 évi 100.638 lakosa közül mindössze 35.872, azaz 35,6% volt bennszülött, a többi bevándorolt. „Revue de Transylvanie“ 1934. I. sz. p. 49.

azonban arra, hogy ha ezek az adatok megbízhatók és megbízhatóak azok a fentebb közölt számadatok is, amelyek a városi és falusi népesség megoszlását tüntetik fel Transyániában három különböző időpontban, akkor a transylvan városokból állandó és nem is kisarányu elvándorlás folyik. A transylvan városi népesség ugyanis — igen lassan bár — állandóan szaporodik, egyetlen évben sem mutat a 16 esztendősz időszakasz alatt természetes apadást a népmozgalmi statisztika. Erdemesnek tartottuk alaposabban utánanézni ennek a meglepő jelenségnek, ami — úglátszik — helyénvaló is volt, mert kiderült belőle, hogy a transylvan városok lélekszáma ténylegesen emelkedik. A transylvan városok népességfejlődését az alább közölt tábla mutatja:¹

A falusi és városi népesség természetes szaporodási arányszámái Transyániában 1920—1930. években

Év	Ezer falusi lakosra esett szaporulat	Ezer városi lakosra esett szaporulat
1920	9·9	1·5
1921	11·8	4·2
1922	11·5	3·2
1923	10·5	2·7
1924	10·1	1·1
1925	9·2	1·5
1926	9·0	0·5
1927	7·8	1·1
1928	11·0	2·2
1929	9·0	0·8
1930	12·6	2·8
1931	10·4	1·3
1032	9·8	0·5
1933	8·2	0·6
1934	7·0	0·5

Transylvania városainak népességfejlődése 1910. és 1930. között.

Városok neve	L é l e k s z á m u k		
	1910	1920	1930
30.000 lakoson felüli városok			
Cluj	60.808	83.542	98.569
Timișoara	72.555	82.689	91.866
Oradea	64.169	68.081	82.355
Brașov	41.056	40.335	59.234
Sătmar	34.892	58.251	49.917
Sibiu	33.489	32.748	48.013
8 nagy város :	395.662	459.124	545.295
20—30.000 lakosú városok			
Sighet	21.370	23.691	27.684
Lugoj	19.818	20.036	23.674
Turda	13.455	16.000	20.057
Reșița	17.384	17.159	20.008
4 közép város :	72.027	76.886	91.423

¹ A városok az 1930. évi lélekszám nagyságrendjébe vannak szedve. A kategoriák is ehhez az évhez igazodnak.

Városok neve	L é l e k s z á m u k		
	1910	1920	1930
10—20.000 lakosu városok			
Carei	16.078	15.294	16.085
Mediaş	8.626	10.124	15.549
Petroşani	12.193	14.465	15.377
Dej	11.452	12.500	15.311
Salonta	15.943	15.488	15.176
Baia-Mare	12.877	12.780	13.986
Bistriţa	13.236	12.364	13.251
Sighişoara	11.587	11.561	13.096
Alba-Iulia	11.616	9.645	12.457
Gheorgheni	8.905	8.820	10.948
Sfântul-Gheorghe	8.665	11.189	10.942
Deva	8.654	8.658	10.593
12 kis város :	139.832	142.888	162.771
10.000 lakoson aluli város			
25 apró város :	143.407	136.888	159.509
49 város összesen :	750.928	815.786	958.998

Egybevetve az egyes város csoportok népességének átlagát az egyes népszámlálási időpontok között, a következő növekedéseket, illetőleg csökkenést találjuk :

Város csoportok	Lélekszámnövekedés (+) és csökkenés (—)			
	1910—1920 között		1920—1930 között	
8 nagy város	+ 63.462	+ 16·0%	+ 86.171	18·8%
4 közép „	+ 4.859	+ 6·7%	+ 14.537	18·9%
12 kis „	+ 3.056	+ 2·2%	+ 19.883	13·9%
25 apró „	— 6.519	— 4·5%	+ 22.621	16·5%
49 város összesen :	+ 64.858	+ 8·6%	+ 143.212	17·6%

Térjünk most vissza a transylvan nemzetiségek s különösen a magyarság szaporodási problémájára. A román demografusok véleménye szerint a transylvan magyarok pusztulásának egyik főoka, hogy sokkal nagyobb mértékben város lakók, mint a románok, már pedig a városok az emberi élet valóságos „krematoriumai”, ahol a bennszülött lakosság állandóan pusztul és amelyeknek lélekszám-beli fejlődését csak a vidékről állandóan beöznlő falusi népesség teszi lehetővé.

Rámutatunk fentebb, hogy a magyar lakta területek népszaporodása transylvan viszonylatban nem rossz. Nem rosszabb, mint bármely más transylvan vidéké. Viszont arra is rámutatunk, hogy ezen az összefüggő magyar területen Transylvania ma-

gyar lakosságának csak kb. 40%-a él, a többi elszórva Transylvania egyéb részeiben, különösen a nyugati határ mentén és a városokban. Manuila Sabin szerint¹ 1930-ban Transylvania magyar lakosságának 27.1%-a lakott városokban, azaz 368.000 lélek. A transylvan városok népességének szaporodási viszonyai tehát a transylvan összmagyarságra nézve igen fontosak. A transylvan városok összes lakosságának — ugyancsak Manuila Sabin szerint — 1910-ben 62,0%, 1930-ban 38.4%-a volt magyar nemzetiségű.

Megállapítható a fentiekből, hogy a transylvan város lakó magyarság, mely az itteni magyarok összes lélekszámának kb. 30%-át adja, népünk tovább szaporítása tekintetében sok reményt nem nyújt. Bizonyos az is, hogy a transylvan románok, kik közül aránylag kevesebb a város lakó (1930-ban a transylvániai összes románok számának 10.5%-a város lakó) a városi népesség igen gyenge szaporodása folytán előálló szaporodás-kiesésből kevésbé részesednek. Tényleges veszteségekről azonban egyelőre a népmozgalmi adatok alapján nem beszélhetünk, mindössze a fejlődés, a városi népszaporodás megakadályozásáról. Sajnos, a transylvániai magyarság harmadik részének (kb. 30%), a nem székelylakta és nem városi magyaroknak szaporodásáról ilyen közvetett utakon nem kaphatunk képet.

Bizonyos az, hogy a transylvan városokban a legutolsó évtizedben igen erősen előtérbe nyomult a román népelem. A román népszámlálási intézet már többször idézett igazgatójának kimutatása szerint 1910-ben a transylvan városok lakosságának 19.6%-át adták a román nemzetiségűek, 1930-ban pedig már 35.3%-át. Az is látható, hogy ez az előnyomulás majdnem kizárólag a magyar népesség kiszorításával és hátrányára történt.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Foglaljuk össze a vizsgálódások eredményét. Transylvania népessége a régi Magyarország kebelén belül is gyenge természetes szaporodást mutatott, a mai Románia kebelében is utolsó helyen áll e tekintetben a tartományok között. A háboru utáni években e tartomány szaporodása enyhe hullámozást mutat s kimondottan csökkenő irány csak a legutóbbi évek fejlődésében tapasztalható. A születések arányszáma tekintetében a mai Románia tartományai között utolsó helyen áll Transylvania, viszont a halálozási arányszám tekintetében helyzete kedvezőbb, amennyiben itt Bucovina mögött a második helyen áll. A Transylvániában képviselt vallásfelekezetek közül a gör. kat. egyház hívei szaporodnak legjobban, utánuk az unitáriusok, reformátusok, evangélikusok, róm. katolikusok, izraeliták és gör. keletiek következnek sorrendben. A

¹ „Revue de Transylvanie“ 1934. 1. sz. 57. l.

természetes szaporodás nemzetiségi részletezésére csak két és fél esztendő adata áll rendelkezésünkre, így e viszonyra biztos értékű megállapításokat nem tehetünk.

A városi népesség az utóbbi években a természetes szaporodás tekintetében teljesen megállt, úgyhogy a természetes nép-növekedést majdnem teljes egészében a falusi népesség szolgáltatja. Ez a helyzet természetesen a transylvan magyarság szám-szerű fejlődésére hátrányt jelent, minthogy Transylvania a városok nagy többségben magyar lakosságúak voltak s még ma is az összes városi lakosság többsége magyar nemzetiségű.

Arra a kérdésre, hogy mennyiben befolyásolhatják Transylvania népességfejlődését és népösszetételét a vele egy államkeretben élő többi tartományok, — melyekről megállapítottuk, hogy jóval magasabb természetes szaporodási arányt mutatnak fel — a következőkben felelhetünk. Nagy eltolódás a népesség vallási, nemzetiségi megoszlásában s általában számbeli súlyában csak akkor állhatna elő, ha Transylvania egyes népelemei erős kivándorlást mutatnának, más népelemek viszont ide való erős bevándorlást. Azokból a szaporodási különbségekből, melyek az egyes transylvan megyék bennszülöttei között fennállanak, belátható időn belül nem származhatnak olyan eredmények, melyek a mai egyensúly lényeges megbontására, vagy éppen egyes népelemek, egyes nemzetiségek, vagy fajok teljes kipusztulására vezetnének. Transylvania és a külföld egymásközt levő ki- és bevándorlási mozgalma a háboru utáni első években igen jelentős volt, ma alig számbajövő. Az egyes romániai tartományok közötti átvándorlások sem olyan jelentősek, hogy ezektől nagyhorderejű változások legyenek várhatók Transylvania népességi szerkezetében. Transylvania nem az a terület, mely nagyarányú idegen bevándorlást elbír. Mutatja és bizonyítja ezt az a megfigyelés is, mely szerint 1920—1930 között Transylvania népessége természetes szaporodás útján 528.861 fővel emelkedett, míg ténylegesen e két időpont között a szaporodás mindössze 403.074 ő. Azaz Transylvania relatív népsűrűsége olyan nagynak mondható, mely nemhogy jelentős bevándorlást nem bír el, de saját — pedig szerény — népszaporulatát sem bírja eltartani, hanem leadja más tartományok és más országok javára. Más kérdés aztán az, hogy a transylván kivándorlás és átvándorlás mellett van egy azzal szemben érvényesülő mozgásirány, melynek révén a kényszerűségből kivándorló transylván tizezrek helyébe betelepített ezrek jönnek, akik elfoglalják a kivándoroltak helyét.

Az egyes transylvan nemzetiségek egymáshoz való számarányában tehát jelentős változás rövid időn belül nem várható. Viszont igaz az, hogy az egyes transylvan nemzetiségek országos súlya érezhetően csökkenhet a többi romániai tartomány népességének jóval erősebb szaporodása következtében. E változások befolyásolják a nemzetiségi csoportok országos politikai szerepét, társadalmi helyzetét, gazdasági lehetőségeit, de nem befolyásolhatják jogi helyzetét, mert Romániában nincsen bizonyos népi arányszámokat a közjogok terén minősítő nemzetiségi törvény. A mai tényleges helyzete pedig a transylvan magyar kisebbségnek olyan,

hogy egy esetleg létesítendő ilyen törvényhozási intézkedés még abban az esetben is csak előnyt jelentene, ha netán a magyarság százalékarányának fokozatos csökkenésével a jövőben állandóan számolnunk kellene. A transylvan magyarság szempontjából azonban sokkal fontosabbak azok a jogok és lehetőségek, melyek öt Transylvania községeiben, járásaiban, megyéiben, végül magában a tartományban megilletik, annál a szerepnél, amelyet az országos politikában számarányánál fogva megkövetelhet magának. E fontosabb jogok és lehetőségek terén pedig ismét csak az illető közigazgatási egységen belüli számaránya lehet döntő.

Egy területdarab értéke mindig egyenes arányban van és lesz a rajta élő embercsoportok fizikai és szellemi erejével. A fizikai erő függ az emberek számától. Jó ütemben fejlődő területen rendszerint növekszik a lakosság száma; elnéptelenedést a fejlődés megakadása, esetleg beteges állapotok szoktak előidézni. Transylvania népessége gyengén szaporodik, de még ennek a kis szaporulatnak egyrésze is kénytelen elvándorolni. Transylvania népességfejlődése tehát nem virágzó, de minthogy transylvan viszonylatban nagy eltolódásokat várni nem lehet, a „kipusztulási elméletre” alapított tanok nagyrészt erejüket veszítik. Ez még nem ok arra, hogy megnyugodjunk, de elegendő ok arra, hogy kétségbe se essünk a transylvan magyarság számbeli fejlődésének kérdése fölött.

Dr. R. SZEBEN ANDRÁS.

A NÉPTÁPLÁLKOZÁS

LÉPTEN-NYOMON, szellemi és anyagi kívánalmak terén egyaránt érezzük a majdnem egy évtizede tartó általános gazdasági válság társadalomromboló hatását. Népünk életlehetőségeit ezek az idők nyomasztóbb erővel nehezítették meg, mint a világháború előtt bármely gazdasági válság. Annál is inkább, mert ma súlyosbító hatással van életünkre kisebbségi sorsunk is, részletezésre nem szoruló terheivel. 1914 előtt, ha gazdasági válságok következtében süllyedt az életszínvonal, kivándorlás útján gyorsan lecsapolódott az emberfölség. A világháború után a tengerentúli kivándorlás szédületes üteme megakadt s ez népmozgalmi statisztikánk szempontjából öröndetes tény, csakhogy egyrészt sok a kenyértelen magyar közöttünk, másrészt magyarságunkból egész rajok indultak el az országon belüli vándorlás útjain s ömlenek a munkaadó gócpontokra.

A transylvan magyarság, elsősorban a székelység elvándorlása az élelmet mostohán adó anyaföldről igen sok irányba történik: legnagyobbbrészt a munkalehetőségekkel bővelkedő Ókirályságba, az elnéptelenedő Banatba, szász vidékekre, de még az ország egészen távoli részeibe is. Ugyan a falu gazdasági, élelmezési kérdései igen csekély mértékben könnyebbednek e belső elvándorlások folytán, amelyeknek — szerencsére — nem lehetnek amerikai méretei; nem beszélve arról a különbségről sem, amit a kereseti lehetőségek jelentettek Amerikában és jelentenek ma nálunk. Számbavehető összeget senki meg nem kereshet magának, hogy falujába visszatérve, vagyonvásárlásba fektesse, sőt még az otthonmaradottak élelmezését se javíthatja észrevehető mértékben.

Nehéz felmérni a károkat, amelyeket a gazdasági válság okozott népünk körében. Züllesztő, erkölcsrontó hatását megismerhetjük, de ki kell emelnünk a néptáplálkozásra és a vele szoros kapcsolatban levő egészségügyre tett káros hatását is. Bár Gortvay¹ a gyermekek egészségi károsodásán kívül a gazdasági válságnak a nagy tömegekre tett egészségügyi kárát számszerűen nem tudta kimutatni, az ifjuság testi-lelki satnyulása egymagában is elég figyelemzéstető arra, hogy itt tennivalóink vannak, amíg még segíthetünk.

FALUSI ÉS VÁROSI TÖMEGEINK még békeidőben, jó körülmények között sem táplálkoztak megfelelően. Békeidőben készült kimutatások alapján határozottan elégtelen, szűkös, kalóriaszegénynek minősíthetjük a német és angol munkáscsaládok táplálkozását e két birodalom legvirágzóbb korszakában. Minálunk hasonlóképpen volt.

¹ Gortvay György: Gazdasági válság, néptáplálkozás és közegészségügy. Magyar Szemle. 1935. dec. 293 l.

Rendszerint a parasztcsaládoknál, ahol volt is valami vagyon, az élelmezés másodrendű kérdéssé törpült az előtérbe nyomuló birtokéhség, takarékosági kényszer mögött. Így könnyen érthető, hogy a tömegek tápláléka mindig kalóriaszegény, mennyiségileg is elégtelen volt. Az anyagi források fokozatos eldugulásával együtt járt az amúgy sem bő táplálkozás csökkenése.

Egészen más elbírálás alá esik a felső (értelmiségi és jómódu polgári) osztályok táplálkozása.² Ezeknél a pénz kevésbé játszik szerepet s a táplálkozás is dús, bőséges, sőt legtöbb esetben fölöslegesen sok. A betegségek is, amelyek a táplálkozással függenek össze, inkább az igen bőséges élelmezés következményei (epe- és májbetegségek, vesebajok, köszvény). Az ételek elkészítési módja túlzottan igényes, továbbá az étkezések egyéb fényűző körülményei sincsenek arányban az elérendő céllal, vagyis az életfenntartással.

Mínél alacsonyabb jövedelmi sorban van valaki, annál többet költ *aránylag* az étkezésére. A fokozódó jövedelemmel együtt jár egyrészt az, hogy a jövedelemtöbblet aránylag kis része fordítatik a táplálkozásra; másrészt viszont a táplálékok minősége lényegesen jobb. Az alsó néprétegek tápláléka egészen olcsó, gyenge minőségű tömegcikk.

A német statisztikai hivatal közlése szerint³ Indiában a paraszt jövedelmének 94%-át fordítja élelemre, a napszámos 95%-át, az ács 83%-át, a kovács 79%-át. Németországban egy munkáscsalád jövedelméből már csak 42%, az alkalmazott családjában 31% és a hivatalnokcsaládban 30% esik élelmiszerre. A legmagasabb csoportba tartozó munkáscsalád *majd megegyezzen annyit ad ki élelemre, mint a legalacsonyabb jövedelmi csoportba tartozó család.* Ez a kiadási többlet azonban *csak 30%-át teszi a jobb keresetű munkás jövedelemtöbbségének.* Hasonló módon a tisztviselőknél is félannyi a gyenge jövedelmű hivatalnokok élelmiszerkiadása, mint a nagyjövedelműeké. Mégis, utóbbiaknál a jövedelemtöbblet 14%-át teszi ki mindössze a táplálkozási többlet.

A legfontosabb körülményt a család számszerű nagysága jelenti. Minél több a gyermek, annál kevesebb a fejenkénti kiadás. Együttal pedig az egész család igényessége is csekélyebb a sokgyermekes családokban. A német gazdaság-statisztikai felvétel adatai szerint az *ugyanolyan jövedelemmel rendelkező családok közül a gyermektelen család háztartása személyenként négyszer annyi vajat fogyaszt, mint a négygyermekes család.* Minnél kevesebb a gyermek, annál több fehérkenyér, sütemény, hús, tojás, gyümölcs és főzelék kerül fogyasztásra. A sokgyermekes családok háztartásában viszont az olcsóbb és durvább táplálék kerül fogyasztásra inkább (rozs, krumpli).

Fontos megjegyeznünk a gyermekáldás befolyását a táplál-

² Amikor néptáplálkozásról beszélünk, mindig a tömegnek, a népet alkotó egyedek összességének táplálkozását értjük alatta. Tehát nemcsak a parasztságot, a földműves „népet”, hanem velük együtt a munkás és értelmiségi osztályokat.

³ Radnóti István: Népesedés és mezőgazdaság. Magyar Szemle, 1932 dec. 334. oldal.

kozásra több okból. Az egyik szempont a népesség jövőbeli alakulását tekinti. Pontos számítások alapján kimutatható, hogy a fehér faj néhány évtized múlva kihaló irányzatba jut. Már a múlt század közepe óta fokozatosan csökkent Európában a születések száma. A háboru után csak folytatódott a születések megkevesbedése, úgy hogy európai átlagban 35-ről 20 ezrelékre csökkent 100 év alatt a születések száma. A szaporodási arányszám egyidegig egy szinten tartotta magát, miután a halálozások is párhuzamosan csökkentek a születésekkel. A halálozásokat a végletekig csökkenteni nem lehet s máris bekövetkezett a legtöbb nyugateurópai országban a szaporodás teljes szünetelése. Ez a folyamat nemsokára áterjed a többi fehéremberlakta területre. Majd bekövetkezik a fokozatos, lassu kihalás. A Németbirodalmi Statisztikai Hivatal számításai szerint 65 év múlva 17 millióval kevesebb lesz Németország lakosságának száma, mint jelenleg. Annak ellenére, hogy a németek most még szaporodó irányzatban vannak.

A fehér faj veszélyeztetett jövője a születések tudatos korlátozásának egyenes következménye. Egyre szélesebb néprétegek hiszik ugyanis azt, hogy sok gyermek mellett életszükségleteiket már nem tudják a kívánt mértékben kielégíteni. Minél nagyobb a jólét és a műveltség, annál kevésbé tud a házaspár gyermek érdekében igényeiről lemondani. Az egyke, a gyermektelenség mind általánosabbá váló tömegjelenségeit mi megváltoztatni aligha bírjuk. Csak arra szorítkozhatunk legfeljebb, hogy megfigyeljük következményeit.

A népesség csökkenése folytán a fogyasztóközönség száma kevesbedik meg. Eddig sok helyen a népszaporodás volt az egyedüli tényező, amely a fogyasztás emelkedését meghatározta. Ezután kimarad a szaporodás, s vele együtt a fogyasztás fokozódása is. A mezőgazdasági termelés kénytelen lesz rendre visszafejlődni, ami maga után vonja újabb embertömegek fölöslegessé válását, s ezáltal sietteti a születések csökkenését.

Gyermek híján az emberek — az előbb vázolt módon — kétszer annyit költenek majd a gyomrukra. Az olcsó növényi eledel helyett az állati termékek és a főzelékek, gyümölcsök kerülnek a néptömegek asztalára. Ezt az igény-fokozódási folyamatot megfigyelhetjük azokban az országokban, amelyekben a gyermekáldás már is erősen megfogyatkozott. A tyúkállomány a háborúelőtti évek kétszeresére emelkedett, ennek következtében a tojástermelés is hasonló arányban növekedett meg. A vajfogyasztás a nyugateurópai államokban igen tekintélyes és az igények növekedésével állandóan fokozódik. A vajfogyasztással fordított arányban áll a margarinfogyasztás: kis jövedelem több margarint, kevesebb vajat jelent, nagy jövedelemnél fordítva van ez. A margarintermelést azonban nem fogja egészen kiszorítani a nagyobb jövedelem. A margarin mind ízletesebb minőségű, s a vajat újabban még a gazdagabb háztartásokban is eredménnyel pótolja. Jellemző, hogy még Dániában, a vajtermelés igazi hazájában is egyre nagyobb tért hódít magának a margarin. A cukorfogyasztás, azonkívül a húsfogyasztás sokkal nagyobb a gazdagabb

néprétegekben. Kevés gyermekes, gazdag országok sok cukrot és húst fogyasztanak, szemben a sokgyermekes szegény országokkal, amelyek kevés cukrot, húst, de annál több rozsot és krumplit, vagy más növényi tömegcikket fogyasztanak. A gyermektelenné váló európai országokban egyre kevesebb rozsot fogyasztanak. Ahol eddig sok rozs fogyott el, ott a búza foglalta el a rozs helyét. Ahol azonban csak búzafogyasztás volt rozsfogyasztás nélkül, ott a búzafogyasztás is csökkent. Ez is egyik bizonyítéka annak, hogy az olcsó tömegcikk helyett az értékesebb gazdasági termékek kerülnek fokozott mértékben a gazdagabb országok asztalaira.

Mint a jövőbeli fejlődés egyik következménye, a kisgazdaságok fellendülése várható a jelzett változások hatásaként. A mezőgazdasági kistermékek, amelyek a jövőbeli élelmiszerfogyasztás javát teszik majd ki, mind a kisgazdaságokból kerülnek ki. A magyar liszt és gabonafélék kivitelében a kisgazdaságok csak 46%-ban szerepelnek, mialatt a baromfiállomány 92%-a, a gyümölcsállomány 90%-a van a kisgazdaságok kezén. De ezeken kívül a vaj- és tejtermékek, a szőlő és bor, a paprika kivitelében a kisgazdaság körülbelül 70%-ban vesz részt. A kisgazdaságok, amelyek a jövőben is a nemzetépítő parasztságot fogják jelenteni, bizonyos mértékben belesodrónak a világgazdaság kerékvágásába. Ez az egyedüli örvendetes jelenség a szomorú kilátások mellett.

MÓRICZ ZSIGMOND IRJA:⁴ „A szegény ember azt eszik, ami van, a jómódu meg azt, amit akar“. Ez a rövid mondat magában foglalja a táplálkozási kérdés egész lényegét. Mert a szegény ember egész jövedelmét táplálkozásra fordítja, de ez a jövedelem olyan kicsi, hogy legtöbbször még a létminimum felét sem fedezi. Ecsedy könyvéből idézve megállapítja Móricz Zsigmond azt,⁵ hogy a magyar paraszt, amely a földből él s földjének termékeivel tartja el a városokat, annyit sem képes termelni, amennyi a saját igen szűkös igényeit fedezni tudná. *Minél közelebb áll valaki a földhöz, annál kevésbé juthat hozzá annak termékeihez.* Szinte nevetségesen hat az a visszás helyzet, hogy a falusi ember többet éhezik, mint a városi, holott utóbbi mindig távolabb állott a termelés színhelyétől, mint a paraszt.

A falusi tömegek éheznek. Nemcsak Magyarországon, hanem egész Középeurópában. Főtáplálék, néhol egész évben egyedüli táplálék a leves. Leves minden formában. Néhol sok üres tea, üres kávé, persze tej nélkül. Röviden: víz és víz. „A szegény ember vízzel főz“ — idézi a közmondást Móricz Zsigmond. Ténylegesen: a szegény asszony megpirít egy kevés lisztet, zsirral vagy anélkül, bekavarja a forró vízbe, s kész az „étel“: *a mi mindennapi leve-sünk.* „A disznájának is azt ad. A moslékba is beledob néhány marék korpát, megkavarja, s az állat jóízűen felhörböli. De mi-ben különbözik ettől a korpa-cibreleves? A moslékba is vágnak tököt és más zöldséget. *Az alföldi nagy tömegszegénység moslékon él.*“

⁴ Móricz Zsigmond: Mit eszik a magyar ember? Ellenzék, 1935 jan. 5.

⁵ Ecsedy könyvéhez, sajnos, mindezt ideig nem sikerült hozzájutnunk.

A kiváló magyar közgazdász, *Móricz Miklós* helyzetjelentésének⁶ végkövetkeztetése így szól: „Körülbelül azt mondhatjuk, hogy a magyar nép átlagban szükségleteinek legfeljebb felével van ellátva. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a lakosság jómódu rétegének az átlagnál több jut, anyagi helyzeténél fogva, akkor nyilvánvaló, hogy a szegényebb, de népesebb réteg viszont jóval átlag alatt marad”.

Nem azért eszik a magyar ember rosszat, mintha az aszszony nem tudna főzni. A magyar gazdasszonyok kitűnően főznek, ha van mit. De nincs mit.

Ez az oka annak, hogy a magyar ember éheznek. Még az egyszerű pásztorok családok asszonyai is átlag kétszáz konyharecepttel tudnának kedveskedni hozzátartozóiknak, hogyha rendelkezésükre állana mindaz az élelmiszer, ami kitűnő fogásaik elkészítéséhez szükséges.

A tömegnyomor az oka annak, hogy a magyar falusi nép körében oly óriási a gyermekhalandóság: egész Európában a legnagyobb. A tápanyagokat nélkülöző sovány ételekből nem tudja csecsemőjét tejjel ellátni az anya. Ezért angolkórosak, kiéhezett csenevészek az életbenmaradt gyermekek. A tápanyaghiány miatt gyenge az ellenálló képességük is, könnyen kapnak meg minden más betegséget. A betegségek súlyossága, lefolyása is arányban van a test tápláltságával, ellenállóképességével. Nincs tejellátás a falun, mert a tejet mind városra viszik értékesíteni. A csecsemők, gyermekek, sőt a felnőttek számára is annyira értékes tej hiányzik tehát népünk táplálékából.

Az 1926-ban tartott budapesti közegészségügyi és társadalompolitikai értekezlet⁷ külön fejezetet szentel ennek a kérdésnek, „Népélelmezés és tejprobléma” címmel. Gratz Ottó, m-óvári tejkisérleti állomás-igazgató megállapítja, hogy a legújabb tudományos kutatások a tejet az ember legfontosabb táplálékai közé emelték. Az iskolásgyermekek közül azok, akik tejet is kaptak, 55%-al jobban gyarapodtak, erősebben növekedtek és egész lényük más volt, mint a tejet nélkülöző gyerekek. *Verzár* egyet. tanár egyenesen az anyatej és ezáltal a vitamin hiányára vezeti vissza az alföldi népnyomor szomorú egészségügyi következményeit. Ezek: az óriási gyermekhalandóság, a sok angol-kóros megbetegedés, a sok feltűnően csunya, rossznövésű, görbelábu, fejletlen ember.

Orvosi szaktekintélyek általában megegyeznek abban, hogy gyermekeknek napi egy liter, felnőtteknek félliter tejet kell fogyasztaniok, természetesen más élelmiszerek mellett. Népünk körében nem találunk olyan méretű tejfogyasztást, mint a nyugati államokban. A tej és tejtermékek helyét nálunk a kenyér és szalonna foglalja el. Vaj helyett zsírral főzik az ételt, kolbászféléket fogyasztanak tejeskávé helyett. Ez falun és városban egyaránt így van.

Kevesen tudják azt, hogy *tej aránylag olcsó* táplálék, még kevesebben, hogy mennyire tápláló eledel. Mindezt megfelelő ismerte-

⁶ Dr. O. B.: Táplálkozás falun, „Erdélyi Lapok”, 1936 jan. 16.

⁷ Népélelmezés és tejprobléma. Az 1926 okt. 24—30-ig tartott közegészségügyi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai, Elnök: Földes Béla.

téssel lehetne közelebb hozni a nagyközönséghez. A felvilágosító munkának elsőrendű szerepe lesz abban, hogy a helytelen táplálkozási szokásokat a helyes irányba terelje. Az Egyesült Államokban megindult felvilágosító munka nyomán más államokban is hasonló munkát indítottak be. Ezeknek a felvilágosító munkáknak tudható be az országos *gyümölcshetek, tejsnapok* rendezése.

„Meg kell tanítani a magyart, hogy egye meg a spenótot!” Mert nem eszi meg. Nem is ismeri a főzelékeket kellőképpen. De nem eszik általában sok olyan ételt, amit a városi ember előszeretettel fogyaszt. A falusi tömegek nem szeretik a főzeléket, de főzeléknek tartják még a borsót, paszulyt is. A felvilágosító munkának egyik feladata lenne az, hogy mindenféle „főzeléket” megszeretessen népünkkel, amelyekből oly keveset használ. De serkentsen a tej és tejtermékek, gyümölcsök (melyekből szintén keveset fogyasztunk) és a cukor fogyasztására is. A gyümölcsöt egészen helytelenül különleges élvezeti cikknek tartják falun és így mint igen tápláló, *vitamindús élelmiszer* nem jöhet tekintetbe, holott mindenképpen megérdemelné.

A *cukorfogyasztás*⁸ terén igen szomorú eredményeink vannak. Míg a nyugati államokban az 1933 évi fejátlag 32 és 52 kg. között mozgott, addig a magyar cukor f átlag 9,5, a román 6,6 kg. volt. Ez a feltűnően csekély cukorfogyasztás akkor ütközik még inkább elő, ha összehasonlítjuk az egész világ cukorfogyasztási fejátlagával, amely 11,4 kg. *Boros Margit* adatai szerint a magyar cukorfogyasztást sem a falu szolgáltatta, hanem a város. A falusiak csak lakodalomkor, ünnepek alkalmával esznek édességeket, befőttet, mert „a cukor drága.” Nem tudják megfizetni. Hétszáz falusi családnak összesen 3248 tagja egy év alatt 7356 kg. cukrot fogyasztott el, fejenként tehát 2,3 kg-ot, ami az országos fejadagnak mindössze negyedrésze, a nyugati államok átlagfogyasztásának csupán huszadrésze. A földnélküli mezőgazdasági munkások, cselédek, ötnél kevesebb hold birtokkal rendelkező földművesek pedig még ennek a csekély fejadagnak is csak a felét, *évi 1,2 kg. cukrot fogyasztottak*. „Közös mindenkinél a cukor rettenetes hiánya” írta a köteleki tanító *Szabó Zoltánnak*,⁹ a falu táplálkozásáról szóló helyzetjelentésében. Nálunk hasonlóan van.

Boros Margit mint megoldáshoz vezető utat ajánlja a következőket: a tulmagas cukorárak felénél kevesebbre mérséklendők, a testületi orvosok rendelési joga kiterjesztendő cukor rendelésére a betegpénztár terhére, továbbá megkísérlendő a méztermelés felendítése minden eszközzel.

Hogyan állunk mi a cukorfogyasztás terén, amikor az amúgyis sovány magyar cukorfogyasztásnak csupán kétharmadrészét használjuk el?

A néptáplálkozás kiáltó kérdéseinek megoldására törekvő intézményt, *táplálkozási kutatóintézet* felállítását javasolja *dr. Berczel*

⁸ Boros Margit: Cukorfogyasztás falun, Magyar Szemle. 1935. dec. 83 oldal.

⁹ Szabó Zoltán: Mindennapi kenyér. Magyarország. 1935. máj. 17 és 18.

ler. Felállítandó lenne egy nemzetközi népelelmezési intézet is. Mindezek külön foglalkoznának a *csak fogyasztó* (városi) és a *termelve fogyasztó* (falusi) tömegek táplálkozási kérdéseivel. A falusi tömegeknek egészen mások a táplálkozási kérdései, mint a városiaknak. A falusi zárt gazdaságok saját magukból élnek, termelnek s azt használják el, amit maguk termeltek.

A néptáplálkozás kérdéseinek közvetett megoldásaihoz tartoznak még:

Allami és közületi feladatok: úthálózat és közlekedésügy feljavítása; szövetkezetek létesítése.

Felvilágosító és társadalmi munka: iskolai leves- és tejosztó, háztartási tanfolyamok, betegkoszt-tanfolyamok létesítése. A főzőláda megismertetése és elterjesztése (egyszerű módon előállítható láda, amelyben órák hosszat eltartható az étel forró állapotban). A falvak ivóvízellátásának megoldása.

Az egyetemekkel, vagy más oktató intézményekkel kapcsolatban orvosok, közgazdászok részére népelelmezési tanfolyamok, előadások tartása is szükségesnek mutatkozna.

A közegészségügyi törvények kiterjesztése az általános tisztaság pontosabb betartására. Vonatkozik ez a gyümölcs-eltevésre, szállításra, más élelmiszerek forgalombahozatalára, elsősorban azonban az elégtelennek bizonyuló tej-ellenőrzésre. Nem elegendő a tej ellenőrzése akkor, amikor a fogyasztóhoz kerül. De emellett a forgalomba került tejnek *ellenőrzési módja* is hiányos, mert hiszen *csak vegyi vizsgálat* útján igyekeznek megállapítani az esetleges hamisítást. Nincsenek tehát tekintettel arra, hogy a *legtöbb tejnek nem a hamisítás a hibája, hanem az, hogy fertőzött, betegséget terjesztő*. A tej ellenőrzésének a *termelés helyén* kell megtörténnie. Különös gondot kell fordítani a tehenek egészségi állapotára, mert ettől függ a tej minden jó tulajdonsága. Megdöbbentő jelentés számol be arról, hogy Magyarországon a tehenek 14 %-a tőgy-genyedésben szenved. *Minden köbcentiméter ilyen tejbe sokmilliószámra kerülnek fertőző csirák*. Igen sok a tőgy-gümőkórban szenvedő tehenek száma is, pedig ezeknek a teje még egy az egybillióhoz-arányban is fertőzőképes.

A HELYI VISZONYOK ISMERTETÉSÉRE hat, egymástól igen nagy távolságra fekvő községből szereztünk be táplálkozási adatokat.¹⁰ Amennyiben lehetséges volt, az iskolás gyerekek családjainak egész heti ételmezéséről szereztünk jelentést. Világos anyagi helyzetképet már nem mindenik faluból sikerült kapni. Természetesen ebből a hat községből általánosítani nem lehet. Hiba volna a véletlenül kiragadott elenyésző százaléknyi számból a kutatott községeken túlmenő túlzott következtetéseket levonni.

Kiemelem azt, hogy az adatokat iskolás gyerekek dolgozatai szolgáltatták. Ezekben a dolgozatokban beszámolnak egész heti étlapjukról. Az iskola padjaiban helyet foglalnak az egész község

¹⁰ Az adatokat Vita Sándor gyűjtötte és engedte át földolgozás céljából,

gyermekei, tekintet nélkül anyagi, vagy társadalmi helyzetükre. A gyermekek igazmondásában aligha kell kételkednünk. Az egymástól nagy távolságokra fekvő falvakból érkezett jelentések a valóságosnak leginkább megfelelő, sokban megegyező, hasonló étlapot sorolnak fel.

Gyűjtésünk anyaga összesen 168 gyerek, illetve család étlapjáról számol be a hat községből. Ez az anyag körülbelül 3300 reggelivel, ebéddel és vacsorával foglalkozik. Eredményünk nagyon közelálló ahhoz, amit Szabó Zoltán közöl a magyarországi hét falu táplálkozási viszonyairól.¹¹

Anélkül, hogy az ételek tápértékét kalóriára átszámítanók (nem rendelkezünk kellő részletességű adatokkal) hozzávetőleges becslés alapján megállapíthatjuk, hogy egynémely faluban a lakosság által elfogyasztott eledelke tápértéke alatta van annak az értéknek, amelyet az illető korosztálybelieknek hasonló munkavégzés mellett fogyasztaniok kellene.

Feltűnő az étlapon igen gyakran szereplő üres víz (leves, tea), mert a bennök található kevés rántás, tészta, krumpli, zöldség igazán nem számíthat tápláléknak. Vannak étlapok, melyek csakis ilyen festett vízből állanak. Egyáltalán nem mondható kielégítőnek az az étlap sem, amelyikben úgyszólván csak szénhidrátok szerepelnek. Ha végigtekintünk az összes beküldött étlapokon, azt vesszük észre elsősorban, hogy a három fő tápanyag közül majdnem mindig és mindenütt hiányzik a fehérje és zsír, és túltengenek a szénhidrátok.

Példának bemutatom egy kalotaszegi faluból Magyarbikali-Szabó Pál András családjának heti étlapját:

Etkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	tojásleves	almaleves	hagymaleves	puliszka	tea	tojásleves	ribizli-leves
ebéd	almaleves	almaleves	hagymaleves	paszulyleves	szalonna	tojásleves	dióslaska
vacsora	krumpli-paprikás	krumplis-tészta	húsleves	paszulyleves	száraz-tészta	ribizli-leves	füstölt-hús

Ez az étlap azt mutatja, hogy egy háromholdas gazda heti huszonegy étkezésében mindössze négyszer szerepel fehérje tartalmu eledel. Hogyha tekintetbe vesszük azonban azt, hogy ebből csak egyetlen egy alkalommal fogyaszt húst, a másik három „fogás” tojáslevesből áll, akkor világos képet nyertünk arról, hogy a család mértéken alól fehérjeszegény kosztot él. A fehérjehiány pedig a felnőttek testi és szellemi teljesítményében, a gyermekek fejlődésében mutatja meg káros következményeit. Nem látunk ezen az étlapon zsírtartalmú étkeket, pénteket kivéve, amikor az ebé-

¹¹ Szabó Zoltán: Hét falú táplálkozása. Magyar Szemle, 1935. okt.

det szalonna teszi. A zsír, mint az erődő anyag, azt mondhatjuk, szintén teljesen hiányzik erről az étlapról.

Nem találunk itt egyebet, mint szénhidrátot. De vajjon eleget belőle? Nem. Vegyük csak a szerdai napot. Kétszer hagymaleves, egyszer húsleves. Hogyha föltesszük, hogy nagy adag rántással készítették, akkor is személyenként 20 gr. szénhidrát tartalommal csupán 240 kaloria-értéket kebelez be fejenként a család egész napra, a szükséges tízszerakkora napi kaloriaérték helyett. Hogyha fejenként étkezéskor 100—100 gr. kenyeret fogyasztanak még emellett, akkor a napi kaloria-termelés (600 meg 240) összesen még mindig csak 840 lesz.¹²

Hogyha a -Szabó családnak egy másik napját vesszük vizsgálat alá, akkor is alig jutunk jobb eredményre. Csütörtökön a két paszulyleves kalóriaértéke 400 körül lehet, ha a rántást bőven, sok zsirral készítették. Egy nagy adag puliszka kalóriaértéke 400 körül lehet. Hogyha sok zsirral készítik, 800 körül van. Egy ember fejadagja tehát napi 800—1200 kalóriát szolgáltat. Mindez megtölti a gyomrot, de nem elegendő ahhoz, hogy ebből a táplálkozásból erőkifejtéshez szükséges kalóriák váljanak szabaddá a szervezetben. Mi ennek a következménye? Az, hogy az illető egyén a saját testének anyagát kénytelen felhasználni, amikor nehezebb testi munkát végez. Egy ideig sikerül ez a lablágzdaság, a szervezet azonban egy idő múlva kimerül, képtelenné válik nagyobb erőkifejtésre, vagy pedig összeomlik, beteg lesz.

A -Szabó falujában összeírt tizenhárom család a leírt étlappal majdnem teljesen azonos étrendet követ. Semmivel sem jobb például a Kupa Anna családjának étkezése, legfeljebb talán minőségben, néhány kalóriával. A Kupa-családnak pedig 32 hold földje van s a faluban a legvagyonosabb. A gazdáknak 2—7 hold földjük van csupán. Ritka a tíz holdasnál nagyobb birtok. A harangozónak félhold földje van. Családjá a levesek helyett reggelire üres teát iszik. A legjobb étkezési napjuk a következő:

¹² Egy dolgozó felnőtt ember kalória-szükséglete naponta körülbelül 2500—5000 kalória, egy gyermeké 1200—1800 kalória. A kalória-értéket a következő mértékben szolgáltatja a három fő tápanyag: minden gramm fehérje 4 kalóriát, szénhidrát szintén 4 kalóriát, zsír 9 kalóriát ad a testben való égése, átalakulása alkalmával. Egy egészséges dolgozó felnőtt ember elfogyaszt naponta körülbelül 100 gramm zsírt, amely ad 900 kalóriát, 70 gramm fehérjét, amelyik 280 kalóriát szolgáltat és körülbelül 500 gr. szénhidrátot, amelyik körülbelül 2000 kalóriát ad. Összesen körülbelül 3200 kalóriát termel a felnőtt ember. Nagyobb munkateljesítéshez sokkal nagyobb kalóriaszolgáltatás szükséges. Tájékoztatásul leírom néhány főbb étel tápanyagtartalmát. Gyümölcsökben csak szénhidrátokat találunk (gyümölcs-cukrot, még pedig a gyümölcs érési foka szerint 5—15%-ban, a többi százalék víz). A krumpli 20%-át szénhidrátok alkotják (keményítő). Más tápanyag ebben nincs. A húsfélékben átlagosan 20% fehérjét és a hús kövérsége szerint 10—30% zsírt találhatunk. A tejnek körülbelül 4%-a fehérje, 4%-a szénhidrát, 4%-a zsír, a többi víz. Egy közepes nagyságú tojásban körülbelül 12 gr. fehérje található, a többi 38 gr. víz. Ha tehát 70 gr. fehérjét akarunk elfogyasztani naponta, akkor szükséges, hogy 500 gr. tejet (20 gr. fehérje), 2 tojást (24 gr. fehérje) és körülbelül 150 gr. húst fogyassunk. Egy félkiló kenyér körülbelül 250 gr. szénhidrátot (keményítőt) tartalmaz. Zsírnak számít a vaj, szalonna, olaj; 10 deka szalonna tehát 100 gr. zsírnak, 900 kalóriának felel meg.

Tea, sült szalonna, sonkáslaska. Legrosszabb nap: tea, hagymaleves, húsleves.

Megdöbbenő az, hogy 273 lejegyzett fogás közül csak négy esetben szerepel tej vagy tejtermék. Üres feketekávé 6 esetben fogyasztottak a 273 „fogás” közül. 21 esetben fordult elő csupán az, hogy „kétféle fogás” kerüljön a család asztalára egyazon alkalommal. E kétféle fogások is magukon viselik az egyoldalúság bélyegét, amit már előbb is felemlítettem. Például: tárkonyleves és piskótátészta, prézslaska és rétes, ribizlileves és puliszka. Egy szóval kizárólag szénhidrátokat tartalmazó eledelek. Cukrot a faluban nem fogyasztanak.

A leírt kalotaszegi falú, Bical, református lakosságú, lélekszáma 1934-ben 1011, születések 1920-ban 37, 1934-ben 24. Gyarapodás 1920 óta 136 lélek.

Egy mezőségi falu, Sovat 38 családjától 798 étel-fogást sikerült összegyűjteni. A 38 család egy-egy heti étrendje különbözők Bical étrendjétől a következőkben: Sovat-ban sokkal gyakrabban szerepel „önálló fogásként” kenyér és tej az étlapon, mint Bical-on. A 798 fogás közül 128-ban egyszerű kenyér volt az étel. Ezeket kívül 187 esetben alkotta egy-egy fogás anyagát kenyér s hozzá még valami más eledel (puliszka, turó, tej, leves, szőlő). 294 esetben, 36%-ban tej, vagy tejszármarékok alkották a fogást. 239 esetben, 30%-ban a fogást többféle étel alkotta, hogyha a puliszkát, amelyik tulajdonképpen a kenyeret helyettesíti, külön ételnek számítjuk. Így kettős fogásnak számítottam a következőket is: tejes puliszka, juhús puliszkával. Más „többfogásos” eledel alig akadt egy-kettő a 799 közül. Ha tehát a puliszkát és kenyeret egyszerű járulékos, kiegészítő eledelnek tekintjük, s nem számítjuk őket különálló fogásoknak, akkor megállapíthatjuk, hogy ebben a faluban kizárólag egyfogásos ételeket fogyasztanak. (Miként az első faluban is). Az ételek azonban sokkal változatosabbak, táplálóbbak, mint Bical-on. Vegyük példának Szováti-Székely György tízholdas gazdának heti étlapját:

Étkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	rucahús, puliszka	kenyér, tej	fánk- tészta	kenyér, tej	kenyér	kenyér	tejbe- kása
ebéd	kenyér, tej	kenyér, szőlő	kenyér, aludttej	krumpli- leves	kenyér	főtt krumpli	kenyér
vacsora	ruca, puliszka	puliszka tejjel	puliszka tejjel	puliszka tejjel	puliszka tejjel	tejbe- kása	puliszka tejjel

Hogyha bármelyik más Sovat-i család étkezéséhez hasonlítjuk, legyen az nagyobb, vagy kisebb birtokkal rendelkező, a Szováti-Székely család itt vázolt kosztjával mindenben egyezőnek fogjuk találni. A 20 holdnál nagyobb birtokos gazdák is hetenkint

4—10 fogásnak egyszerű kenyeret, vagy legfeljebb vele egy kis szőlőt fogyasztanak. Feltűnő továbbá, hogy minden családban, még a legszegényebbnél is, jelentékeny hányadot tesznek ki a tej és tejtermékek (36%-ban). Mialatt Bical-on majorsághús (egyáltalán hús) még kivételesen sem került fogyasztásra, addig a Szováti-Székely falujában átlag hetente családonként egy-két husos étel, főként majorsághús került az asztalra.

A falú unitárius. A tanulmányozott 38 család közül 3 holdnál kisebb birtoka van 9 gazdának, 3—10 holdas birtoka van 18 gazdának. Ezen felül 19—40 holdig terjedőleg van birtoka 11 gazdának. A gazdák törődést mutatnak a saját és családjuk egészsége iránt. Orvosra tehetségük szerint költenek.

A harmadik község: Episcopia-Bihorului, 31 családjának táplálkozási viszonyai igen hasonlítanak a mezőszéki községben leírt táplálkozási módhoz. A feljegyzett 630 éték-fogás közül 147, vagyis 23% volt elsősorban tej- vagy tejtermék. 125, vagyis 20% volt többfogásos ebéd, illetve vacsora.¹³

A megvizsgált 31 család közül 8 családfőnek van földje, legnagyobb birtok 7 hold, a többinek 1—6 holdas tagja van. A többi családfő szegény napszámos, kisiparos, vasuti munkás. Az elfogyasztott heti élelmiszerek tápértéke elégtelen, mert hiányos a fehérjemennyiség, továbbá a kalóriaszolgáltatás szempontjából. Hús rendszerint hetenként csak egy napon, leginkább vasárnap kerül az asztalra, akkor délben és este is. Példának helyezem ide Kovács Piri egyheti kosztját. Apjának három hold földje van és napszámos munkából él.

Étkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	tej	kenyér	kömény-magleves	puliszka	puliszka	tengerikása	paszuly-leves
ebéd	csigaleves, csirke-paprikás	kenyér, krumpli tepertő	kenyér	krumpli-paprikás	puliszka	tengerikása	paszuly-leves
vacsora	tört krumpli, főtt hús	sült-krumpli	paszuly-leves	paszuly-leves	puliszka	paprikás, krumpli-leves	mákos-laska

A negyedik község: Bagos falu 15 református családjának egy-egy heti étlapját, vagyis összesen 315 étékfogást vizsgálva, a következő eredményt kapjuk: 215 étkezés közül 99, vagyis 31% volt kettős fogás (paszuly és derelye, tökkáposzta és turós palacsinta, stb). A 315 étkezés közül 74 esetben, azaz 23%-

¹³ „Többfogásos“ vacsorának számítottam azt az étkezést is, amikor például paszuly van füstölt hússal, holott ez a mi városi elképzelésünk szerint egyetlen fogásnak számít. Hasonlóképpen jártam el az összes többi falunál is, abból az elgondolásból kiindulva, hogy falun kivételszámba megy a több tál étel, amellet pedig a legtöbb helyen az egyetlen tál étel is igen egyszerű összetételű. Amikor már többféle eledel kerül össze az egyetlen tál ételhez, az külön említést érdemel.

ban tejtermék tette ki a fogást. Húst hetenkint alig egyszer fogyasztanak. Jegyezzük ide Bagoş faluból (Sătmar megye) Siket Katicának, egy 18 holdas gazda 13 éves lányának heti étlapját:

Étkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	tea	tea	tej	tej	zsiroskenyér	tej	kávé
ebéd	szalonna	hamisleves	tejfeles kenyér	szilvás étel lekváros palacsinta	köménymagleves	husleves, paprikás, tészta	tejes puliszka
vacsora	lucskoskáposzta	tört-paszuly	habart paszuly turósrítés	turós-laska	puliszka	leves, pörkölt, tészta	szilvás étel

A gazdák vagyonosak. A kikérdezett 15 gyerek közül árva 1, cipész lánya 1, tíz holdon aluli birtokkal rendelkeznek ketten, a többieknek 12—80 holdas birtokaik vannak. A családot hárman alkotják egy helyen, négytagból áll a család öt helyen, öt tagból áll a család hat helyen, haton és heten vannak egy-egy családban. Tekintet nélkül a vagyoni helyzetre, az asztalokra egyöntetűen ugyanaz a táplálék kerül.

Az ötödik község: Dâmbău, Târnava-mică megyéből, ahonnan 46 család étkezési adatait jegyezte fel Miklós János. A 966 étkezési alkalom közül tejes étel volt a főfogás 354 esetben, vagyis 36 %-ban. A táplálkozás itt változatos, bőségesebb, mint másutt. A vidék gazdagabb, közel vannak a gázmezők és ipari telepek. A 46 családfő közül 13 munkás, legtöbbje gyárban dolgozik, de emellett 1—7 holdas birtoka is van. Példának leirom Nagy János 12 holdas gazda családjának egy heti étlapját. Ettől a leírástól lényegtelen részletekben térnek el a többiek.

Étkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	tej, kenyér	tej, kenyér	tej, kenyér	tej, méz, kenyér	szőlő, méz, kenyér	tej, kenyér	kávé
ebéd	szőlő, kenyér	hagymatokány	leves	csirke-húsleves	törtbab, tepertyű	rántotta	leves, almamártás
vacsora	tej, puliszka	rántotta, puliszka	sült burgonya	zsiroskenyér	tejespuliszka	gulyás	zsiroskenyér

A hatodik hely: Cluj egyik külvárosa. Innen 17 iskolásgyerek átlag 3—3 napi étkezése került össze, együttesen 288 alkalomból. Tejes ételt fogyasztottak 154 alkalommal, vagyis 53 %-ban. 97 alkalommal volt egynél több fogás, azaz 33 %-ban, 78 alkalommal volt hús is az ételek között: 27 %. Reggelire minden nap kávé

isznak, kivételesen tej és tea van. Hozzá semmit sem, néha kenyeret, kiflit, zsemlyét, ritkán vajaskenyeret esznek. Sokaknál a vacsora teljesen azonos a reggelivel: kávé kenyérrel. Általában sok paszulyt, krumplit, paradicsomot fogyasztanak. Példának lejegyzem Szabó Irén családjának heti étlapját. Ezt a heti étlapot nem tekinthetjük példának, mert a többi községtől eltérően, a Cluj városból összegyűjtött étlapok sokkal változatosabbak, egymástól meg lehetős mértékben eltérnek. Azonkívül a gyűjtés külvárosi szegény gyermekek adatait tartalmazza, amelyből az igen sokféle összetételű város egészére egyáltalán nem következtethetünk.

Etkezés	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
reggeli	ízes-kenyér	vajas-kenyér	kávé	kávé	kávé	kávé	kávé
ebéd	leves, rántottcsirke tészta, szőlő	töltött-paprika, szőlő	leves, káposztás-kocka	töltött-paprika, szőlő	csirke-paprikás	rántott karaly, tészta	zöldpaszuly leves, töltött-káposzta
vacsora	töltött-káposzta	vegyes párizsi	virsli tormával	sonka	kávé	töltött-káposzta	virsli tormával

NEM LEHET, sajnos, ily kevésszámú adat segítségével ennyire hatalmas kérdés-szövevényt, mint amilyen a néptáplálkozásé, kielégítő módon megoldásra juttatni.¹⁴ A mi szerény adat-feldolgozásunk nem is kíván többet, mint amennyit megérdemel: példának szolgálni. A néptáplálkozás nagy kérdéséhez *hozzászólni* óhajtottunk csupán, ennek a néhány transylvan adatnak nyilvánosságra hozatalával. Ahhoz, hogy ezt a kérdést megfelelő módon megvitatassuk, szükséges volna minden transylvan megyéből legalábbis 2—3 községnek *összes* pontos adatait feldolgozni. Széleskörű, több évre kiterjedő és minden mellékkörülményre figyelemmel levő adatgyűjtés alapján lehet csak a néptáplálkozás kérdését továbbépíteni és kidolgozni.

Dr. PARÁDI KÁLMÁN.

¹⁴ Lásd: Georgescu: Problema alimentației țărănești. Sociologie Românească. 1936. 2.

NEMZETI MŰVÉSZET

A TUDOMÁNY sem vonhatja ki magát a kor áramlatainak hatása alól. A fizikában, vagy a matematikában ugyan képtelenség a nacionalizmus nézőpontjaival komolyan foglalkozni. Ám nem a történettudományban, amelynek csaknem minden mozzanatát, akarva-nemakarva átítatja a nemzetek közötti vetélkedés. A „tárgyilagoss” történelem nehezen elérhető eszmei elképzelés, bármennyire is át van hatva a tudós az igazság részreahlás nélkül való kinyomozásának vágyától. Bizonyos, hogy vannak évszámok és tények, amelyeket már senki nem vitathat. De hány világformáló esemény rugója ismeretlen s mennyire összeszövődik a mozgató háttér a kinyomozhatatlan lélektani tényezőkkel! Ezért művészet is a történetírás s kivált annak egyik ágazata, a művészetek története.

Mindazok számára, akik a művészetekkel történelmi távlatban foglalkoznak, sohasem volt ismeretlen a nagy népcsaládok és kisebb nemzetek művészete közötti különbözőségek tárgyalása. Ez a műtörténelem alfája; senki sem vonja kétségbe, hogy a Távolkelet vagy India művészetét Nyugateurópától mily feltűnő és félre nem érthető formai, kifejezésbeli külsőségek választják el s hogy ennek okaiképpen micsoda roppant földrajzi, néprajzi, vallási és művelődésbeli mozzanatok szerepelnek. Egy nagy népfaj, mint a fehér, vagy sárga fajta művészete lelkületének napnál fényesebb vetülete. Ezt a különbözőséget, amelyet, tegyük fel, egy honkongi pagoda és egy francia gótikus székesegyház mutat, fajlélektani nyelvre lefordítani éppen a műtörténet feladata. Világos, hogy ez a különbözőség nem csupán egymástól távoleső világárszek művészetével kapcsolatban maradt meg. Az egyes fajták kebelén belül is árnyékolódtak ezek az eltérések. A fehér faj az antik művészet után két nagy stílust termelt ki magából: a nyugati és keleti kereszténység művészetét. Hogy e két nagy áramlat kölcsönhatással volt egymásra, azt Ravenna, Velence s a bizantizináló trecento óta jól tudja a művészettörténet és sok új és meggyőző érvet hozott fel a Kelet-párti Strzygowski József. Az ellenkezőjéről viszont, hogy messzebb ne menjünk, biztosítanak a tárgyiüftei templom gótikus ablakai. De azt is tudjuk, hogy a

keleti kereszténység művészete alig rezzent meg évezredek mozdulatlanságában, míg Nyugat, végigjárva a stílusok iskoláit, a világformáló szellemi mozgalmak minden rezdülését visszatükrözteti.

A NYUGATI ÉS KELETI kereszténység művészetének stílusáramlatain belül módosultak a művészetek ágazatai nemzeti jellegük különbségeiben. Világos, hogy az egyes országhatárokon nem állott vesztegár, sem a művészetek formái, kifejezésbeli elemei, sem a mesterek vérségi származása tekintetében. A Kelet művészete, amely Bizáncból kiindulva kisázsiai, örmény és georgiai, majd szíriai elemeket szívott magába, egyaránt vonzotta magához a török, görög építészeket, orosz festőket. Szerb és bolgár papok, román ikonfestők tódultak az Athos-hegy iskoláiba, bámulták a Kelet Rafaeljének, Panselinos Mánuelnek csodálatos alkotásait, épültek Dionisios barát művészeti dogmáin s vitték haza tudásukat Macedóniába, a román fejedelemségekbe s fel Moszkváig. Nyugaton sem volt divatos a művészeti autarchia. Itália a művészek Mekkája; Ribera Giuseppe, „Lo Spagnoletto” itt lesz naggyá, van der Goes Portinari-oltára Firenzében fogant, Pannoniai Mihály Ferrarában tanult. Rembrandt Elsheimernél nevelkedik, Tiepolo Würzburgban fest s a Magyarországból kivándorolt Ajtósi-családból sarjad a nagy német Dürer Albert. Fajtája miatt a multban festőt sohasem háborgattak: Theotokopulos Domenico, noha „Greco”, a spanyol festészet büszkesége; Magyarországon épp úgy dolgozhatott Masolino vagy Maulbertsch, mint Prágában Kolozsvári György és Márton. A műtörténetben nem egy példája van annak, hogy a nemzeti stílvonások kialakításában nem a vérszerinti fajtestvéreknek jutott döntő szerep.

Ha meggyőződünk róla, hogy a származás, vagy a mester szülőhelye nem forrása a nemzeti művészet különbözőségeinek s ha mégis valóságként tudjuk, hogy igenis, más az olasz művészet, más a francia, más a német és más a magyar s kifejezésmódjuk építészetükben, szobrászatukban és festészetükben egyaránt megnyilatkozik — önkéntelen tolu ajkunkra a kérdés: mi hát egy nemzet művészetének ismerve? S a válasz csak az lehet, hogy ami a „nemzeti”-é: a nemzeté.

A NEMZET SZELLEMI EGYSÉG. Nem zárja be az országhatár, amelyen belül egy közösség a legkülönbözőbb fajbeli elemekből állhat s egy állammá szervezve irányítja egy központi politikai főhatalom. Ki volna oly dőre, hogy a Jugoszláviában vagy a Bulgáriában élő románokat kitudja a román nemzet egységéből?

Nem jellemzi az uralkodó fajta ősárnyalata, mert az európai nemzetek nem tiszta fajták. Hogyan desztillálható az angoltól a kelta, az olasztól a tiszta longobard, a franciától a normann, a némettől a frank, a magyarból a jász vagy a besenyő? Nem döntő az anyanyelv sem, hiszen hány példája van annak, hogy egy nép nyelvét bíró idegennek vallja magát annak nemzetétől! Nem határoz a földrajz sem, mert a Philadelphia felhőkarcolóihoz forrott alföldi magyar sem yankee. Nem, a nemzet fogalma nem illeszthető be a nyers osztályok egyikébe sem. A nemzet fogalmában mindebből van valami, de ami ezeket egybeforrasztja, az csak az érzés, a szellemiség, a közös múlt és a közös sors érzése, az elnyúlhatatlan lelki kapcsok, amelyekben belül a vérség, a nyelv, az állami hovatartozás s a szülőfalú tájának képe egyaránt szerepelhetnek. A nemzet művészetét is a faj, a nyelv, a föld, a hazai táj és éghajlat ősképleteinek a közös szemmel, kultúrával és érzéssel egybeforrasztott összessége dönti el. Ez az ezerárnyalatból és emlékből kialakult közösség nyomja rá a bélyegét a nemzeti műalkotásra is s már csak azért sem határozható meg valami durva osztályozással, csak finom és elemző mérlegeléssel.

A tudomány emberei, akik jól tudják, hogy műalkotásban a különféle nemzeti hatások felszívódása milyen végtelen bonyolódott s milyen végtelen finom árnyalatokban jelentkezhetik s mily mélységes tárgyismeret kell ennek felismeréséhez s mennyi intuíció, mennyi művészet — félve és megriadva, idegenkedve látják, hogy mint tör be avatott csarnokukba az újfajta nacionalizmus, amely a nemzet fogalmául annak egyik összetevőjét hirdeti próbakövének. Félre a beható formai elemzéssel, a stílusjegyek és árnyalatok gondos és mérlegelő csoportosításával, félre a mesterekkel és félre az iskolákkal — félre magával a műalkotással! — mondja e recsegő, stentori hang. A művészeti alkotás egyetlen tényezőjét tolja előtérbe: a művészek származását. Kényelmes, leegyszerűsítő módszer, jól megfelel az újfajta államelméleti rendszereknek. De azzal, hogy az egyébként sem pontosan meghatározott faj fogalmát a nemzetével azonosítja, végzetes zűrzavart okoz a nemzeti művészet amúgy is kényes fogalmának megítélésében.

KÉPZELJÜNK EL LENGYELORSZÁGBAN egy műemléket; egy várat, amely hosszú századok óta magaslik egy domb tetején, vagy egy ódon katedrális, melynek tornya a halhatatlanságot hirdeti egy régi városka piacán muló emberkének zivaja közepette. Az államszervezet, melynek kebelében épült, a lengyel nemzet

valóságos megtestesítése : a nemzet kultúrája, vallási és művelődési szervezete, hadi vagy egyházi céljai hívták létre. Építésüket a lengyelség egykor kiváltságos családai vagy a főpapok rendelték el, áldozták rá vagyoni erejüket s alárendelt népük munkájának verítékét. A nemzeti történelem dicső mozzanatai fűződnek hozzájuk ; a várról a nép képzelete költ naiv, vagy megható legendát ; költői époszt írnak róla, amely a nemzeti irodalom gyöngye. Beleforrva a táj képébe, nemzedékek szívében őrzi a szülőföld drága emlékét. Stílusának műformáiban is az ország vagy a vidék építésmódjának felel meg ; kőfaragó-jegyei hazai műhelyekre valának. S akkor előáll egy litván történész, aki kimutatja, hogy mindez nagyon szép, de a tervező mester maga, vagy az apja nem lengyel vér, hanem olasz eredetű, Felsőmagyarországból bevándorolt mester. S ennek alapján a lengyel várat az olasz művészet kincsének nyilvánítja. Olvasva ezt Venturi vagy néhai Arduino Colasanti, jóleső örömmel látná a halhatatlan olasz művészet kisugárzását messzi északra s nagy megtermékenyítő erejét. De aligha fogja e várat eldisputálni a lengyel művészet történetéből ! Hiszen, ha így cselekedne, akkor lóugrás szerint lehetne felbontani a művészettörténet területeit azáltal, hogy az egyes mesterek vérségi származása legyen az osztályozás alapja s nem a művelődés- és művészetteremtő nemzet alkotóereje ! Ismételjük : nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a vérségi származásnak a nemzeti művészethez nincs köze. Hanem azt, hogy nincs *kizárólagos* köze s legtöbbször nincs döntő szerepe. Kézzelfogható példákat itt, a nemzetpolitikai szemle szaktudomány számára nem szentelt lapjain nem sorolhatunk fel. E tételt azonban ezernyi példával igazolja a művészettörténet. A nemzeti művészetek fénykora mindig akkor virult fel, amikor már végbement a fajkeveredés és kialakult a nemzet. Egyéni példának meg hozzuk fel újból — magunk ellen — Dürer Albertet, kinek művészetét hitelesen igazolt magyar származása ellenére se kísérelte meg magyar tudós a magyar művészet történetébe belevonni. Vagy vessünk egy tekintetet az irodalomra : a legelfogultabb szláv irodalomtörténész sem merné vérségi alapon Petőfi Sándort kitessékelni a magyar nemzet büszkeségei közül. Vagy nem volt-e a románság legnagyobb költője Eminescu Mihály, noha bölcsőjében Eminovici néven ringatták ? ..

EGY VIDÉKI VÁROSKÁBAN szép és régi, XVI. századi madonnaképet fedezett fel nemrégén e sorok írója. A róla szóló tudományos értekezés épp most látott napvilágot egy évkönyvben ; ám megírását hosszas mérlegelés előzte meg. Az egyéb-

ként messze földről idekerült kép ritka érdekes vegyülékét mutatta különböző korok és nemzetekhez tartozó iskolák festési modorának s a szakemberek, akik megtekintették, csaknem mind eltérő véleményt mondtak róla, pedig tudományunk legelső kiválóságai látták a fényképet s megnézte egy nagy nyugati ország közgyűjteményeinek főigazgatója is, aki történetesen éppen arra járt. A Madonna arca olaszos, hermelinpalástja francia divat, a háttér flamandos s a Bambino németes mosolyu. Adat, évszám, jelzés nincs rajta s így a kép mesterének, származásának, iskolájának hovátartozása, sajátosságainak meghatározása kívülről nem volt megadva. Egyetlen iránytű maga a mű volt s kutattunk az emlékek között, kerestük az „analógiákat” — vajjon olasz-e az arctípus? Dívatos volt Párizsban a hajviselet? Lehet-e flamand a drágaköves korona ékszerbordázata? Miért németes a gyermek mosolya? Csupa helyi vonás az, amit kerestünk, mikor kutattuk a nemzeti művészet megnyilvánulásának nyomát. A nyomravezető eszköz oly kevés volt: az arctípus, a ruhaviselet, a haj fésülése, a kéztartás modora és a háttér gránátalma-virágai — egyszerűen maga a festmény. A meghatározás egyetlen lehetősége az *emlékismeret* s célja egy nemzeti művészet lenyomatának keresése. De hogyan nyomozhattuk volna ki a kép alapján azt: hogyan hívták a festő nagyszüleit, vagy az ismeretlen mester szülőfaluja az utrechti unió idején melyik országhoz tartozott?

Mindezekről a Madonna finom mosollyal hallgatott ...

FELMERÜLHET PÁRIZSBAN egy kép: középkori Madonnát ábrázol, nincs jelezve s török a fejüket rajta a francia múzeológusok. A testtartás nemes és egyszerű, hiányzik belőle a németes torzítás, az olaszos édeskesség, a flamand merevség és törekenység. A természeti megfigyelés keresetlen, közvetlen, a nyers hangsúly hiányzik, képalkotása világos, etikai felfogása tiszta, valósi átélése nem mondható érzelmesnek, hanem tűnődve elmélyülő, ámde nem tanscendens, hanem mégis józan, kissé „*vaskos, realis.*” Ruhájának ötvösműdíszei idegenek a francia földön. Arca nem bájosan finom, mint Fouquet miniatúrjein, nem szögletes, mint a bambergi dóm szentjein, hanem gömbölyded, kissé széles — mint a Báthory-madonnán... Mert csak ezt mondhatja egy szakember, aki ismeri a magyar emlékanyagot és annak modern irodalmát. Fel kell ismernie a magyar festői modor jellegzetességeit benne.

Mert a képzőművészeti alkotás jellemző nemzeti vonásai nemcsak oly szembetűnő és félreismerhetetlen módon tükröződnek vissza, mint a műemlékek építésmodorában, hanem a szobrászat-

nak és festészetnek természeti elemekkel dolgozó területén is. A művészet nemzeti jellege itt épp oly végtelenül finom és bonyolódott árnyalatokból alakul ki, mint amilyen bonyolódott folyamat egy nemzet kialakulása, melynek egyik ősfajtája egyetemes jellemében halványan elmosódik az évezredek nyomán.

TAINÉ SZERINT csak két stílus van: a görög és a gótikus. Két életfelfogás véglete ez: a valóságyszerető, életörömös, klasszicista görög szellem és a miszticizmusra törő, túlvilágias, valóságtagadó gótika légköre. Így látja ezt az elvontan szemlélő bölcsele, aki a dolgok végső gyökerét fogja meg. De a művészethistórikus látja a fejlődés minden mozzanatát; tudja, hogyan tér vissza mindig más alakban a klasszicizmus s tudja, hogy a történelem sohasem ismétli önmagát. S látja a stílusokon belül a nemzeti különbözőségeket, azoknak légies árnyalatait, nagy mesterekhez és művüket továbbfolytató iskolákhoz kötve s egymásbafolyva. Ehhez tudás kell, elmélyülés és nagy-nagy alázat. Itt nem dönthet hatalmi szó, se csizmasarok. Tudomány sohasem sülyedhet oly mélyre, hogy megtagadva önön méltóságát, egymásután szolgálja ki a politikai divatokat.

DR. BIRÓ JÓZSEF.

A NÉPI ÉS EURÓPAI GONDOLAT KÜZDELME A MAGYARSÁGBAN

A NEMZETEK ÉLETE, fejlődése és fennmaradása térbeli elhelyezkedésüktől, lelki és szellemi hajlamaiktól és végül az idő, vagy más szóval a történelem előre teljes mértékben soha ki nem számítható esélyeitől függ. A térbeli, lelki és időbeli élmény, ha huzamosabb időn keresztül — zárt népi és földrajzi kereteken belül — érvényesül, megfelelő jellemet fejleszt ki az illető népben. S a nép földrajzi elhelyezkedése, kulturális beállítottsága és időbeli jelentősége döntő befolyást gyakorol politikai életének kialakulására is. Nagy Frigyes ama tétele, hogy „mindenki a maga módján üdvözülni” — elsősorban a politikában érvényes. Ha a nemzetek és államok élete — szomszédaihoz való viszonyukban — nem lenne annyira kuszált és összetett, mint manapság az apró nemzeti államokra szabdalt Európában, úgy a fejlődésüket biztosító politika irányát biztos kézzel mindig ki lehetne jelölni. Mivel azonban a népek élete egy időben több oldalról is veszélyeztetve szokott lenni s a politika művészete eszerint nem más, mint sorrend-készítés e veszélyeket elhárítani hivatott módszerek között, — érthető, hogy az egyes nemzeteken belül is megoszlik a vélemény a politika vagy az elsajátításra érdemesített kultúra követése tekintetében.

E tételek érvényessége és igazsága a magyar történelemben is beigazolódt. Népünk sorskérdésévé vált a „helyes választás” problémája. Különböző földrészek, fajok, kultúrák és vallások között hanyódván, Nyugat-Kelet kérdése ránk nézve igen sok esetben az élet-halál kérdését jelentette. Hiszen úgy a keleti, mint a nyugati problémakör gyűjtőmedencéje volt és lesz sok olyan egymásból folyó vagy egymás után következő jelentős politikai vagy kulturális kérdésnek, amelyek alján tulajdonképpen a magyarság lényegének és önmegismerésének tudatos, vagy kevésbé tudatos vágya húzódik meg.

Kelet és Nyugat között elfoglalt ingahelyzetünk azonban, mely történelmileg annyi súlyos nemzeti csapásnak és szerencsétlen kimenetelű összeütközésnek volt okozója, — kulturális téren mégsem bizonyult hátrányosnak. A pozitív és negatív sarkok közötti állandó feszültség, amely több ízben tört ki belpolitikai villongásokban, a művelődés terén nemzeti szellemünk gazdagodásához és színeződéséhez vezetett. Legalább „két síkban” éltünk mindig és a magyar politika legnagyobb problémája minden időkben az volt, hogy ezt az egymással versengésre teremtett két létformát valahoggyegyensúlyi helyzetbe hozza, vagy ha ez már lehetetlennek bizo-

nyult — gázdaságosan váltogassa. Mikor ezer évvel ezelőtt mi is beléptünk az európai népek együttesébe, vérben, vallásban, szokásokban, kultúrában idegenek voltunk és azok is akartunk maradni. Az élet azonban hatalmasabbnak bizonyult a vágynál és a XI. században már reálpolitikai okok kényszerítettek minket arra, hogy új helyzetünk összes következményeit haladéktalanul levonjuk. A germán, szláv, latin világ ütközőpontján, az ázsiai pogányság és a keleti, valamint a nyugati kereszténység választóján döntenünk kellett magunkról és jövőnkéről. Az első magyar uralkodó család vallási téren egyezséget kötött, hogy ezáltal biztosíthassa nemzete fejlődésének szabadságát. Ezzel formailag kulturális elhelyezkedésünk is elintéződött. De csak formailag, mert a teljes lelki beolvadást akadályozta a velünk ellenséges nyugati politikai légkör és az a körülmény, hogy amikor Magyarország kereszténnyé lett „vagysis európaisult, ez a keresztény Európa már maga is százados átalakulásra tekintett vissza, amelyet a nyugati latin-germán népek mind végig csináltak, amelyből azonban a későn érkezett magyarság szükségképen kiesett. Nem élve át az európai szellemnek ezt a tavaszát és a befogadásnak más lelki előfeltételeivel közeledve feléje, úgyszólván csak kész eredményeket, leszűrt tartalmakat vett át, de nem vehette át az életformákat. Inenn a paradox helyzet, hogy bár ezek az átvett tartalmak lassanként az ősi életformákat is átszivárogtatták és őket lényegükben áthasonították, mégis újból, úgyszólván századról-századra kellett a nyugati szellemre önmagában ráeszmélnie és azt meghódítania . . . Ha tehát Nyugat és Kelet szelleme válhatatlan is a magyarban és örökké egymáson keresztül szól, mégis azt mondhatni, hogy ugyanakkor számára mindkettő csak eshetőség és alkalom és szüntelenül keresnie kell közöttük az egyensúlyt, lépésről-lépésre meg kell alkudnia velük, hogy belőlük valóságot formáljon.”¹

Ha tüzetesebben vizsgáljuk a magyarság életében a keleti és nyugati szemlélet viadalát, úgy államiságunknak már első századaiban rátalálunk a mai értelemben vett népi és európai gondolat küzdelmére. A népi hagyományokra támaszkodó keleti szemlélet pogány nemzeti és faji tradícióinak megfelelően a „splendid isolation” politikáját akarja követni, kalandokra jár és igájába akarja hajtani a magyarság körül lakó népeket, nem annyira politikai hatalmának reális megalapozása, mint inkább erejének nyers fitogtatása céljából. A nyugati szemlélet — keresztény gondolatoktól átszöve — már számol az európai népek társaságával, a népek és fajok egyenjoguságával és sokkal inkább szervezésre, mint kiméletlen hódításra gondol, vagysis mai értelemben vett föderációt alakít a magyarság békés vezérszerepének elismertetése mellett. Az első századokban még kétséges, melyik elmélet jut végső győzelemre, de a XIII. század már kétségtelenné teszi, hogy európaiakká váltunk, amit bizonyít az a tény is, hogy míg a honfoglaló magyarságnál Kelet és Nyugat még egyet jelent Ázsiával és Európával, a XIII. században Kelet már a keleteurópai, Nyugat pedig a nyugat-

¹ Prohászka Lajos; A vándor és bujdosó. Minerva XIII. évf. 5—6 l.

európai népek szövetségének problémáját jelenti. A törökök kiűzése után újra átalakul a kérdés és most már Nyugat a német-római császársággal való együtthaladást jelenti a függetlenségi tartalmat nyert keletiséggel szemben. A nyugati tájékozódást reálpolitikai megfontolások teszik indokoltá, míg a keleti mellett érzelmi szempontok szólnak, amelyekben itt-ott még mindig fellelhető a Nyugattól való elszakadás tudatos vagy kevésbé tudatos vágya. „A tatár és török dúlásokban elfogyott maradék magyarság régi nagyságát és hatalmát feledni képtelen és megkevesbedett népállományával egyedül és függetlenül akarja a Dunavölgyben betölteni régi szerepét. Ez természetesen erejét meghaladó feladat s a török háborukat követő szabadságküzdelmeinknek tulajdonképpen ez a fő oka és eredője. A vágy vívja itt csatáját a gyakorlati politika adottságaival és lehetőségeivel s hogy ezt a nemzet maga is belátja, azt mutatja megosztásának ténye is. A kuruc-labanc ellentét más és sokkal több, mint merőben a Habsburg-ház és a magyar nemzet küzdelme. Az ellenséges német nyomásnak az egyesült nemzet talán sikerrel tudott volna ellenállni, azonban a nemzet tekintélyes része nem látta célszerűnek az ellenállást. A nemzet egyik része került itt szembe a nemzet másik részével s e háborúk pusztító hatásának ez az igazi magyarázata. A függetlenségi „keleti” szemlélet vívja itt csatáját a nyugatival szemben, a merev magyar közjogi álláspont a reálpolitikai felfogással. Mindkét oldalon tehát sok jóhiszemű és igaz magyar küzd s ez az egyik oka annak, hogy a nemzet nagy tömege tanácstalanságában erkölcsileg meghasonlottá, politikailag pedig közönyössé válik. A magyar küldetést felfedni és meghatározni hivatott politikai szemlélet ellentmondóvá és bonyolulttá válik, az adott történelmi helyzet sohasem nyújt lehetőséget arra, hogy kulturális, politikai, gazdasági vagy nemzeti életünket egyazon időben teljes mértékben kiélhessük. Nyugat-keleti ingahelyzetünk s a szeszélyes középeurópai történelem hol az egyik, hol a másik felfogásnak látszik kedvezni s így egyöntetű állásfoglalásra sohasem tud eljutni a nemzet. Helyzetünk mindig többértű és összetettebb mint politikai érzékünk. A Kossuth — Széchenyi ellentétnek éppen úgy ez a magyarázata, mint a kiegészítés utáni Deák-Tisza és függetlenségi politikának. A legnagyobb hazafiak és magyarok lesznek így évszázadokon át az ellenpárt szemében hazaárulókká, mert nálunk a kormánypárti és ellenzéki elkülönülés — sajátos történelmi helyzetünknel fogva — mindig sokkal lényegbevágóbb különbséget jelent, mint külföldön. A nemzet életének legalapvetőbb szempontjai kerülnek egymással szembe párt- vagy gazdaságpolitikai elgondolások helyett. Részletkérdések helyett, kül- és belpolitikai rendszerproblémák várnak tisztázásra. Nincs kevesebbről szó, mint arról, hogy az évszázadok óta összekovácolt Monarchiában alárendelt, egyenjogú vagy felérendelt szerepet töltsünk-e be, vagy felszámolva a közjogi kapcsolatot, az itt élő kis népekhez közeledve megvessük-e alapját a dunai népek valamilyen formájú szervezett közösségének. A két megoldás mögött a pángermán és pánszláv veszély árnyéka rajzolódtott fel s egyéni rokonszenvből, tájékozottságtól vagy fantáziától

függött, hogy ki melyiket tartja életképesebbnek és a magyar nép jövőjét illetőleg döntőbb jelentőségűnek.²

Bizonyos törvényszerűség érvényesült azonban ebben a politikai megoszlásban, amelynek kulturális, földrajzi, stratégiai, világnézeti, felekezeti és nemzetiségi okai annyira szembetűnők, hogy ezek számbavétele nélkül szinte érthetetlen lenne egész újkori és legújabbkori történetünk. A Béctől távoleső Tiszántúl és Erdély nemcsak katonailag, de kulturális és felekezeti téren is hivatva volt arra, hogy szabadságküzdelseink irányítását kezébe vegye s a nemzeti öncélúság gondolatát alkotmányban, hitben, kultúrában is hangoztassa és kiépítse. A magyar reformációban és az akkori politikai mozgalmakban már nem egy eleme húzódik meg a mai értelemben vett népi gondolatnak, hiszen a nemzeti nyelvekre lefordított Biblia és ennek szabadabb magyarázata révén már a XV. és XVI. századokban olyan mozgalmak veszik kezdetüket, amelyek igen nagy hasonlatosságot mutatnak a Harmadik Birodalom által jelenleg hangoztatott „nemzeti kereszténység” programjával. Az anglikán egyház kialakulása vagy a cseh huszitizmus — beszédes bizonyítékai e fejlődésnek. A lutheri német hitújítás nemzeti tendenciáját is nehéz lenne letagadni s mivel a reformáció Magyarországra is német — főleg szepességi — közvetítéssel érkezett, érthető volt, hogy itt is nemzeti tartalommal itatódott át és azon a keleti magyar területen nyert a legnagyobb elterjedést, mely távoli fekvésénél fogva kívül esett Bécs közvetlen katonai és kulturális hatáskörén. De ez a magyarázata annak is, hogy később, főleg a XVIII. és XIX. században, amikor a „szabadság” gondolatának ideálja, amelyet hitelvi téren a reformáció tett először programmá, betört a bölcséleti, politikai és gazdasági életbe is, megint a Tiszántúl és Erdély visszhangozza legjobban a század forradalmi jelszavait. Az „egyéniesség” szabad kifejtésének vágya kollektivizálódik tulajdonképpen a mult században virágzásra jutott nemzeti gondolatban, a népi élmény pedig megjelenik, mint jelszó az irodalomban (Beranger, Petőfi, Arany), a politikában (demokrácia) és a bölcséletben (Rousseau). Még nincs határozott programja, még kevés benne a mai értelemben vett önmegismerési vágy (fajkutatás, hungarológia), sőt a „testvériség” jelszavának hangoztatásával egyenesen nemzetközinek és nemzetek fölöttinek akar látszani, de a szabadságésszme politikai formája: a demokrácia az állami szuverenitás dogmájának oly készséges elfogadásával már megteszi az első lépést affelé az európai szétesést eredményező nemzeti gondolat felé, amely a fajelméletek révén éppen napjainkban érte el tetőfokát.

Magyarország történetében ez a mozgalom kettős hatással jelentkezett: az európai népek „ébredésének” időszakában a nemzetet öntudatra ébresztette, nemzeti függetlenségének megoltalmazására sarkalta, s ezzel segítette a mindent erjedésbe hozó XIX. század viszontagságain átvezetni a nemzetet, kulturális és népi

² Pongrácz Kálmán: Kelet és Nyugat az ifjúsági gondolatban. Magyar Szemle, 100. szám. 332—333. l.

sértetlenségének teljes megóvása mellett. A század jellegzetes szemléleti nézőpontja azonban még a legélesebb szemű megfigyelők elől is eltakarta e mozgalom veszélyeit, amelyek abban jelentkeztek, hogy míg a nemzeti gondolat Nyugaton a nyelv-azonosság szempontjának felvetésével minden esetben összekapcsoló, tehát hatalmi alapot teremtő erőként lépett fel, itt Keleten — különböző nyelvek és népek hazájában — éppen megfordítva: szétválasztó és bomlasztó erőnek bizonyult. A Trianon utáni Magyarország döbbent rá ennek veszélyére, főleg *Szekfü Gyula* „Három nemzedék”-ének hatása alatt. A kudarcba fult két forradalom után a nemzet ösztönösen megérezte, hogy az individuálista-liberális politikai elvek alkonya elérkezett, hogy a szabadság-gondolat társadalomszemléletét és itt, Európa keletén, államatomizáló erejét átfogóbb és különleges történeti fejlődésünkhöz közelebb álló rendszerrel kell felcserélni, hogy külföldi elméleti példák lemásolása helyett egy, a viszonyainkhoz, adottságainkhoz, tehát lényegünkhöz és valódi nemzeti érdekeinkhez sokkal inkább simuló nemzetpolitikai elgondolásnak kell életet adni. E gondolat megvalósítására és intézményes kiépítésére, sajnos, nem került sor. Azonban mégis volt annyi haszna, hogy az új nemzedékben fölébresztette a vágyat a szocialis-keresztény politika után, kikényszerítette a nemzeti mult kritikussabb szemléletű átértékelését, élesebben kirajzolta Nyugattól elűtő dunavölgyi küldetésünket és a népi politikának olyan érdekeinknek megfelelő fogalmazását adta, amely a magyar néperő korszzerű fejlesztésének programja mellett számolt kishatalmi jellegűnkkel, dunavölgyi küldetésünkkel és a magyar kultúrának politikai energiává való átalakításával.

E hármas program szintézise eredményezte azt, hogy a huszas évek fiataljainak politikai és társadalmi szemléletében egyre tisztább körvonalakban bontakozott ki a nemzeti (nem pedig hazafiaskodó!) jelleg és ennek megfelelően fokozatosan csökkent a külföldi minták utánzásának vágya. Ezekben az áthidaló és szintetizáló elvekben felolvadni látszott a magyar politikai gondolkodás kettőssége is: Kelet és Nyugat ellentéte és a reál- valamint ideálpolitika szempontja. Trianon és a módosult közjogi helyzet közelebb hozta egymáshoz a Dunántúlt és Tiszántúlt. A magyar fiatalság legjobbjai ez időben szinte hiánytalanul sorakoztak fel e mellett az egyedül lehetséges program mellett és ez az egység minden valószínűség szerint meg is maradt volna, — ha a közbejött németországi események új irányt nem adnak a megindult nemzedéki mozgalomnak. A keresztény és nemzeti-népi politika annyira kívánatos egyensúlyát azonban az utolsó évek eseményei megbontották. A magyarországi új nemzedék, sajnos, ismét két táborra oszlik. Az elmélet hívei ma újra külföldi mintákra esküsznek, míg a magyar parlag igazi művelői most is hangoztatják a nehezebbik, de eredményesebb út feltalálásának szükségességét: a magyar talajból, magyar multból és magyar lélekalkatból kinőtt valóban nemzeti és dunavölgyi politikai program kialakításának nélkülözhetetlenségét. *A multszázadi küzdelem ma új alakban kel életre. Akkor a liberalizmust minden feltétel nélkül befoga-*

dók voltak az „európaiak”, ma az Európától, ennek kultúrájától és kereszténységétől elszakadni szándékozók azok, akik nem akarják észrevenni, hogy ez éppen oly idegen és igazi nemzeti küldetésünktől és természetünktől távoleső cél, mint a milyen a liberalizmus vagy marxizmus volt. Ma Európát megtagadni az európai divat és ha ez még a faji gondolat jegyében történik is, ez éppen olyan „idegen” minta számunkra, mint a multszázadi volt, mert nincs átszűrve nemzeti érdekeink és szempontjaink szűrőjén. Az értelem megint hadra kel tehát az érzellemmel, az elmélet a gyakorlattal, a nemzeti szempont a hazafiaszkodó probléma-súlyesztéssel és a gondolkozási restségre valló doktrinerség a nagy műveltséget és invenciót kívánó történeti empirizmussal.

Az ellentét ma politikai téren még alig érezhető, hiszen az új nemzedék jelenleg még nincs a hatalom birtokában és csatáit harminc—negyven éves fejjel is csak eszmei síkban tudja megvívni. De a keresztény nemzeti célkitűzések és elvek alatt is lélekalkatának, műveltségének és táji származásának megfelelően mást ért aszerint, hogy szemlélete és tájékozottsága lezárul-e a magyar határoknál vagy felismeri-e az egész kontinenst magába ölelő válság jelentőségét. Két gondolkozási és létforma van tehát kialakulóban úgy a kulturális, mint ebből folyóan a politikai életben: egyik a magyar népi, a másik a magyar-európai hagyományokat érvényesítő és intézményesíteni szándékozó irányzat, mely eddig csupán legkiválóbb képviselőiben tudott szintézisbe jutni. A magyar nemzeti lét népi és európai szemléletű tábora ugyanazt a probléma-kört két oldalról és két szempontból vizsgálja, de míg a népi felfogás érdeklődési körét sok esetben tudatosan korlátozza és politikummal vegyíti, addig az európai szemlélet *mindezekén felül* még súlyt helyez arra is, hogy megőrizze és fejlessze a magyarság szellemi és politikai életében azokat a hagyományokat is, amelyek a szűkebb nemzeti erényeken kívül európai szempontból is nélkülözhetetlenné és naggyá tették a magyarságot.

A húszas évek irodalmi harcaiban már tisztán kiütközik e szellemi ellentét, de határozott körvonalakat csak a legutóbbi évek folyamán kapott. A népi mozgalom első irodalmi beindítóinak Szabó Dezsőnek és Móricz Zsigmondnak szellemi hatása alatt fejlődik ki különösen a kisebbségi magyar ifjúságnál az a szemlélet, amely politikumot csinál ebből az egyelőre csak irodalmi programot jelentő mozgalomból. A transylvan irodalomban Nyirő József és Tamási Áron már öntudatos és irányzatos képviselői ennek a szemléletnek. De a magyarság önmegismerési vágya és népi értékeinek kifejtése nemcsak irodalmi és politikai program lesz, hanem az európai gondolattal való szintézisében tudományos célkitűzéssé is válik, amely a hungarológiai kutatás problémájában nyer megtestesítést.

Érdekes tünete ennek a mozgalomnak, hogy legkiválóbb képviselői szépirodalmi téren tűnnek fel, míg az európai hagyományokat művelő irányzat inkább az essay műfaját választja ki mondánivalói számára. A népi és európai szempontokat egyformán kép-

viselő Válasz legkomolyabb mondanivalóit tanulmányok formájában juttatja el olvasóközönségéhez, a magyar, humanista hagyományokat újító *Apollo* legszebb írásai essay-k, a nemzedéki állásfoglalást képviselő *Korunk Szava*, *Uj kor*, *Magyar Ut*, *Fiatal Magyarság* hasábjairól szinte teljesen száműzik a szépirodalmat. De ami az új nemzedék szellemi kiképzése terén talán a legdöntőbb jelentőségű; a *Székfü Gyula* irányítása és vezetése alatt álló *Magyar Szemle* körül kialakul egy teljesen nemzeti (de nem csak népi) szemléletű fiatal tudós és közírói munkacsapat, melyet a reális nemzetszemlélet és az európai, valamint a magyar hagyományokhoz való osztatlan ragaszkodás jellemez legjobban. Erre a munkatáborra Széchenyi szelleme ütötte rá legjobban bélyegét s így minden megnyilatkozásuk az európai, keresztény és magyar gondolat szintézisének jegyében történik. Ugyanakkor a függetlenségi-népi gondolkör szellemi fellegrárában: Erdélyben *Makkai Sándor* új értelmű Széchenyi-kultusz megindítója lesz a legnagyobb magyar-ról szóló pompás tanulmányával és „Magunk revíziója” című könyvével. Széchenyi keresztény-nyugatmagyar-európai szemléletét ülteti át keletmagyar-protestáns környezetbe, mégis tösgökeresen népi és transylvan szellemmel. A gyakorlatiasabb és mégis mélyebb magyarság kialakításában *Székfü Gyula* és *Makkai Sándor* munkásságán át a keleti és nyugati magyar szemlélet közelebb került egymáshoz s az új nemzedék soraiban szintézisének alapja meg van vetve... De ez a szellemi találkozás abból a szempontból is igen nagy jelentőségű, mert a keresztény-nemzeti politika befogadására magyar Keleten, illetve a keleti szellem és érzelmkörben is előkészítette a talajt, miáltal azt nemzetpolitikai síkba emelte. A racionalista szellemi áramlatokra mindig jobban visszhangzó magyar Kelet, ekként legfiatalabb nemzedékében magáévá teszi Széchenyi keresztény nemzetszemléletét s ezzel kulturális és politikai tekintetben eljegyzi magát azzal a Nyugattal, melyet elméleti úton azonban mégsem akar többet utánozni. Ennek a rétegnek Nyugat csak útirány, nem pedig minta, melyet kritika nélkül le kell másolni. Legnagyobb élménye — s ebben is Széchenyi tanítványának bizonyul — a magyar parlag, melynek számára — a velünk ellenséges Európában — helyet akar juttatni a nap alatt”.³

Időn, eseményeken, felekezeteken, tájakon és történelmi szimpátiákon felül tehát itt a magyarság örök kettős arcának megnyilvánulásáról van szó, arról a lelki-szemleli-érzelmi kettéosztottságról, mely a lélekben rejtőzik s mely a kelet-nyugati magyar ellentétben mai formájában csak a történelem véletlene folytán nyert területi elhatárolást, de más historiai körülmények között talán éppen fordítva alakulhatott volna ki. A lélek kettőssége ez, mely eseményekben, térben, időben keres érvényesülést, a magyar psziché Janus-arca, a „magyar lélek ősi finitizmusa, amellyel eleve elsorompózza magát” a feltételezeten idegen hatások és érdekek előtt s ugyanakkor meglepően erős nyíltsága, lelki készsége, amelyet következtelenül egyes külső hatások be- és elfogadása iránt

³ Pongrácz Kálmán i. t. 336 l.

tanusít. „Innen a magyarságnak gyakran említett kettős arca, a keleti és nyugati, amely látszólag ellentétes irányba néz s ha mégis egymással szemtől-szembe tekint, gyanakvóan és megvetéssel teszi. Attila-álmok és Európa-akarát szegik egymás útját és törekszenek egymást kölcsönösen háttérbe szorítani... Valahogyan a kettő mindig egyszerre és egymásban van, talán már gyökereikben összefogóznak... Jellemzően kitűnik ez már abból, hogy olyan gyakran egymás szerepét vállalhatják. A változás motívumai majd az egyik, majd a másik oldalon vetődnek fel és ebből a szempontból a nyugati szellem épp úgy lehet a tespedtség és ellenállás hordozója, mint ahogy viszont a sokat gáncsolt keleti magatartás a megújulásé...“⁴ A mult század gyökértelenjei a „nyugat bámulói“ voltak, akik minden kritika nélkül ültették át a magyar talajba a liberális gazdasági és politikai rendet, századunk epigonjai pedig a „keletiek“ lesznek, ha a magyar történelmi multtal és érdekekkel annyira ellenkező német mintájú népiség-élményt teszik magukévá. Mert a két irány veszedelme egyformán az, mikor kizárólagossá és utánzóvá válik, mikor lemond a sajátosan nemzeti jellegű és szellemű vonás kialakításáról, hiszen magunkat és nemzeti egyéniségünket Kelet és Nyugat túlzásaival szemben csak úgy tudjuk megmenteni és megőrizni, ha Nyugattal szemben magyar, Kelettel szemben pedig európai multunkat állítjuk védőgátul. Egy olyan nemzet, mely politikai, alkotmányjogi s hadászati műveltségében már ezer év előtti letelepedések megállta helyét a nyugati nemzetekkel szemben, mely az Anjou-királyok és Mátyás alatt oly humanista-reneszánsz műveltséget teremtett, amely Itália mellett második volt Európában, nem tűzheti maga elé politikai célként keleti parasztállamok rendszerét és nem másolhatja le a germánok mithológiájából életre kelt új pogány elméletet akkor, mikor a katolicizmusban európai nagykorúságát, a protestantizmusban pedig nemzeti függetlenségének világnézeti alapjait tudta kiépíteni. A népi és európai irányzat tehát két nélkülözhetetlen eleme a magyar politikának és művelődésnek s csak akkor válnak veszedelmessé, mikor egymás létezése és jogosultsága felett eltekintenek, mikor reálpolitika helyett utópiává válnak, mikor mélyen átértzett és szellemileg részletesen kidolgozott program helyett jelszó-kultusszá alacsonyulnak a mindig jóhiszeműnek maradó magyar tömegek vámszedőinek kezében. Mindkét elem szükséges, de mindkét elem túltengése könnyen nemzettragédiához vezethet. Bethlen Gábor és Széchenyi István legnagyobb érdeme az, hogy végre tudták hajtani szűkebb keleti és nyugati hazájukban e gondolatok gyümölcsöző szintézisét, hogy rá tudták eszméltetni a magyarságot arra az igazságra, hogy a magyarság és európaiság nem egymást kizáró, de egymást feltételező fogalmak, hogy a magyarság népi erejét is csak műveltséggel lehet felemelni és gazdagítani. A nemzet szempontjából nem lehet veszedelmes vagy káros egyik irány sem, ha népi politikánkat európai szemléletű és műveltségű vezetők irányítják, „európai politikánkat“ pedig olyanok, akik tisztában vannak azzal, hogy művelt nemzetről csak

⁴ Probászka Lajos: i. m. 4–5 l.

akkor lehet beszélni, ha annak tudósai és felsőbb osztályai mellett milliók tömegei is fel tudtak emelkedni kultúrában, gazdagságban, önérzetben az ember magaslatáig. A népi és európai irány legnagyobb közös problémája tehát a szellemi és erkölcsi színvonal kérdése; háború előtti történelmünk tragédiája is arra vezethető vissza, hogy a függetlenségi-népi hagyományokat fantasztia-dilettánsok, nyugati jövőnk útjait pedig doktriner-szobatudósok keresték.

Mily igaza van tehát Fülep Lajosnak, mikor ezt írja: „A mi kiegyezésem nemzetieskedésünk a terméketlen, mozdulni, látni, lenni nem akaró álnemzetit védi az egészség nevében a beteges, bomlott lelkű, forradalmi Nyugat ellen.. Az államhatalom, a hivatalos politika... „nemzeti” volt s nem azt mondta: nem törődöm a nemzeti feladatokkal, hanem azt: amit én csinállok az, a nemzeti és minden más nemzetietlen vagy nemzetellenes. Átvette volt Nyugatról a liberalizmust s a liberalizmus nemzeti eszméit, az egyedül segíteni képes reformok dolgában azonban azt mondta, nem szabad a Nyugat után mennünk...⁵ — S ezek ellentéte, a Nyugatot csak Nyugatórt követők csoportja? Ugyanilyen túlzásba esnek! A magyar élet és magyar szellem valódi problémáitól hasonló távolságba kerülnek, az eszmék tisztázása helyett ezek káoszát készítik elő, haladó elvűségükből legkevesebb hasznot éppen a magyarság húz. Egyoldalú és kritika nélküli kultuszt tehát egyik irány jegyében sem lehet üzni s éppen ezért kell veszélyesnek tartanunk háború utáni nemzedéki mozgalmainkban azokat a szempontokat és áramlatokat, amelyek kések az irányzatokat akár politikai, akár irodalmi síkban egymás ellentétének feltüntetni s bennük tisztán építő, vagy tisztán romboló erőhatásokat felfedezni. Ez ellentétnek „elfajulása — írja Németh László⁶ — mely ma a sznobok és parasztok harcában tárul elénk, az utolsó évek szégyene s a nemzeti tudatfosztás legfrissebb és legbántóbb tünetei közé tartozik... A kétféle magatartás közül bizonyára az első az ellenszenvesebb s a második az ostobább. A sznob lebecsüli a helyet, amelyen él. Ez a lebecsülés jogos lehet, mint ítélet, de nem lehet az, mint magatartás. Országunk, mint hely, lehet elmaradt, szánalomra méltó, mint működésünk kijelölt helye, minden terek közül a legfontosabb... De a paraszt, ahogy a mai magyar paraszt gondolatban megjelenik, titokzatos szorzó, amely tunyaságunkba beszorozva nagyszájúságunk álmoképeit adja eredményül. A magyar parasztban szunnyadhat rendkívüli érték és tehetség, ezt az értéket (azonban) munkával kell kibányászni s a tehetségnek éppúgy meg kell járni a tehetségek kapaszkodóját, mint a nemparaszt-nak s végül nem a parasztság, hanem a képesség, készség és munkabírás számít. Nagy hiba a paraszttehetséget a kapaszkodó feléről istenítése búvszavával leszédíteni. Minél kisebb egy nép, annál több szemének, fülének kell lennie; minél vékonyabb szálból sodorták életét a párkák, annál tökéletesebb képének kell lennie a világról. A tájékozódás a nagy népeknél fényűzés, a kicsinyeknél életöszton. A parasztmitológia ép ezt az ösztönt zsibasztja el”.

⁵ Fülep Lajos: Nemzeti öncéluság. Válasz, I. évf. 15. és köv. l.

⁶ Németh László: Sznobok és parasztok. Tanu, VIII. 191—192. l.

Mindkét irányzat a művelődési és politikai egyoldalúságnak, a magyar parlagtól és a magyar multtól való elszakadásnak délibábos megnyilvánulásait termelte ki, amelyek politikai téren is károsan éreztetik hatásukat. Akik ma is kritikátlanul lelkesednek minden téren Nyugatért, azok hajlandók a haladást következetesen és kitartóan a demokráciával és a liberális gazdasági renddel azonosítani és összetéveszteni, miáltal szemléletükben a népi és szociális szempont éppen úgy háttérbe szorul, mint a népi politika túlzóiban a magyarság élete és jövője szempontjából éppen annyira jelentős és fontos történelmi gondolat. Ha a népi politikáról el is kell ismernünk, hogy alapfeltétele minden egészséges és gyakorlati megmozdulásnak, azonban ez csak alap lehet, amelyen felül még számos hasonló jelentőségű reformot kell végrehajtani a magyarság európai és dunavölgyi küldetésének betöltése céljából. Nemcsak földművelő, de ipari proletáriátusunkat is fel kell emelni és beépíteni a nemzeti szervezet épületébe. Szekfü Gyula helyes meglátása szerint új vezető réteget kell nevelnünk a mai némileg feltolakodó, bomlasztó vagy igazi történelmi érdekeink iránt érzéketlen osztályok helyett, a dunavölgyi kis nemzetek problémáján keresztül a magunk és az ő számukra állást kell foglalnunk a pángermán és pánszláv veszéllyel szemben. Ezer és ezer ilyen vagy hasonló probléma vár ma Magyarországon tisztázásra, amelyek egymástól elválaszthatatlanok és éppen ezért valódi reformot csak együttesen és egyidőben megoldva jelenthetnek a magyarság számára. De reformra vár ezen felül társadalmunk szellemi, vallásos, szociális és politikai szemlélete is. *Általános megújulást kell végrehajtanunk az egyeseken keresztül s olyan szellem és erkölcsi életet kell nevelnünk, amely képes lesz a többségi és kisebbségi magyarságot a XX. század érdekeinek, szempontjainak és módszereinek megfelelően önmagához és Európához visszavezetni.*

Ezt a programot a népi és európai gondolat szintézise nélkül nem tudjuk végrehajtani. Mindkét gondolat nélkülözhetetlen, mindkét gondolat a magyarság sors és lét kérdéseinek magvát alkotja. Az európai és népi élmény nélkül szintelen, szegény és csonka lenne a magyar lélek, ezek hiányában kiszáradna szellemi életünk, iránytű nélkül maradna politikai és történelmi képességünk, elvesztenénk helyzet és idő érzékünket – amivel ezer éven át magyarok és európaiak tudtunk maradni, *Az európai művelődés szelleme nélkül ma már nem tudunk Európában megmaradni.*

Debrecen.

DR. PONGRÁCZ KÁLMÁN.

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI VÁZLAT

Az ész erő, s így az ész boldogság. (Hitel.)
A sötét jövőendő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik bíborszínű távolban: ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen. (Világ.)

Széchenyi István.

A MŰVELŐDÉSPOLITIKA a nemzet életében ugyanolyan alapvető szerepet tölt be, mint a gazdaságpolitika. Nem különálló, minden más életmegnyilatkozástól független, öncélú tevékenység, mint ahogy a gazdaságpolitika sem az. Nyilvánvaló példákat idézhetünk. A népegészségügyi nevelés és mozgalom, a szövetkezeti iskolázottság és a szövetkezetek fejlődése, a gazdasági szaktudás és az anyagi erők gyarapodása egymástól el nem különíthető, kölcsönös viszonylatban jelentkeznek. Akárcsak a gazdaságpolitikában is: a termelő munka megszervezése, a nemzeti tőke biztosítása és gyarapítása, a népi szükségletek zavartalan kielégítése egyúttal szilárd alapját képezi vagy képezheti az egyházi munkának, az iskolának, a népnevelésnek, a népegészségügynek, a jogvédelemnek és így tovább. A művelődéspolitikai tulajdonképp teljes értelmében magába öleli az egész népeletet, annak összes tényezőit és föltételeit. A hit és a tudás, a belátás és a helyes ítékezés époly fontos tényezők az előhaladásban, mint az anyagi feltételek és a rendezett társadalmi viszonyok. Elsőbbséget egyiknek sem biztosíthatunk, a párhuzamosságot kell hangsúlyoznunk. Mert a művelődéspolitikai és eredménye: a helyesen értelmezett műveltség, akárcsak a gazdaságpolitikai s eredménye: a viszonylagos anyagi jólét — valamely nemzet vagy nemzetrészes életigenlésének egyként elsőrendű megnyilatkozásai. Nem fölösleges tehát, ha elemezzük transylvan magyar művelődéspolitikánkat. Nemcsak azt a művelődéspolitikát, mellyel jelenlegi népszervezeteink kisebb-nagyobb sikerrel kísérleteznek, hanem egyáltalán a transylvan magyar művelődéspolitikát, melynek meghatározóit felfedezhetjük, lehetőségeit rendszerezhetjük, kereteit körülírhatjuk, céljait felsorolhatjuk, tervét megalkothatjuk. Szükséges ez, hogy teljes legyen a kép arról a társadalomátszervező munkáról, melyre értelmiségünknek vállalkoznia kell.

I.

A TRANSYLVAN MAGYAR MŰVELŐDÉSPOLITIKÁT elsősorban a transylvan magyarság népi tömegeinek helyzete, belső tagoltsága s ezt követően az egyes vidékek kiemelkedőbb fontossága, központibb helyzete, népi erőkisugárzása határozza meg. Nagy általánosságban négy tényezővel kell számot vetnünk: 1. a

magyarság tömegereje a másfajú lakossággal szemben, 2. a városi és a falusi lakosság megoszlása, 3. a tömegesebb települések számaránya és elhelyezkedése, végül 4. a szorványok problémája. Egymást befolyásoló, föltételező, erősítő-gyengítő tényezők ezek: tervek és lehetőségek meghatározói. A másfajú lakosság számbeli fölénye ugyanis épügy korlátozza a népi erők szabad és teljes megnyilatkozását, mint a belső szorványokba osztottság; viszont a falusi és városi népesség megoszlásának egyensúlya erőfokozást jelent, akár csak a tömegesebb települések. Fejtegetéseink szempontjából éppen ezért számba kell vennünk mindenekelőtt a transylvan magyarság jelenlegi településviszonyait.

1. Ebből a szempontból a rendelkezésünkre álló adatok segítségével négy nagyobb csoportba tömöríthetjük a transylvan megyék magyar tömegeit. E négy megyecsoprt — bár az ilyen szétválasztás mindig mesterséges és sohasem lehet minden szempontra, kivételre tekintettel — magyarságunk elhelyezkedésének, erőkőzpontosulásának vagy szétszórtságának négy arculatát mutatja:

I. megyecsoprt (Caraş, Sibiu, Năsăud, Făgăraş, Severin, Maramureş, Alba, Hunedoara, Târnava-Mare): a magyarság e megyékben a másfajú lakossághoz viszonyítva 2—12⁰/₀-os, önmagában véve megyénként 5—38.000 lelket kitevő kisebbséget alkot, s néhány tömegesebb településtől eltekintve a népesség jelentékeny része szorványokban él;

II. megyecsoprt (Timiş, Someş, Arad, Turda, Târnava-Mică, Satu-Mare, Braşov): a magyarság e megyékben a másfajú lakossághoz viszonyítva 15—27⁰/₀-os, önmagában véve megyénként 34—82.000 lelket kitevő kisebbséget alkot, jelentősebb települészigeteken, szétszört, de népesebb falvakban, s igen jelentékeny számú szorványban él;

III. megyecsoprt (Bihar, Cluj, Sălaj, Mureş): a magyarság e megyékben a másfajú lakossághoz viszonyítva 30, illetve 40⁰/₀-os, önmagában véve megyénként 100.000 lelket jóval meghaladó népközösségeket alkot, nagyobb település-szigetei igen jelentősek, a szorványok száma azonban itt is nagy;

IV. megyecsoprt (Treiscaune, Ciuc, Odorheiu): a magyarság e megyékben a másfajú lakossághoz viszonyítva 80⁰/₀-on felüli többséget, önmagában véve megyénként 100.000 lelket jóval meghaladó székely népközösségeket alkot, a tömegesebb települések mellett a lélekszámban is elenyésző szorványok már helyzetüknél fogva sem tekinthetők szorványoknak.

Táblázatban¹ összefoglalva — e négy megyecsoprt pontosabb számadatait az 1930. évi népszámlálás alapján adhatjuk:

¹ *Anuarul Statistic* 1931—32.-i kötete közli a népszámlálás alapján a megyék összes lakói számát, viszont *Sabin Manu*ild egyik tanulmányának (România și revizionismul. Considerații etnografice și demografice. Arhiva pentru știința și reforma socială, 1934, XII. évf. 1—2. sz.) francia kivonatában százalékos kimutatást tesz közzé. Az összehasonlítás érdekében közöljük *dr. Jakabffy Elemér*: Erdély statisztikája c. munkájából az 1920. évi adatokat. — Az 1920 és 1930. évi két szám-

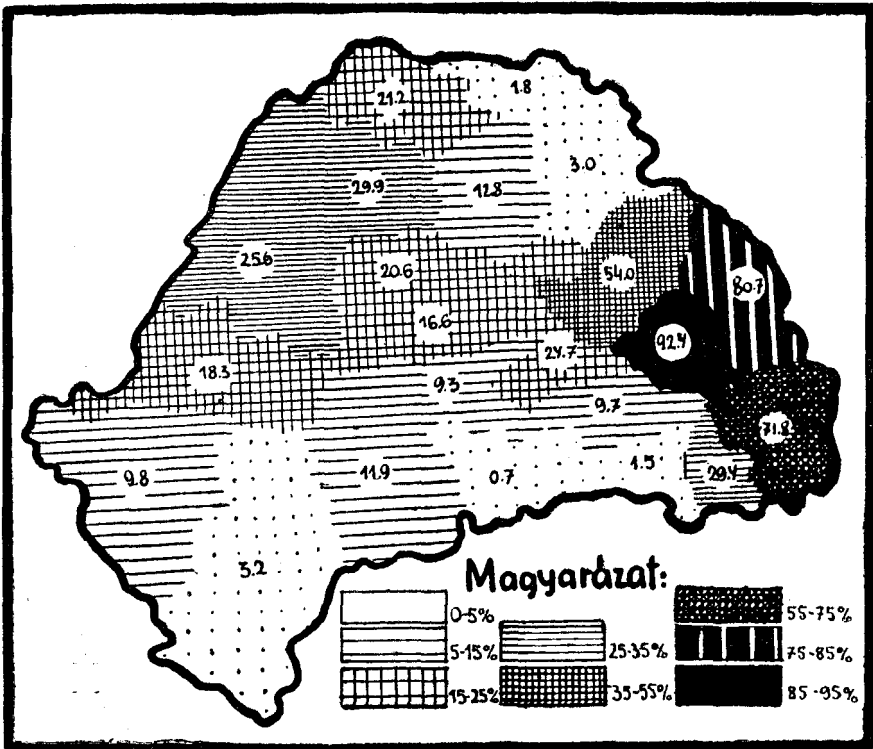
1. A transylvan megyék magyarságának számadatai

Megye	A megye összes lakossága 1930 dec. 29-én	A magyar lakosság százalékaránya	A magyar lakosság 1930 dec. 29-én	A magyar lakosság 1920-ban	Különb-ség az 1930. és 1920. évi adatok között
<i>I. megyecsoport :</i>					
Caraş	200.390	2,5	5.010	1. Severin	megyénél
Sibiu	193.309	4,7	9.086	5.768	+ 3.318
Năsăud	145.423	5,3	7.707	4.945	+ 2.762
Făgăraş	86.461	5,5	4.755	3.975	+ 780
Severin	240.715	6,6	15.887	18.948	+ 1.949
Maramureş	162.158	6,9	11.189	13.607	- 2.418
Alba	213.795	11,3	24.159	29.852	- 5.693
Hunedoara	331.677	11,3	37.480	39.916	- 2.436
Târnava-Mare	148.793	11,8	17.558	16.187	+ 1.371
<i>II. megyecsoport :</i>					
Timiş	500.416	15,4	77.064	69.364	+ 7.700
Someş	220.353	15,5	34.155	37.464	- 3.309
Arad	423.824	19,3	81.798	98.202	-16.404
Turda	181.953	21,5	39.120	41.356	- 2.236
Târnava-Mică	148.798	23,6	35.116	31.398	+ 3.718
Satu-Mare	295.131	25,4	74.963	95.984	-21.021
Braşov	167.946	26,7	44.842	33.584	+11.258
<i>III. megyecsoport :</i>					
Bihor	509.130	30,0	152.739	172.850	-20.111
Cluj	333.545	30,1	100.397	93.672	+ 6.725
Sălaj	342.672	31,4	107.599	70.601	+36.998
Mureş	289.817	42,6	123.462	114.838	+ 8.624
<i>IV. megyecsoport :</i>					
Treiscaune	136.358	80,7	110.041	112.471	- 2.430
Ciuc	146.584	82,2	120.492	109.262	+11.230
Odorheiu	130.646	91,8	119.993	111.415	+ 8.578
Összesen :	5,549.894	24,4	1,354.612	1,321.689	+32.923

sor közötti nagyobb ingadozások egyik leglényegesebb magyarázatát a közbeeső megye-átcsoportosításokban találjuk meg (i. pl. Bihor, Sălaj, Satu-Mare, Treiscaune megyék adatait). Máskülönb ez az adatok csak eligazítók, de semmikép sem véglegesek.

2. Az általános népességi viszonyok megismerése után: e helyzet- és erővizsgálat keretén belül figyelembe veendő szempontokat nyújt, ha a transylvan magyarság népi tömegeit felbontjuk a természetes falusi és városi tagolódás szerint. A városok különválasztása ugyanis jelentősen módosítja az egyes megyék magyar lakosságának képét:

2. A transylvan megyék falvaiban lakó magyarság arányszáma²:

3. Újabb szempontokhoz a falusi lakosság számadatainak további taglalása vezet. Ha összevetjük ugyanis a magyarság falvakon és városokon lakó tömegeit, nyilvánvaló a falvak és a falusi népesség számbeli fölénye és jelentősége.

²) E térképet — frissebb kimutatás híján — az 1923. évi adatok alapján készítettük (l. *Sabin Manuilă: Tendințele mișcării populației în județele transilvănieni în anii 1920—1927. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928* I. k. 670. és 672. l.). — A fenti arányszámok ma mindenesetre csak rosszabbak lehetnek, mert hiszen a falusi magyar lakosság 1923-beli 987.759-nyi tömegével szemben az 1930. évi népszámlálás már csak 986.017-et mutat ki. Az új városok, s a nagymértékű városokba, illetve az Okiráltságba való kivándorlás magyarázza ezt a látszólagos számbeli visszaesést... A másfajta falusi lakosság ezalatt viszont nyugodtan fejlődött és szaporodott.

3. Transylvania magyar lakosságu városainak és falvainak száma, valamint e városok és falvak magyar lélekszáma a magyar közösségek nagysága szerint³:

A közösség száma és nagysága	8 törvényhatósági	32 rendezett tanácsu	Összesen a 40 városban	32 3000-nél több	241 3000—1000	589 1000—300	590 300-nál kevesebb	Összesen az 1452 községben
	városban			magyar lelket számláló községben				
A magyarság lélekszáma	132.738	236.942	369.680	158.808	367.351	347.596	106.457	980.212

A falusi lakosság az összes magyar lakosságnak 72.6 %-át teszi ki s ennek a közel egymilliós néptömegnek belső megosztottsága a következő: közel háromnegyede 300—3000 magyar lelket számláló községekben lakik (37.5% 1000—3000, 35.5% 300—1000 magyar lelket számláló községekben). A maradék több mint egynegyed rész pedig a 3000 magyar lélekszámnál nagyobb (16.0%) és a 300 magyar lélekszámnál kisebb községek között (10.8%) oszlik meg.

4. Művelődéspolitikai szempontból azonban fontos tudnunk azt is, hogy az egyes megyék magyar falusi lakossága hogyan oszlik meg a tömegesebb települések és e szorványok között. A tömegesebb magyar községekben ugyanis eredményt kisebb erőfeszítéssel érhetünk el, mint a szorványok vidékén, ahol a népesség nagy földrajzi távolságokban lakik s e távolságok legyőzése külön jelentős erőfeszítést kíván. Máskülönben is: minél nagyobb a tömegekben együttélők száma, minél kisebb a szorványokba szétszórta, minél tekintélyesebb tömeget képvisel az összmagyarság kebelében s minél jelentősebb a másfajú tömegekkel szemben, annál erősebb, ellenállóbb, fejleszhetőbb és rugékonnyabb egy településterület (megye vagy megyerész) magyarsága. Eddig falusi népességünk arányszámát s a kisebb és nagyobb települési egységek közötti megoszlását mutattuk be, most túloldali táblázatunk és ábránk segítségével a többi feltett kérdésre adunk statisztikai feleletet.

Adataink alapján bizonyos rendszert állapíthatunk meg a magyar falusi lakosság erőviszonyainak könnyebb áttekintése érdekében:

a) Mindenekelőtt nyilvánvaló a három székelyek lakta megye elsőbbsége: e háromszázezer lelket megközelítő egytömegben lakó néptömb a másfajú falusi népességgel szemben is túlnyomó többséget alkot (71.8—92.4%), de településig is erős: 65.5% 1000 lélekszámnál nagyobb községekben lakik, a szorvány-községek

³ V. ö. N. Istrate: Ardealul și Banatul în lumina cifrelor. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, I. k. 679. l. és *Jakabffy*: i. m. — A később várossá előléptetett 8 község adatai némileg módosítják az arányokat.

szóba se jöhetnek. E három megyéhez csatlakozik a marosvölgyi székelység 90.000 körüli tömege s ugyancsak a székely néptömbhöz számíthatjuk a közel 20.000 lelket kitevő barcasági magyarságot is.

b) A keleti részeken elhelyezkedő s a 400.000 lelket meghaladó székelység után kétségtelenül Bihar és Sălaj megye a legje-

6. A magyar falusi

M E G Y E	A megye összes falusi lakossága		A magyar falusi lakosság arány-száma 1923-ban	A megye magyar falusi lakossága	
	1930-ban	1923-ban		1923-ban	1920-ban
Ciuc	130.622	123.421	80,7	99.600	99.310
Treiscaune	120.269	129.531	71,8	93.104	97.427
Odorheiu	122.054	113.697	92,4	105.113	101.762
Braşov	108.712	63.600	29,4	18.700	18.447
Bihar	407.305	423.868	28,3	120.031	132.102
Mureş	242.519	195.941	54,0	106.000	89.106
Sălaj	310.937	222.538	27,4	61.000	59.840
Arad	346.599	327.303	18,3	60.000	58.803
Turda	161.896	161.270	16,6	26.800	31.856
Târnava-Mică	133.442	109.085	24,7	27.014	26.693
Satu-Mare	227.075	262.694	21,6	57.000	47.114
Cluj	229.526	247.029	20,6	51.053	52.189
Someş	198.383	231.529	12,8	29.700	29.825
Alba	180.191	208.371	9,3	19.500	20.438
Târnava-Mare	120.153	135.258	9,7	13.200	12.303
Timiş-Torontal	402.481	405.814	9,8	40.044	43.179
Hunedoara	290.820	321.700	11,9	38.400	32.061
Caraş-Severin	370.511	421.154	3,2	13.500	14.360
Năşăud	128.645	116.322	3,0	3.500	3.644
Maramureş	134.474	121.342	1,8	2.200	7.055
Sibiu	145.296	135.060	0,7	1.000	1.223
Făgăraş	78.533	81.939	1,5	1.300	1.475
Összesen :	4,590.443	4,568.466	21,6	987.759	980.212

⁴ Községenként nemzetiségi részletezést csak *Jakabffy*: i. m. nyújt (1920 évi adatok). Így számításaink ezekre a számsorokra támaszkodnak. Összehasonlításképp közöljük az 1923. évi adatokat is (*S. Manuila*: i. m. Transilvania, Banatul, etc.), amelyek a magyar falusi lakosság arányszámának kiszámítását tették lehetővé. Az 1923. évi adatok időközbeni változását mutatja az 1930. évi számoszlop (Anuarul statistic, 1931—32). A különböző évekből származó adataink azt látszanak igazolni, hogy a transylvan magyarság erőviszonyai *nagy általánosságban* nem túlságosan tolódtak el. Az egyes megyékről alkotott kép azonban ennek ellenére csak *valószínű* marad — tekintve a sorozatos megye-át szervezéseket, a népmozgalom másfél évtizedes eredményeit. De a maguk összességében véve ezek az adatok azért mégis *elgazdítóak*.

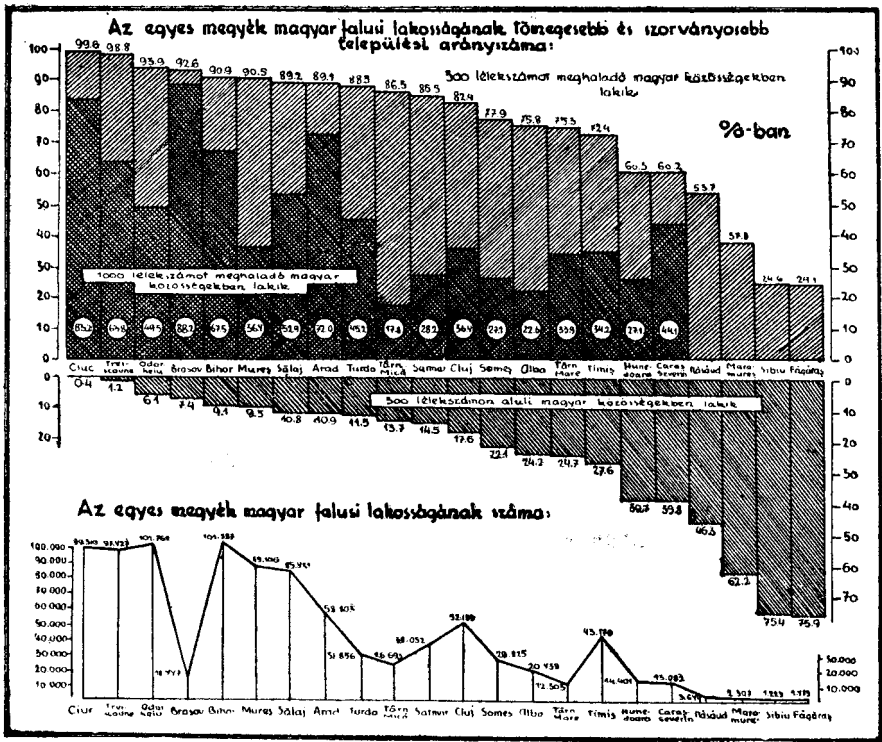
Az egyes megyék magyar falusi lakosságának a települések nagysága szerinti csoportosításánál néhány *módosítást* végeztünk s ebből folyik az 1920. évi két ösz-

lentősebb településterület. A másfajú falusi népességgel szemben a magyar falvak lakói 25–30 %-ot jelentenek, s a közel 200.000-es falusi népesség belsőleg nagy erőt képvisel (67,5, illetve 52,9 %-a 1000 lelket meghaladó közösségekben lakik szemben a szorványok 9,1, illetve 10,8 %-ával).

c) E két népszízet között vagy velük határosan a másfajú falakosság erőviszonyai⁴:

A megye magyar falusi lakosságából 1920-ban									
az összes		a 300 lélekszámot meghaladó						a 300 lélekszámon aluli	
		kisebb (300-1000 lélekszám közötti)		nagyobb (1000 lélekszámot meghaladó)		összes			
magyar közösségekben lakik									
absz. sz.	o/o	absz. sz.	o/o	absz. sz.	o/o	absz. sz.	o/o	absz. sz.	o/o
99.310	100,0	16.330	16,4	82.618	83,2	98.948	99,6	362	0,4
97.427	100,0	34.104	35,0	62.167	63,8	96.271	98,8	1.156	1,2
101.762	100,0	45.211	44,4	50.427	49,5	95.638	93,9	6.124	6,1
18.447	100,0	826	4,4	16.271	88,2	17.097	92,6	1.350	7,4
101.887	100,0	23.928	23,4	68.929	67,5	92.857	90,9	9.030	9,1
89.106	100,0	48.185	54,1	32.473	36,4	80.658	90,5	8.448	9,5
85.431	100,0	31.029	36,3	45.226	52,9	76.255	89,2	9.176	10,8
58.803	100,0	10.058	17,1	42.366	72,0	52.424	89,1	6.379	10,9
31.856	100,0	13.794	43,3	14.415	45,2	28.209	88,5	3.647	11,5
26.693	100,0	18.272	68,5	4.770	17,8	23.042	86,3	3.651	13,7
38.052	100,0	21.826	57,3	10.737	28,2	32.563	85,5	5.489	14,5
52.189	100,0	24.018	46,0	19.022	36,4	43.040	82,4	9.149	17,6
29.825	100,0	15.153	50,8	8.096	27,1	23.249	77,9	6.576	22,1
20.438	100,0	10.887	53,2	4.625	22,6	15.512	75,8	4.926	24,2
12.303	100,0	5.102	41,4	4.171	33,9	9.273	75,3	3.030	24,7
43.179	100,0	16.505	38,2	14.781	34,2	31.286	72,4	11.893	27,6
14.401	100,0	4.769	33,2	3.912	27,1	8.681	60,3	5.720	39,7
13.082	100,0	2.102	16,1	5.781	44,1	7.883	60,2	5.199	39,8
3.644	100,0	1.959	53,7	—	—	1.959	53,7	1.685	46,3
2.307	100,0	881	37,8	—	—	881	37,8	1.426	62,2
1.223	100,0	301	24,6	—	—	301	24,6	922	75,4
1.475	100,0	356	24,1	—	—	356	24,1	1.119	75,9
942.840	100,0	345.596	36,6	490.787	52,0	836.383	88,7	106.457	11,3

szesített számsor közötti különbség. Ezek a módosítások a következők: 1. a határmenti falusi magyarság számadatait Bihar, Sălaj és Satu-Mare megyék átszervezéssel kapcsolatban a lehetőség szerint kiigazítottuk; 2. Bihar megyében a várossá előléptetett Salonta-Mare községet nem számítottuk a falvak közé (13.686 magyar lélek); 3. Hunedoara megyében a zsilvölgyi 17.660 magyar lelket — tekintettel különleges bányavidéki helyzetükre — nem soroltuk be a falusi lakosság közé; 4. Maramureş megyében — hasonló indokolással — figyelmen kívül hagytuk Ocna, Câmpulung és Rona lakóit (4748 magyar lélek); 5. ugyancsak megcsonkítottuk Caraş-Severin megyék magyar falusi népességét a várossá előléptetett Reşiţa-i magyarság (1278 lélek) leszámításával. — E módosításokra az egyes megyék belső erőképletében előálló torzulások elkerülése készített. De az átszámítást, adatok híján, általánosan (más átszervezett megyékre vonatkozóan is) nem végezhetjük el. Itt azonban a számsorok és arányszámok torzulása elenyésző.

5. A magyar falusi lakosság erőviszonyai 1920-ban ⁵:

lusi népséggel szemben 15–25%-ot képviselő aradi, sätmari, turdai, kalotaszegi és Küküllő-menti magyar népcsoportok jelentősek; e területek 200.000-et meghaladó falusi népségének tetemes része azonban már szorványokban él (csak a 300 lélekszámon aluli magyar közösségekben: 10–20%).

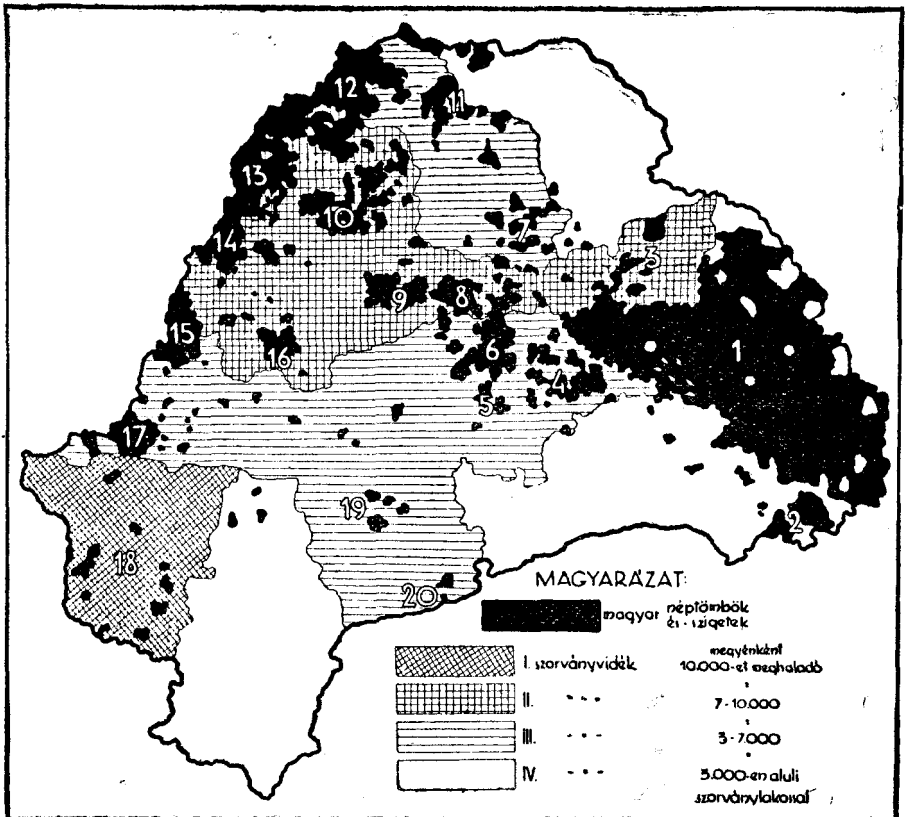
d) A népi állások még gyengébbek a Szamos völgyében, Hunedoara, Timiş, Alba megyékben és a Küküllő-menti szászvidéken; a másfajú lakossággal szemben 9–13%; a 140.000 körüli magyar falusi népesség 22–27%-a kisebb szorványokba szétosztott; nagyobb lélekszámú településeket csak itt-ott, elszigetelten, találunk.

e) Végül a megmaradt öt megyében 30–35.000 falusi magyar lakik, néhány nagyobb szorvány-települést leszámítva, egy-mástól is távoleső kis-szorványokban.

5. E számítások és ábrázolások tehát bizonyosságot szolgáltatnak arra, hogy az erdélyi magyar politikának s így a művelődés-politikának is az erő kifejtés szempontjából jól meghatározott területei vannak: egyrészt *tömegesebb települések*, melyek a másfajú

⁵ L. megelőző táblázatunkat és jegyzetét.

6. A transylvvan magyar szigetek és szorványok térképe.

A) Tömeges települések: 1. a székely néptömb, 2. a barcasági, 3. reghini, 4. kükküllömenti, 5. aiudi, 6. turdai, 7. szamosvölgyi, 8. és 9. Cluj megyei, 10. sálaji, 11. és 12. sätmari, 13. érmelléki, 14. oradeai, 15. salontai, 16. beiuși, 17. aradi, 18. timiși, 19. devai és 20. zsilvölgyi népsziget — B) Szorványvidékek: I. szorványvidék: Timiș-Torontal megye; II. szorványvidék: Bihor, Sălaj, Cluj, Mureș megyék; III. szorványvidék: Odorheiu, Târnava-Mică, Turda, Alba, Hunedoara, Arad, Someș, Sätmar megyék; IV. szorványvidék: Ciuc, Treiscaune, Brașov, Târnava-Mare, Făgăraș, Sibiu, Severin, Caraș, Năsăud, Maramureș megyék,

lakossággal szemben is jelentősek (sőt e területeken jobbra csak a magyar tömegek jelentősek), másrészt a maguk összességében számottevő, de szorványokba szétszóró települések, melyek a másfajú lakossággal szemben kevésbé jelentősek, vagy talán elenyészőek is. Ez a megosztottság természetesen kétféle politikai tevékenységet kíván: a tömegesebben együttélő szigeteken inkább továbbfejlesztést, a szorványokban inkább megtartást, védekezést — számolva így az említett, egymást erősítő-gyengítő négy tényezővel: a másfajú lakosság és a szorvány külső és belső erőpróbájával, valamint a városok és a tömegesebb települések egyensúlyozó erőközpontjaival. A hangsúly mindig a falvakon van s ezért tiszta képet kell alkotnunk a népi erők megosztásáról.

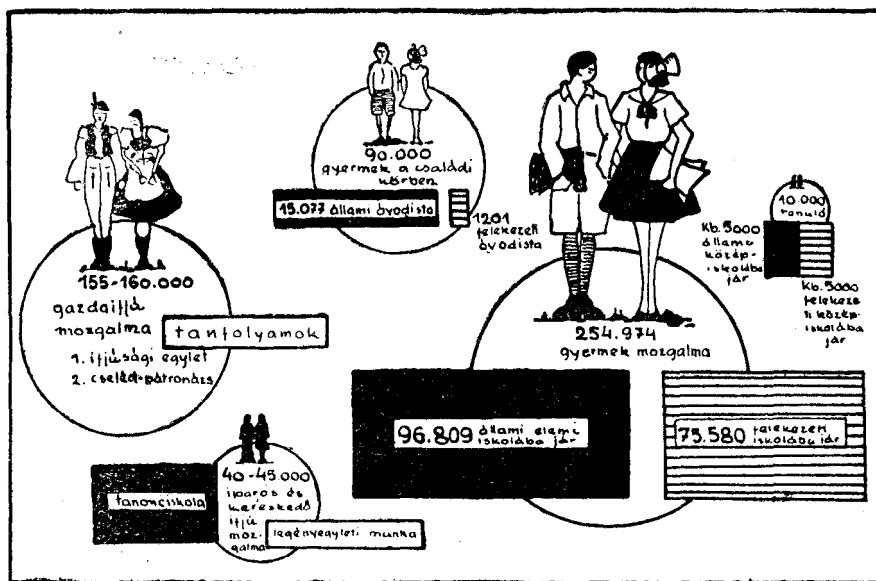
A néprajzi térkép segítségével át is tekinthetjük a transylvan magyar művelődéspolitikai összes „tájakat” (l. előbbi térképünket). S ha a „szigetek” és „szorványok” e tarka térképét összevetjük az ismertett adatokkal, erőviszonyokkal, a közművelődési politika irányvonalait is könnyen magunk elé rajzolhatjuk. Mert hiszen nyilvánvaló központok jegecesednek ki, fajsúly szerint változók ugyan, de *központok*, melyekből elindulhat és terjeszkedhetik a tevékeny munka. Így a székely és a határmenti *népiömb* mellett, 6 *tiszta népsziget*: a továbbfejlesztés, a megerősödés központjai; vannak azután *szorványokkal terhelt szigetek*, melyek közül a legszorványoltabb a timişi körzet: a továbbfejlesztő és a védekező politika közös területe; széles síkban terül el a transylvan *kis-szorványok világa*: a megtartó, védekező politika nehéz munkatere; s néhány Kárpátok-menti megye, ahol szorványokat is alig számíthatunk, magyar szempontból jobbára *számításon kívül eső terület*.

II.

A PÁRHUZAM, amit a népszigetek és szorványok, valamint a továbbfejlesztő és védekező művelődéspolitikai között vontunk, szükségszerű. A nemzetpolitikai tevékenység minden területen a nemzet vagy nemzetrészt állapotához igazodik. Ha van proletáriátus és ha vannak lécsúszó vagy ma még viszonylagos anyagi jólétnek örvendő társadalmi csoportok, mint ahogy vannak, akkor a gazdaságpolitika arra irányul, hogy a munka, a tőke, a piac, stb. megszervezésével megszüntesse és kivédje a proletárizálódást. Ha van megfertőzött egyén és ha van betegségekől veszélyeztetett népréteg, az egészségügyi politikának az a törekvése, hogy gyógyulást hozzon s főként megelőzze a népbetegségeket. De a proletárizálódás és az élettani elcsenevészesedés nem ársák alá jobban nemzeti létünket, mint a nemzeti személyiség elhalványulása. Ha tehát van, akit a nemzet érdekköréből való kiválás és a más nemzetbe való beolvadás ténye fenyeget, kézenfekvő a művelődéspolitikai feladata: biztosítani a *nevelés* eszközeivel a nemzeti személyiség alaptényezőjét: az öntudatalakító műveltséget.

A népszigetek és szorványok problematikája vázlatosan tárta elénk — táj-egységekben — a kétféle művelődéspolitikának: a továbbfejlesztésnek és a védekezésnek szükségességét. A valóságban azonban ez a kérdés sokkal bonyolultabb. A neveléspolitikában ugyanis a továbbfejlesztés és a védekezés lehetősége nemcsak a területi és népességi viszonyoktól függ, hanem igen sokszor az ezektől merőben idegen külső törekvésektől, melyek „kulturzónák” felállításában, a „székelyek visszarománosítása” célkitűzésében, az Astra propagandájában, a „nemzeti munka” védelmében s különböző numerus claususokban jelentkeznek. Adottság: a szorványok védelme, de szükségesség: a népszigeteken is éber szemmel figyelni nemzeti személyiségünk állapotát.

A gyermek és ifjúságnevelés kérdéskörének részletezésével kíséreljük meg közelebb hozni a problémát:

A gyermek- és ifjúságnevelés vázlata⁶:

a) A gyermeknevelés keretében néhány szám adatot kell megfontolnunk. Állami óvodába jár 15.077 magyar gyermek, felekezetihez csak 1201. Állami elemi iskolába beírtak 96.809 magyar gyermeket, felekezetihez 75.580-at. Az állami elemi iskolák közül magyar tannyelvű az 1932-es adatok alapján 215, de ezek a magyar tannyelvű állami elemi iskolák jobbára csak papíron léteznek.⁷ Vanak tiszta vagy túlnyomó részben magyar népességű területek, ahol ma már csak az állam nyelvén folyik a gyermeknevelés. (Ciucmegyében pl. sohasem működött egyetlen magyar tannyelvű állami elemi népiskola sem).⁸ S ugyanakkor folyamat: a felekezeti elemi népiskolák megszüntetése s új román tannyelvű iskolák létesítése. Következtetés: ha a gyermekeink túlnyomó többsége (még pedig állandóan emelkedő számban) kiesett és mindinkább kiesik továbbfejlesztő művelődéspolitikánk kezéből, nem elégedhetünk meg azzal a művelődési munkával, melyet felekezeti iskoláink a jövőképzés érdekében kifejtenek, hanem meg kell találnunk a védekező műve-

⁶ R. Szeben András: A transylvan magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt. M. Stat. Szemle, 1934, XII. évf. 10. sz.; Dr. György Lajos: A transylvan magyarság másfél évtizedes népoktatásügye. E. Iskola, 1935-36, III. évf. 1-2. sz.; E. Iskola adatközlése a' kat és ref. iskolaügyről, 1935-36, III. évf. 3-4. és 4-5. sz.; Anuarul Statistic al României, 1934; N. Istrati: i. m. Transilvania, Banatul, etc. 686. és 688. l. — A befekeltett részek a védekező, a csúszott és fehérén hagyott részek a továbbfejlesztő művelődéspolitika területét, alanyait jelzik.

⁷ V. ö. Dr. Kiss Árpád: Az állami magyar tannyelvű elemi iskolák és magyar tagozatok. M. Kisebbség, 1936, XV. évf. 8., 9-10., 11. és 12. sz.

⁸ L. Domokos P. Péter: Egy vármegye népoktatásügye. E. Iskola, 1935-36, III. évf. 7-8. sz.

lödéspolitika lehetőségeit is. Így hangsúlyozzuk a *családi nevelés* alapépítő jellegét, mely gyermekeink megtartó, védekező nevelőpolitikájának legeredményesebb eszköze, s kiemeljük a *gyermekmozgalom* jelentőségét, amelynek negyedmilliónyi iskolás gyermek⁹ iskolánkívüli és az iskolai nevelés melletti továbbfejlesztő és megtartó nevelését kell elősegítenie.

b) *A tanuló ifjúság nevelése* hiányos és nem egészen megbízható adataink értelmében egyenlő számban oszlik meg az állami s a felekezeti közép- és szakiskolák között. Szembenállunk itt is a *védekező* nevelőpolitika kérdésével, annál is inkább, mert mind nehezebb az állami iskolákban tanuló ifjúság magyar műveltségének biztosítása. Van azonban belső problémánk is. Számbelileg ugyanis a gimnáziumok és liceumok iskolatípusának túltengését állapíthatjuk meg. Ezzel párhuzamos jelenség viszont a „félbemaradt” fiatalemberek számának állandó növekedése s az értelmiség nehéz nemzetpolitikai feladatainak megoldására hivatott főiskolai ifjúság színvonalstüledése. Előbbi középfokú iskolai oktatásunk egyoldalúságának, utóbbi a kiválasztás mellőzésének tudható be. A *jövőkészítő továbbfejlesztés* célja mindenesetre nem ez. S meggondolkoztató továbbá, hogy a statisztika „az alsófokú magyar szakiskolák majdnem teljes hiányára” mutat reá. Talán a földművesiskolákkal megindított reform, mint „ennek a jelentőségében mindinkább emelkedő szükségletnek kielégítése”, — ha végigvisszük az egész vonalon (alsófokú ipariskola, szövetkezeti tanfolyam, stb.), — helyes vágányra terelhetné tanulni vágyó fiatalságunk nevelését.

c) *A gyakorlati feladatra-nevelés* azonban nemcsak iskolai, hanem iskolánkívüli népnevelésünknek is alappillére leend. Gondoljunk csak arra, hogy ifjúságunk legértékesebb része a másfél százezer földműves és a közel ötvenezer iparos, munkás és kereskedő fiatal. És mégis: az ifjúsági egyesület célszerű, továbbképző jellege sokhelyt, legtöbb helyt elsikkad s a beszervezett iparos, kereskedő ifjú is könnyen felejtí hivatási szükségleteit az öncélú sport és műkedvelés híveként. Pedig a többségi gyarmatpolitika ellensúlyozására mezőgazdaságunkat gyümölcsözőbbé, iparunkat és kereskedelmünket versenyképesebbé kell tennünk. S ezt elsősorban az ifjúság feladatra-nevelésével érhetjük el. Az *ifjúsági egyesület* és a *cselédgondozás* tehát nem jelenthet vasárnapdélutáni szórakoztatást, hanem mezőgazdasági szakoktatásunk gyengesége folytán falusi fiatalságunk *továbbképzését* kell lehetővé tennie. A városi *legényegyesület* sem lehet csak otthon, mert hiszen *védekező* művelődéspolitikai tényező (*tanonciskola!*) s vállalnia kell a munkadók közreműködésével az *alsófokú ipari és kereskedelmi szakoktatás* feladatait is. Számolnunk kell a szükségletekkel: az a törekvés, amely a többségi elem pártolásában, sőt a kisebbségi elem teljes kiszorításában nyilatkozik meg, csak szervezettséggel és szaktudással, kiválósággal védhető ki. A két keze munkájából élő ifjúságunkat azért képezzük, hogy ellenálló legyen. A továbbfejlesztő és megtartó nevelőpolitika különleges erőpróbája ez.

⁹ Az Anuarul Statistic-ban említett 254.974 tanköteles magyar gyermek közül az iskolai statisztikák csak 172,389 beírt magyar gyermekről adnak számot.

A NEVELÉSPOLITIKÁBAN tehát a művelődéspolitikai szükségletekhez alkalmazkodóan idő- és alkalm szerűen nyilatkozik meg. A művelődéspolitikának vázlatát ugyan adott időre és térre vonatkozóan elkészíthetjük, ez azonban csak irányítást és nem törvényt jelent. Van a népsziget és van a szorvány. Az előbbin a továbbfejlesztés a hangsúlyos, — de nem kevésbé szükséges adott esetben a védekezés; a szorványban pedig néha s helyenként lehetővé válhatik a védekező közművelődési munka mellett az építés is. Egyáltalán a nevelendő embertől függ minden. Az ismert területi és népeségi viszonyok között, népi erőink fokozása s gyarapítása érdekében, valamint a többségi nemzetpolitika ellensúlyaként képessé kell tennünk minden egyes magyar egyént életkérdéseinek minél könnyebb megoldására. S mivel a gyermek, az ifjú, a javakorabeli és az elaggott, — a földműves, a munkás, az iparos, a kereskedő és az értelmiségi, — a falusi és a városi külön kérdéskörrel rendelkezik, — de továbbá az erkölcsi magatartás, a hivatásbeli nehézségek, az egészség és a gazdaság felmerülő problémái is külön tényezők, a továbbfejlesztésnek és a megtartásnak, a jövőképzésnek és a védekezésnek ezekhez kell igazodniuk. Az erdélyi magyar művelődéspolitikai bonyolult függvényrendszerbe illeszkedik be. Egyfelől a többségi népelem erdélyi túlsúlya s a többségi gyarmatpolitika határozzák meg az erőkifejtés milyenségét, másfelől az egyéneknek a magyar társadalomban betöltött vagy betöltendő szerepe. *Továbbfejlesztő vagy védekező feladatra-nevelés* — következik ebből, mint a művelődéspolitikai elsőrangú célja.

III.

A TOVÁBBFEJLESZTŐ ÉS VÉDEKEZŐ FELADATRA-NEVELÉS nagyobb része az egyházközösségre, valamint a kebelében működő vallásos társadalmi egyesületekre, továbbá közművelődési, gazdasági és politikai alakulatainkra, központi irányító szerveinkre, tudományos, irodalmi társaságainkra, stb. hárul. A gyakorlati feladatok könnyen csoportosíthatók: 1. a hit öntudatosítása és a vallásos közületek kiépítése, 2. a nemzeti műveltség terjesztése: népotthonok, olvasóköri, népkönyvtárak szervezése, a népi színpad, ének- és zenekarok, stb. fejlesztése; 3. jogi felvilágosítás és törvénytárgyalás; 4. orvosi felvilágosítás és testnevelés; 5. végül gazdasági felvilágosítás, kisgazda-, iparos- és kereskedőnevelés, szövetkezeti iskolázás, stb. a gazdaságszervezés érdekében.

Az *iskolán kívüli népnevelés* kérdésköre ez, amely két irányban készletet gondolkodásra:

1. Az iskolán kívüli népnevelés népközösségünk formálásában döntő jelentőségű, mert a lélek, az értelem és az egészség művelője és a munkaszervezés alapvetője lévén, társadalmunk minden életkérdésével szorosan és közvetlenül kapcsolatos, eredményei pedig nem öncélú, egyéni eredmények, hanem a közösség értékállománya növelése. A kisebbségi életformában tehát szerepét különlegesen hangsúlyoznunk nem is szükséges. Az államkeretbe szer-

vezett nemzetélet illuzióitól mentesek vagyunk, csak oly erőt, mutogathatunk, amivel tényleg rendelkezünk is. Népünk önereje pedig csak a hitben, a közértelmességben, az egészségben és a gazdasági erőkészletben állapítható meg. Tehát irodalmunk viszonylagos magas színvonala meg nem téveszthet, mert népünk műveltségének más a mértéke. Szövetkezeteink száma s adatai öntelt elégedettséget nem eredményezhetnek, mert felmerül a kérdés, hogy a szolidarizmus gondolata áthatja-e vajjon egész népközösségünket. S ugyan csak jogvédelmünket nem számíthatjuk írásbeli nyilatkozatok, folyóiratcikkek és kitűnő jogtudományi könyvek után, mert naponta nagy értékektől fosztható meg népünk. Nem kápráztathat el aztán az sem, ha még ma is vannak kitűnő orvosaink, külföldön is ismert tudósok, amikor a társadalomkutató a magyarság élettani gyengüléséről ad számot. De tudjuk, hogyha az irodalom és a tudomány alkotta műveltség általánosul, a művelt nemzet önereje páratlan biztonságot teremt. A népnevelés hivatása tehát a népközösséget művelté tenni, hogy idő- és alkalmyszerű alkotásokba öntse közértelmességét. A meggyőződésből fakadó hitélet, a közszükséglet ellátni alig tudó, bár gazdag népkönyvtár és olvasókör, az állandó népi színpad, az ének- és zenekarok kultúrája, a közösséggel fenntartott népiroda és orvosi megfigyelő, testedző csoportok s a mindezeket kormányzó szövetkezet mutathatja meg a változott viszonyokhoz való alkalmazkodás eredményeit. A népnevelés éppen ezért küldetéses munka: *megteremteni a közértelmességet*, hogy népünk önálló és szervezett társadalmi életkeretét megvalósíthassa.

2. Kétségtelen azonban, — akárcsak Széchenyinél, — hogy *a közértelmesség a „kiművelt emberfők” függvénye*. A népnevelés adatai: a hit- és műveltségterjesztés, az egészségügyi felvilágosítás, s a munkaszervezés érdekében való jogi tanácsadás, törvénytárgyarázat, gazdasági és technikai eredményközlés — valóban szakembereket kívánnak. S itt adódik az értelmiség szerepe: szabadulva a régi középosztály feudális és haszonleső gondolkodásának nyűgeitől, a társadalmi szolgálatban a teljes népközösségi élet alapját képező közértelmesség művelői lenni. S mivel ez különleges minőséget kíván, adódik a művelődéspolitikának egyik fontos teendője: *az értelmiségnevelés* — a népnevelés érdekében. A „kiművelt emberfők” ugyanis a mi társadalmi életünkben nemcsak „kataszter”-problémát jelentenek (van-e elég papunk, tanítónk, tanárunk, ügyvédünk, orvosunk, gazdaszunk, mérnökünk), hanem minőség-problémát is. A különleges szerephez elengedhetetlen a különleges készség és neveltség. De maga a műveltség szolgálata is minősítést kíván, amikor ez egyrészt *alkotást*, másrészt *terjesztést* jelent. Az író, a művész és a tudós — az irodalom, a sajtó, a művészet és a tudomány segítségével s a nemzet műveltségi hagyományyaiból táplálkozva — alkot, teremt; az alkotásokat a hit- és műveltségterjesztés értelmiségei: a pap, a tanító és a tanár, az egészségügy szolgálattevői: az orvos, az állatorvos és a gyógyszerész, s a munkaszervezés segítői: a jogász, a közigazdász és a mérnök közvetítik a tömegek felé. A *nemzet műveltsége* így válhatik közkinccsé — *a művelt nemzetben*.

IV.

A MŰVELTSÉG TERJESZTÉSE két nagy probléma megoldásától függ. Egyik: a *műveltségterjesztés vállalkozóinak problémája*: az értelmiségé, másik: a *műveltségterjesztés szolgálatának megszervezése* népünk között. A két probléma gondolkodásra készítet s egyfelől a *Collegium Transilvanicum* nevelő és tudományos intézetében, másfelől a *Népfőiskola* és a *Magyar Ház* keretében látjuk összefoghatónak mindazt, amit e problémákkal kapcsolatosan terveznünk lehet és szabad.

a) A *Collegium Transilvanicum*¹⁰ főiskolai bennlakás és tudományos intézet. Mint *főiskolai bennlakás* tanuló értelmiségünk kiválogatását, mint *tudományos intézet* az értelmiség szak- és feladatra-nevelését szolgálja. Az eszmei Collegium belső felépítési és külső munkaterve néhány alapelvben összegezhető:

1. a Collegium nem a tömegek, hanem a *kiválók* számára létesül s ezeknek anyagi és szellemi szükségleteiről alapítványokkal, könyvtárral és más tudományos eszközökkel gondoskodik;

2. a Collegium *nem öncélú*, éppen ezért közérdekű intézményei, tudományos munkahelyei és eszközei minden főiskolai hallgatónak a rendelkezésére állanak;

3. a Collegium nemcsak a főiskolások mindennapi kérdéseivel foglalkozik, hanem alapítványosaival s külső munkatársaival tényleges *népközösségi feladatokat* old meg: a népnevelésnek népszerű tudományos, irodalmi és művészeti anyagot szolgáltat, *settlemment-mozgalmával* pedig elősegíti a népegészségügyi munkát és a munkaszervezést;

4. a Collegium, mint tudományos intézet, elsősorban az erdélyi magyar társadalom alapvető kérdéseinek megismerését hivatott szolgálni, ezért alapítványosaival s a munkába bevont más főiskolai hallgatókkal rendszeres *társadalomkutató*, elsősorban *falukutató* végez, s az összegyűlt anyagot áttekinthető módon rendszerezi és közzéteszi;

5. végül a Collegium nyári *szabadegyetemének* segítségével értelmiségünk továbbképzését vállalja.

E Collegium terve nem kivihetetlen. Hasznossága pedig vitán felül áll. Ki ismeri főiskolai ifjúságunkat, nem is csodálkozik, hogy kiutat keresünk. Főiskolás bennlakásaink, könyvtárviszonyaink, diáksegélyezésünk, főiskolás egyleteink belső vajudása, állandó válsága — egyként beteges tünetek. De aki ismeri végzett fiatal értelmiségünk széthullottságát, annak még kevésbé kell bizonygatnunk e terv szükségességét. Annál is inkább, mert végeredményében alig jelent többet, mint azoknak a törekvéseknek észszerű összefogását, amelyek „kisebbségi tudományos intézet”, „diáksegélyezés racionálizálása” s más címen eleddig is megbeszélési tárgyak voltak. S ha mást nem is tekintünk, mint hogy elodázhatatlan ér-

¹⁰ Ez elnevezés alatt részletesebb tervet l. 5-6. sz. 305-310. l.

Iskola, 1935-36, III, évf.

telmiségnevelésünk s egészséges népi politikánk szempontjából egyaránt az erdélyi magyar társadalom, főleg az erdélyi magyar falusi társadalom ismerete s ez az erre ráépülő falusi és városi settlement-mozgalom, s ez a tudományos és gyakorlati „falumunka” jelenlegi széthullottságunkban alig-alig valósítható meg, már ez is kényszerítő körülmény, hogy a Collegium Transilvanicumról komolyan és lelkiismeretmegnyugtatóan gondolkozzunk.

b) Ezt követően a *vidéki megszervezés* érdekében elsősorban a *Népfőiskola*¹¹ szükségessége jelentkezik. A dán példa: *Grundtvig népfőiskolája* kétségtelenül izgatón kísérte, ha népnevelésről beszélünk. 1807-ben Dánia megsemmisül, mint tengeri hatalom, 1813-ban államcsödbe jut, 1814-ben elveszíti Norvégiát s a bécsi kongresszuson már arról beszélnek, hogy Dániát törülni lehetne az önálló államok sorából. Ime, az államkeret tragédiája! Ehhez járul azután a belső társadalmi megosztottság nyüge. Dániában ezidőtájt nemcsak két osztály létezik, a falusi és a városi társadalmi réteg, hanem — egyik művelődéspolitikus fejtegetése értelmében — két különböző faj, egyik: a főiskolát végzettek magasabbrendű, romantikus és esztétikus hajlamu csoportja, másik: az alsóbbrendű, valóságimádó falusi népesség. A múlt század második harmadában reformmunkát indító Grundtvignak tehát nehéz terepe volt, de a romlást mégis megállította, mert ott és úgy fogta meg a problémát, ahol s ahogyan a legeredményesebbnek ítélte. Népfőiskolát alkot s ez a népfőiskola — a norvég Björnson szerint — egyszerűen csak „megtanította a dán parasztot, hogy első minőségű vajat készítsen — anélkül, hogy egy szót is vesztegetett volna a vajra”. Az író szellemesen mutat rá a Grundtvig-féle művelődéspolitikai gondolatra: a maga szerepkörében művelté tett nép ön maga erejéből nagy alkotásokat hozhat létre. Ma 75 ilyen népfőiskola szolgálja ezt a gondolatot. S az eredmény? Igen jellegzetesen fejtegeti az egyik ismertető: „tudnunk kell, hogy a dán ifjak és lányok nem szülői kényszer hatása alatt mennek a népfőiskolákra. A népfőiskolába járás lehet ma már részben divat, legnagyobb részben azonban valóságos lelki szükséglet, amire a fiatalok várnak és készülődnek, amíg annak az ideje elérkezik. A népfőiskolákban az élet számára és nem az iskola számára tanítanak... Nem veszik el az ifjúság kedvét a gyakorlati munkáktól, mert a pá-

¹¹ V. ö. *Reichenbach Béla*: Dánia mezőgazdasága magyar gazdaszemmel nézve. A Falu Könyvtára, 34. sz. (Bp., 1926); *Dr. Holtmann*: Die Volkshochschule und die geistigen Grundlagen der Demokratie. (Berlin); *D. Gustf*: Politica culturii și statul cultural. Sociologia Militans, 428—441. l.; úgyszintén: *Dr. Imre Lajos*: A falu művelődése. (Bp., 1922.); *Fekete József*: A magyar népművelés körvonalai. (Bp., 1930); *Dr. Imre Lajos*: A falunevelés irányelvei (Tud. Füzetek, 59. sz., 1933); *Marton Aron*: Az iskolán kívüli népnevelés feladatai. (Tudósító, 1935. XVIII. évf. szept. szám). — A nálunk létesítendő népfőiskolák szerepéről és munkatervéről megfontolkozató összefoglalást ad *Erdő János*: A népfőiskola jelentősége népünk életében (Fiatalok, 1934. V. évf. IV. negyed, téli szám, 122—128 l.). E tanulmány, valamint *Balázs Ferenc*nek a közelmúltban megjelent könyve (A rög alatt (1920—1935), „Aranyosszéki Vidékfejlesztő” kiadása, Turda, 1936.) a megvalósítás szempontjait — számolva kisebbségi helyzetünkkel — világosan és meggyőzően tárják elénk.

lyaválasztáson már túl vannak, amikor oda kerülnek és csak arról van szó, hogy a népfőiskola az ifjúságnak bizonyos társadalmi műveltséget adjon s ezzel őket következő hivatásuk jobb betöltésére előkészítse. A népfőiskola nem ad képesítő bizonyítványt és nem csinál félművelt, eredeti talajukból kiszakított, állásokat hajszólo, szellemi proletárokat". S a tanulás? Észak profétája, Grundtvig, azt tanítja, hogy a népnevelést *élővé* kell tennünk — a népközösség közvetlen szükségleteihez kapcsolva, és *intézményessé* kell tennünk, de úgy, hogy ez az intézmény ne csak szép épület legyen — másunnan lopott díszekkel és beosztással, hanem az adott táj kiegészítője s az adott népközösség formáló erejének alkotása... Életsorunk — gondoljuk csak el — nem sokban különbözik az első dán népfőiskola körülményeitől!

c) Ugyanilyen izgató példa a bécsi proletárnép otthona, a *Volksheim*¹². Munkásnegyedekbe beépített műveltségterjesztő intézmény ez — előadótermekkel, múzeumokkal, laboratóriumokkal, könyvtárral, olvasó- és szórakoztató termekkel, egészségügyi megfigyelővel, tornateremmel, stb. felszerelve. A negyedszázados multat meghaladó intézmény ma kétségtelenül mintája a városi népnevelésnek. S mivel nevelőmunkája az egyszerű megoldásuktól fokozatosan haladt a mai teljes formájáig, ezért mintázása nem is lehetetlen. Az alapító, Ludo Hartmann, az angol példára egyszerűen előadások tartásával kezdte meg a Volksheim munkáját. Ez a tevékenység nem sokban különbözik a mi városi művelődési munkáinktól. Ezt követte az előadássorozatok beállítása, ami szintén nálunk is ismerős. Ma a harmadik fejlődési szakban munkaközösségek dolgoznak: a Volksheim tagjai különböző munkacsoportokban érik el közművelődési céljaikat. Persze ezt csak az intézmény nagyvonalu beszervezettsége s a műveltségterjesztés eszközeinek és lehetőségeinek volksheim-i gazdagága teszi lehetővé. Ezeknek az általunk vajmi kis mértékben beállítható „segédeszközök”-nek a szerepe azonban másodlagos. Első feltétel, hogy legyen *akivel* és *aki* megkezdje a művelődés szolgálatát. Ebből a szempontból a Volksheim, vagy sok szempontból pl. az újpesti *Egyetemi Szociálpolitikai Intézet*¹³ is példa és eligazító lehet a városi népotthon-szervező számára, hogy megnyerő kezdeményével biztosítsa az elérhető szerény, önmagában véve azonban mérhetetlenül sokat jelentő művelődési eredményeket. A Magyar Ház itt-ott felmerülő terve ötlük eszünkbe, amikor megismerkedünk a Volksheim intézményével s összevetően tanulmányozzuk az újpesti intézetet. A Magyar Ház kétségtelenül kicsiben, lehetőségeinkhez mért szerénységgel, városi népnevelésünk eszközévé válhatna. Köz-

¹² V. ö. *Gasll*: i. m.

¹³ V. ö. Szociálpolitikai Évkönyv. Szerk: *Ifj. Erődl Harrach Béla*. I. köt. 1912—1929. — Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet hármas tagolódása: I. *Nép-egészségügyi osztály*, II. *Népművelési osztály* (napközi otthon, tanonc- és legénykör, leánykör, cserkészlet, általános ismeretterjesztés, tanfolyamok és szemináriumok, népkönyvtár és olvasó, népszórakoztatás, sport), III. *Népvédelmi osztály* (néphivatal, fiatalkoruak patronázsa, pályaválasztási tanácsadó, munkaközvetítés).

ponti épület, amelyben a lélek, az ész, az egészség és a munkaszervezés szolgálatának emberei *eszközöket* találnak: előadótermet, munkatermeket, könyvtárt, olvasószobát, játékszobát, — amely összefogná a város társadalmi tevékenységét: fedelet adna a napközi otthonoknak, inség-akcióknak, egy helyen csoportosítaná a betegesen túlszaporodó s maholnap már az élőködő szerepére lecsúszó egyesületi kereteket, néphivatalt tartana fenn s így a népközösség *otthont* lelne, hol a tanfolyamok hallgatásával értelmesedhetik, a testnevelés és az orvosi felügyelet folytán egészségesebb lehet, s a rendelkezésére álló szakemberekkel tanácskozhatik mindennapi nehézségeiről.

V.

VÁZLATUNK csak kérdésköröket ölelt fel. Nem törekedtünk teljességre. Sőt nem beszéltünk új dolgokról sem. A „szigetek” és a „szorványok” kérdése közismert, csak adatokkal szemléltettük; a továbbfejlesztő és védekező művelődéspolitikai sokhelyt gyakorlat, de bele kellett illeszteni a „szigetek” és a „szorványok” népességi viszonyaiba; a népnevelés s az értelmiségnevelés vajudik, szembe kell néznünk tehát e problémákkal; végül nem haszontalan hangsúlyoznunk, hogy nevelő művelődéspolitikánk csak megfelelő intézmények (Collegium Transilvanicum, Népfőiskola, Magyar Ház) kiépítésével érheti el céljait. Számtalan kérdés természetesen tárgyaláson kívül maradt, azonban nyilvánvaló, hogy pl. a sajtó-, az irodalom-, a művészet-, a tudomány-, és a könyvtárpolitika, mint a műveltségalkotás és terjesztés szolgálatának eszközei, fontos szerepet töltenek be művelődéspolitikai tervünkben. Úgyis szintén sok részletkérdés adódik, ha elmélyülünk a problémák taglalásában. Egyelőre azonban nem lehet más a célunk, mint hogy értelmiségünk — főleg fiatal értelmiségünk — *céltudatát* szolgáljuk rendszerezett adatközléssel, megvalósítandó vagy legalább is gondolatindító tervek előtárásával, eligazító, eszméltető példák idézésével. Majd teljesebb lesz a kép és biztosabbak a tervek vonalai, ha *többen* leszünk, akiket foglalkoztat a közértelmesség kérdése, ha újból meginduló ifjúsági falumunkánk eredményei jelentkeznek, ha közelebb jutunk társadalmunk beható ismeretében. S ez a tudat nyugtat meg. Mert adataink összegyűjtése és rendezése, a lehetőségek mérlegelése s gondolataink összesítése után sem tagadhatjuk, hogy ha *tett* nem követi a terveléseket, *céltalan* munka ez, éppen csak hogy nem haszontalan. Igaz, hogy életigenlésünk elemi kérdéseiről szólottunk s csak a *céltudatos* nemzetélet állja a versenyt. Nem beszélünk harcról, de aki a versenyben *céltudatlansága miatt* lemarad, alig több a legyőzöttnél...

VENCZEL JÓZSEF

NÉPZENÉNK ÉS A CIGÁNYZENE

AMINT CSAK reneszánszkori érmeiken láthatjuk, úgy vésődött be zenei köztudatunkba két együvétartozó, jellegzetes arcél: lélek fényét sugárzó kemény vonások, boltozatos homlok, hófehérre öszült haj: a Bartóké, mögötte lágy vonalakon eláradó melegség, homlokba hullt fürtök, rőtbarna szakáll: a Kodályé. Öszszefonódott a nevük, szétválaszthatatlan a munkásságuk. Ők hozták napfényre magyarságunk legősibb, mélyen rejtőző kincseit, a földhözragadt nép ajkán ázsiai hagyományt őrző parasztdalokat.

Kétségtelen, hogy Herder és a Grimm-testvérek hatására magyar földön már a XIX. század derekán nőttön-nőtt az érdeklődés a folklóre-kutatás iránt, de népi dallamkincsünk föltáratlan értékei mellett multszázadi gyűjtőink még süket fülekkel haladtak el, nagyobbrészt csak a szövegek gyűjtésére szorítkoztak. Ritkán akadt közülük olyan, aki tudományos szándékkal és egyben alaposabb zenei készültséggel a dallamgyűjtésre is kiterjesztette munkásságát. Így is, mindezek ellenére, három gyűjtemény látott napvilágot a mult század második felében: a Szinié,¹ Bartalusé² és a Kiss Ároné³; de a dallamok lejegyzésében ingadozó pontosságot mutatnak, nem mentesek minden fogyatékoságtól. Teljeséggel megbízható és tudományos rendszerezést is kielérlő gyűjtőmunka csak a századforduló táján indult meg kiváló folkloristánk, Vikár Béla kezdeményezésére. Ő vetette meg az alapját a budapesti Nemzeti Múzeum fonográf-henger-gyűjteményének s ezt pár év elteltével Berlinben éppúgy nélkülözhetetlennek találták, mint Bucurestiben. Ez a szerencsés munkakezdés szélesedett ki és kapott friss lendületre 1905-ben, — az évszám értékét csak a jövő ismeri majd — amikor Kodály Zoltán nekivágott legelső gyűjtőútjának a Mátyusföldön, Csallóközben. Egy évvel később már ketten járják az országot Bartók Bélával, hogy viaszhengerekre gyűjtsek az alföldi zsellérnép, dunántúli pásztorok és erdőlő székelyek között ősi népzenénket.

Gyűjtésük felbecsülhetetlen értéket, több mint ötezer dalmatot halmazott föl, de ez a szám Seprődi János, Molnár Antal, Lajtha László, Volly István és mások gyűjtőmunkájával messze tízezer fölé szökött. Eléggé nem értékelhető e dallamgyűjtemény mennyiségi szempontból sem, de méginkább beláthatatlan jelentőségű az az eredmény, hogy Bartók és Kodály kezében e dallamok végre vallani kezdenek a magyar népi dallamkincs titkairól.

¹ Szini Károly: A magyar nép dalai és dallamai. Pest. 1865.

² Bartalus István: Magyar Népdalok. I—VII, köt. Bp. 1873—90.

³ Dr. Kiss Áron: Magyar Gyermejáték-gyűjtemény. Bp. 1891.

Amint legelső népdalközléseik és rendszerező munkáik kikerülnek sajtó alól, egyszerre szétfoszlanak a zenetudományban a magyar népzeneről élő, amúgy is hiányos fogalmak, összeomlanak a hamis elméletek, sőt megrendül egy régi, büszkén melengetett hit is, vagy inkább hiedelem. Hisz ha régebben kimondtuk, vagy akár papírra vetettük ezt a két szót: *magyar népdal*, mindenki előtt a nekibúsult, mulató magyar alakja jelent meg, akinek háta mögé odasettenkedik a cigány s füléhez hajolva húzza az édesbús hallgatót, vagy pattogó, tűzes frisset. Izig-vérig magyar muzsika, törölmetszett ősi dallamok ezek, — így hitte, sőt hiszi is az „úri középosztály”. De, ime, elkövetkezett az idő, amikor e lélekben gyökerező, ezerszer átélt hitet is háborgatják.

KODÁLY ÉS BARTÓK ugyanis dallamgyűjtésük földolgozása közben a magyar népdalkincs nem is sejtett, meglepő sajátosságaira bukkantak. Így a világháború harmadik évében, 1917-ben adta közre Kodály a magyar népzene ötfoku hangsoráról szóló tanulmányát,⁴ amely gyökeresen fölforgatta a régi ismereteket. Akkor ugyan a harcterek ágyúöreje messze túlharsogta e zenefilológiai tanulmány visszhangját, de ez mit sem von le a fölfedezés értékéből. E tanulmányában mondta ki Kodály, hogy a magyarság legősibb zenei hagyományait őrző népi dallamoknak semmi közük sincs a hétfoku hangsorhoz, népzeneink legrégebbi dallamai nem az európai műzenében uralkodó dur-moll hangrendszeren, hanem *ötfoku (pentaton) hangsoron épülnek föl*.⁵ Ebben a rendszerben egészen más a dallamvonalak hullámozása, elütő mindattól, amihez a műzenében, vagy akár a cigány játékában hozzászokott a fülünk.

Közben Bartók — átvéve Krohn Ilmari finn népdalgyűjtő rendszerét — csoportosította a különböző vidékekről gyűjtött megegyező dallamokat és dallamváltozatokat. Így áttekintést nyerve a másként össze nem fogható anyag fölött, megnyílt a lehetősége a magyar népzenei stílus tanulmányozásának. Bartók „A magyar népdal” című testes könyvében⁶ meg is alkotta népi dallamkincsünk átfogó rendszerét, három osztályba sorozva az egész paraszdallam-anyagot. Szerinte vannak A) régi stílusú, B) új stílusú, s végül C) vegyes, nem egységes stílust alkotó dallamaink. Mivel azonban a C. osztály dallamai nagyobbrészt a szomszédnépek kölcsönhatásaira utalnak, számunkra ezúttal csak a régi és új stílusú dallamok fontosak.

Régi stílusú dallamainkat a városi magyarság, az úri osztály nem ismeri, tökéletesen elidegenedett tőlük, sőt egyáltalán magyar-nak sem hajlandó őket egykönnyen elfogadni, pedig zenei vagyó-

⁴ Kodály Zoltán: Ötfoku hangsor a magyar népzeneben, Zenei Szemle, 1917. Másodszer lenyomtatva: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. 1929. 208–218 l.

⁵ Ma használatos összhangzattani fogalmakkal élve, ez a hangsor olyan lefelé haladó természetes moll skálához hasonlítható, amelyből a 2. és 6. fok ki-maradt. Hangjai tehát — ha példának okáért g'-ből indulunk ki — így következnek: g' b' c'' d'' f''.

⁶ Bartók Béla: A magyar népdal, Bp. 1924. LXX. 1. szöveg + 137 l. kotta-melléklet és versszöveg.

nunk legértékesebb felét teszik. Eppen úgy hordozói e dallamok egy ázsiai művelődésvilág örökségének, amint az ananjinoi műveltség emlékét őrzi a magyarság kialakulása korából nyelvünknek a családi életre, vérségi és társadalmi kötelékekre vonatkozó sok szava. Sajnos, a régi stílus dallamok kiveszõfõlben vannak, csak az õregebrendû falusiak ajkán élnek még és az egyre gyorsuló városiasodás mindinkább kiszorítja õket a falu emlékezetébõl. Össze-vissza kétszáz változatcsoportba tartozó ezer régi stílusú dallamot sikerült gyûjtõinknek eddigelé lejegyezniök. E népzenei stílus sajátosságai közül, mint legfeltûnõbbet, az ötfokú hangsort kell kiemelniük. Ez bizonyít leghathatósabban a stílus ázsiai eredete mellett. Rámutatott erre már Bartók is könyvének *Appendix*-ében, ahol három cseremiszi népdalt közölt. De Bartóknak óvatos fogalmazású véleményét azóta többszörösen megerõsítették az ázsiai népzene mélységeibe bevilágító kutatások. Ugyanis találékony német zenetudósok már a világháború alatt gyûjteni kezdték az orosz hadifoglyok dallamkincsét, azóta böven gyarapszik a finn, lapp és fõként orosz népzenei kiadványok száma, angol, francia és német kutatók pedig gyûjtõ útjainkon eljutottak már Kinába is. Tehát tömegesen látnak napvilágot ázsiai dallamgyûjtemények, legfeljebb az ázsiai néptömegek mérhetetlen arányaihoz képest mondhatjuk a kutatásokat szórványosnak. Mindenesetre ahhoz elég anyagot szolgáltatott, hogy a gyûjtemények földolgozása után Szabolcsi Bence az *Ethnographia* lapjain közölt nagyfontosságú tanulmányában kimutathassa:⁷ e pentaton stílus kétségkívül Közép-Ázsiában született, s „hatalmas zenei nyelvlánca végig követhetõ, szakadozott vagy elmosott nyomain, a Lapp-félszigettõl és a *Dunántúltól*, illetve a Kaukázus és a Volga vidékétõl Kelet- és Délkelet-Ázsia partvidékéig . . . A magyar népzene mélyén tehát máig egy archaikus középázsiai dallamstílus él tovább; mert a pentatónia többi európai típusai — az ógörög zene õsi hangrendszerétõl régi kelta melódiáig — nyilván más forrásból erednek és sohasem forrottak össze a dallamszövés olyan sajátos „keleti” elemeivel, mint a magyar-cseremiszi-tatár-mongol ötfokúság”. E keleti dallamstílus fõnmaradását csodával határosnak kell mondanunk az ezer esztendeje Középeurópa szívében élõ magyar parasztnépnél. Annál is inkább, mivel a magyarság falusi néprétegei rég el vannak árasztva durr és moll zenével.

Fõként a XVIII. században — mely különben irodalmunknak is nemzetietlen kora — ingott meg a magyarság ellenálló képessége az idegen befolyásokkal szemben. Elsõsorban északról betörõ, tót és rutén hatás mutatkozik a magyar népzeneben. Fõterjesztõi Bartók szerint az úri osztály tagjai lehettek, a falu népe pedig, mint régebben is, átvette a magasabb osztályokból származó mûveltségi termékeket. Am az idegen dallamok már-már végzetesnek látszó beáramlása egyszerre csak elakad — ez a mult század közepe táján történt — s a fordulat okát az új magyar falusi

⁷ Szabolcsi Bence: Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben. *Ethnographia*. 1934. 138—156. l.

dallamok kialakulásában találjuk meg. Mert a magyar nép amellett, hogy megőrizte régi népzenei stílusát, ugyanakkor képes volt idegen hatások beolvasztásával, más népek parasztnépzénjétől elütő, faji jellegű, új stílust létrehozni. Ez a stílus visszaveri az elhatalmasodó külső befolyásokat és nagy lendülettel terjeszkedik. Jellegzetes vonása, hogy dallamai leggyakrabban az európai zene dur-moll rendszerén épülnek föl, de előfordulnak az egyházi hangnemekben (dor, aeol, frig stb.), sőt felismerhetünk bennük elvéve pentaton fordulatokat is, mert a nép áthasonítja a dallamokat sajátos, eredeti ízlésformái szerint. E stílus keletkezési kora aligha tehető előbbre tíz-tizenkét évtizednél, kibontakozása pedig valószínűleg a XIX. század derekán történt, még pedig Bartók szerint a következőképen: a beszivárgó rutén kolomejka-dallamok hatottak a magyar kanász-nótákra, ezekből fejlődött a verbunkos zene, s a verbunkos adta meg a lökést az új stílus kialakulására.⁸

HA NÉPZENÉNK imént vázolt kérdései felől közeledünk a cigányzenéhez, hamar leegyszerűsödik a régóta vitatott, ásbogas probléma. Csak meg kell vizsgálnunk: milyen dallamanyagot tartalmaz a cigány műsora? régi vagy új stílusú dallamaink tartoznak-e bele? egyáltalában milyen értékű zenét játszik a cigány?

Külföldön, ha a magyar népzene szóba kerül, sajnos, mindenkinek a cigány jut rögtön eszébe, de még elszomorítóbb, hogy hazai közönségünk széles rétegei is még mindig azt tartják, hogy a magyar néplélek „gazdag érzésvilágát legtisztább szüziességében a cigányzene fejezi ki”. Mekkora tévedésre kell rádöbbenniök, midőn kiderül erről a hol vérforralóan tüzes, hol pedig sóvárgó, fájdalomteli muzsikáról, hogy a magyar népzenehez — sem régi, sem új stílusú dallamaihoz — semmi köze nincs. Cigányzenészeink műsorának legtöbb darabja az úri osztályból kikerült szerzők műve, tehát nem népi dallam, csak *népies műdal*. Szerencsére ez a népies magyar műzene értékesebb, mint az operettslágerek, vagy a külföldi tánczene, de közös bennük, hogy ugyanolyan igényeket elégítenek ki. Kaptafára készült dallamok; a magyar *könnyű zenét* képviselik.⁹ Nem változtat e tényen az sem, hogy műdalszerzőink gyakran utánozzák a falusi dallamszerkezetet. Hozzáértő fül a dallamvonal mesterkétebb fordulataiból úgyszólván megállapítja, hogy falusi dallamról, vagy népies műdalról van szó. De honnét van az értékelésben kiütköző ellentét, ha csak nehezen észrevehető árnyalati különbség van a dallamok között? Erre válaszul Bartók nagylátosságú megállapítását idézzük: „A szűkebb értelemben vett parasztzene öntudatlanul működő természeti erő átalakító munkájának eredménye: minden tanultságtól ment embertömeg ösztön szerű alkotása. Ennek folytán egyedei — az egyes dallamok — a legmagasabb művészi tökéletesség példái. Kis arányaikban ép oly

⁸ Bartók Béla: Népzene és a szomszéd népek népzeneje. Bp. 1934. 19. 1.

⁹ Bartók Béla: Cigányzene? Magyar zene? Ethnographia, 1931. 2. szám. 49—62. 1.

tökéletesek, akár csak a legnagyobb szabású zenei mestermű... Ezzel szemben az úri osztálynak annyira kedvelt népies műdalai, dacára egy és más érdekességüknek, annyi zenei közhelyet tartalmaznak, hogy értékben messze elmaradnak a szűkebb értelemben vett parasztdallamok mögött.¹⁰

Átértékelődtek a magyar zenetudomány fogalmai egy emberöltő munkája árán. Az érzelgős, cifrázó játéku cigány jelentősége törpül s a romantikus lélekalkatot hordozó idősebb nemzedék eltűnése után vonzóereje valószínűleg tovább csökken. Mégsem beszélünk a cigányzenészek alkonyáról, sőt nem is tartjuk azt kívánatosnak, mert népies műzenénkben magyar különlegességet szolgálnak és tartanak fenn. Ellenben véleményünk szerint a cigány csak a romantika érzésvilágában ígézhetette meg a lelkeket hegedűjével, mert a romantikával érkezett meg az irodalomba s művészetekbe az érzelmesség és szenvedélyesség uralma.

Állításunkat zenetörténeti kutatás-eredmények is támogatják. Ugyanis legkorábbi okleveles adatunk a cigányok magyarországi zenéléséről 1489-ből való s Beatrix királyné kobzosairól szól,¹¹ de a cigányzenész sem a XVI., sem a XVII. században komolyabb szerephez nem jut, a XVIII. század magyar zenéjére pedig az egyszerre népi és nemzeti jellegű kollégiumi karének-kultusz nyomja rá a bélyegét. Csak a magyar preromantika, a „Fiatal Magyarország” korában keríti hatalmába a magyarság ízlését a cigány és alig másfél százada, hogy a magyar zene művelésében hatékony szerepet visz.

NÉPZENÉNK és a cigányzene kérdései körül két nagyérdekességű vita zajlott le egymástól hetven év távolságában. Manapság, mikor zenetudósaink beható kutatásai rendre megoldották a kibogozhatatlannak hitt kérdéseket s régi fogalmaink képzettartalma majd teljesen kicserélődött, érdekes vissztekinteni e vitákra.

Liszt „Des Bohémiens et de leurs musique” című könyve körül kavardott vihar a múlt század derekán, mert a nemzetközi zenevilágban ünnepezt művész, talán doborjáni gyermekkorának emlékeit újra átélve és kiszínezve, de a valósággal kevéssé számolva írt a cigányokról és zenéjükéről. A cigányok zenéjéről, mert állítása szerint a magyarok csak eltanulták a cigányok nótáit, cigány forrásból eredő dallamok azok, csak magyar szöveggel énekelik őket. Napilapok és társadalmi egyesületek riadója verte fel a magyar zenei világ csendjét. De komoly választ csak egy esztendő múltán adott a magyar tudományosság. E válasznak külön erdélyi vonatkozása van, mert Brassai Sámuel, utolsó polihisztorunk, volt Liszt vitázó ellenfele. Brassai Sámuel válaszul írt könyvének¹² előszavában indokolja munkáját: „Külföldön többen s azok közt jelentékeny emberek s még olyak is, kik ama könyv modorát hol ne-

¹⁰ Bartók Béla: A magyar népdal. VII. 1.

¹¹ Dömötör Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? Ethnographia. 1934. 3–4. sz. 156–178. 1.

¹² Brassai Sámuel: Magyar- vagy cigányzene? Kv. 1860.

vetik, hol kárhozzatják, a benne foglalt főállítást mégis hiszik, fel nem bírván tenni, hogy a magyarhoni s viszonyainkat oly jól ismerő, vagy legalább ismerhető Liszt csak amúgy szélfuvatlan oly merész paradoxonnal merjen velünk s a valóval szemben állani". Majd hatalmas tudásának óriási fegyvertárával megsemmisíti Liszt történeti, néprajzi, sőt zeneelméleti állításait is. Mi tagadás benne, könnyű dolga volt, mert Liszt nem a cigányt írja le, szertelen leírásai a romantikus művész képzeletjátékát tükrözik. Ráruhazza Liszt a cigányra a Zukunft-Musik teljes programját is, amelyért ő Wagnerrel oly hajlíthatatlanul küzdött. De mi lehetett tetszetősebb Liszt előtt ennél a kőbor, természetrajongó, fegyelmet nem tűrő, ábrándos, zenélőkedvű fajtánál. Elvakult kicsinyesség volna Lisztől adatszzerű pontosságot várni, az ő képzelete minden földi köteleket eloldva szárnyal. Romantikus volt izzig-vérig, már pedig a romantikus életérzés szertelen, fékevesztetten csapongó.

Hetven évvel később, 1930-ban, a budapesti Zeneművészeti Főiskola könyvtárosa, Prahács Margit adta kitűnő földolgozását a legújabb zenetörténeli- és folklór-kutatás eredményeinek s tisztázta a cigányzene és magyar népzene kapcsolatát a Napkelet hasábjain.¹³ Lisztet annak idején a cigányokról elragadtatott hangon írt lapjaiért marasztalta el Brassai Sámuel, most viszont Prahács Margitot a cigányok faji jellemzésében leírt kiméletlen megállapításaiért fogta perbe a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete. Sőt ügyészüik tollából¹⁴ éles hanghordozású cikk jelent meg a Napkeletben, amely azt írja az ócsárolt cigányokról: „az ő munkájuk, hogy kertészkedjenek a magyar kultúra ugarán, a magyar népzene minden zenei folklortól elhanyagolt, sőt elkerült, majdnem töretlen ugarán. És ők ezt a munkát rendületlenül végzik". Nyilvánvaló, hogy a termékeny vita lehetőségét az ellenfél megdöbbenő tájékozatlansága kizárta. Mégis azt vártuk, akik érdeklődéssel figyelték e betűharcot, hogy zenetörténészeink védelmére kelnek Prahács Margitnak. Ehelyett magára maradva Prahács egyedül is kioktatta ellenfeleit a vitatkozók számára nélkülözhetetlen ismeretekre,¹⁵ de később bírói ítéletre kimagyarázta a cigányok páriaelétéről írottakat. Közönségünk számra tekintélyesebb részénél, amely csak a cigányzene iránt érez rokonszenvet, nem talált nagy népszerűsége Prahács Margit véleménye, de a vita annál értéke- sebb gyakorlati hasznot hozott, mert megérezttette a tudományos kutatók érveinek ellenállhatatlan, döntő súlyát.

HARMINC ESZTENDŐVEL ezelőtt, legelső népdalközlésük előszavában írták Bartók és Kodály:¹⁶ „A magyar társadalom túlnyomó része ma még nem elég magyar, már nem elég naiv és

¹³ *Prahács Margit*: Cigányzene és magyar népzene. Napkelet, 1930. 1. sz. 47—52 l.

¹⁴ *Dr. Járosi Jenő*: A magyar nóta meg a cigány. Napkelet, 1930. 4. sz. 414—418. l.

¹⁵ *Prahács Margit*: A magyar népzene vitás kérdéseiről, Napkelet 1930. 509—515. l.

¹⁶ *Bartók Béla, Kodály Zoltán*: 20 magyar népdal, 1906.

még nem elég művelt arra, hogy az igazi népdalok közelebb férkőzzenek a szívéhez. De megjön az ideje annak is, mikor majd lesz magyar házimuzsika és a magyar család házi zenélése nem elégszik meg a legalacsonyabbrendű külföldi kuplékkal, belföldi népdalgyári portékával. Mikor majd lesz magyar énekes. Mikor nemcsak a ritkaságok néhány kedvelője tudja majd, hogy van másféle magyar dal is világon, mint a Ritka búza és az Ityókapityóka." Ezért a célért, népzeneink értékeinek elismeréséért harcoltak Bartók, Kodály és követőik a gáncsvető akadályok sűrűjében ingathatatlan hittel s győzelemre jutásuk ideje elérkezettnek mondható. Jövőbelátó céltudatosság vezette Kodályt, amikor a ma szépen bontakozó gyermekkórus-irodalomnak megvetette az alapját. Láttára megerősödik bennünk a bizalom, hogy a mai nemzedék fölserdülésével a zenekultúra nemcsak a nemzet legműveltebbjeinek kiváltsága lesz, hanem újabb tömegek meghódításával szélességben is messze kiterjed. Népzeneit és műzeneit egybeölelő, szerves magyar zenekultúra épül szemünk előtt. S mint nagyszintézisek létrejöttékor mindig történik, Bartók és Kodály alkotásait is történelmi erők összeműködése lendítette a nemzetközi zeneirodalom élére. A német zenei hegemonia megtörése, Debussy életművének föl szabadító hatása vezetnek el Kodályhoz és Bartókhhoz, akik az ősi hagyományt őrző magyar népzene sajátos, eredeti dallamvonalaitól, kiaknázatlan ritmusenergiáitól és pentatóniájában rejlő kifogyhatatlan változatu összhangjaitól ihletetten teremtenek új stílust a nyugati műzenében. Alkotásaikban a magyar népzene és az egyetemes zenekultúra olvadnak szétválaszthatatlan egységbe.

KÉKI BÉLA.

M E T A M O R P H O S I S T R A N S Y L V A N I A E

AMIKOR e cím alatt, melyet ezelőtt kétszáz esztendővel Apor Péter műve homlokzatára írt, állandó rovatot nyitottunk, figyelni és figyelmeztetni volt célunk. Figyelni, mert szüntelen vigyázást kíván életünk és figyelmeztetni: a változás önmagában még nem érdem, csak kényszerűség, de úgy változni, hogy átmentsük önmagunk lényegét, külső alkalmazkodással fedni a változhatatlan lelket, így nemzetnek tetsző feladat. A Metamorphosis Transylvaniae, amelyben élünk, öt évszázad alatt immár a negyedik s ez nemcsak területünknek a történelmi feszültségi vonallal való egybeesésére és ingahelyzetünk kényszerű kiszolgáltatására mutat, hanem elsősorban ebből a kiszolgáltatásból folyó kényszerre, ami tőlünk az önrevízió állandó készségét, az újrakezdés fiatalos rugalmasságát s hajlékonyságát, és a nemzeti erők szüntelen felfrissítését s résen állását kívánja meg.

Meg kell találnunk és ki kell építenünk a kisebbségi reálpolitika azon módszerét, mely a legteljesebb védelmet tudja biztosítani. Szentimrei Jenő helyesen mutatott reá a Hitellel foglalkozó cikkeiben, hogy preventív védekezésre kísérletek is alig történtek, csak amikor a baj már megvolt, akkor kísérleteztünk az orvoszerrel, merő tüneti alapon. Preventív védekezésre viszont csak szervezett társadalom képes, melynek megvannak a maga jogvédelmi, gazdasági és politikai elhárító szervei. A Hitelnek sok támadásban volt része éppen a szervezkedés szükségességének hangoztatása miatt, a szélső baloldali Korunk s nyomán egész érthetetlenül — egy inkább jobboldalinak nevezhető folyóirat is faszizmust szimatolt körülötte s mégis újból és újból azt kell mondanunk: *a magyarság legsürgősebb feladata kutatni a szervezkedés módjait és lehetőségeit és e lehetőségeknek s kívánalmaknak megfelelően ellenállóvá építeni nemzeti szervezetünket.* Csak az lehet a szervezkedés ellen, aki vagy nem ismeri helyzetünket, vagy a teljes szétesésre, széthullásra játszik. A szászág bizonyos mértékig előnyösebb helyzetben van elsőrendű kisebbségi minősítése révén, de helyzetének igazi könnyebbségét nem ez az elbírálás, hanem évszázadokon keresztül kiépített nemzeti szervezete adja. Nehéz feladat harc közben elsajátítani az önvédelem módszereit, mégis meg kell próbálnunk. Nem írásban, hanem a gyakorlatban kell kitapasztalnunk és kialakítanunk azokat a védekező fogásokat,

melyeknek használata az adott esetben és adott helyzetben viszonylagosan a legnagyobb eredménnyel járhat. Széles skála ez, a nemzetközi jogvédelem lehetőségeivel épp úgy kell számolnia, mint a parlamenti orvoslásokkal, a belső jogvédelem adta alkalmakkal s társadalmunk rugékonyságával. Ha egy iskolát bezárnak, panaszt emelhetünk a kisebbségi szerződés alapján a Nemzetek Szövetségénél, de ugyancsak fölszólalhatunk a parlamentben, felülvizsgálatot kérhetünk a bezáró közeg felsőbb hatóságainál, bírói fórumok előtt is megkísérelhetjük a jogaink érvényesítését, s mindezek felül a rugalmas nemzeti szervezetnek készen kell állnia arra, hogy ha egyik sem sikerül, iskolánkívüli népneveléssel pótolja a bezárt iskola művelődési tevékenységét. Melyik a célravezetőbb megoldás, melyik kecsegtet inkább eredménnyel, melyiknek kell időrendben az elsőbbséget adni, vagy egyszerre mindegyikkel élni: ez csak esetenként dönthető el s mekkora megfontolást, az eshetőségeknek milyen reális mérlegelését, mekkora tudást, invenciót, hajlékonyságot s egy nagy nemzeti gépezetnek milyen tökéletes összejátszását kívánja ez meg, ahol a politikai szervezet a nemzetközi és belső jogvédelem, s a parlamenti és közigazgatási orvoslások fegyvertárát mozgatja meg; a kulturális szervezet hajlékonyan alkalmazkodik és az eldugult cső helyett újat tesz le, amin a nemzeti kultúra éltető nedve a veszélyeztetett helyre eljuthat s a gazdasági szervezet mindkettőt alátámasztja és táplálja. Utópia, mondhatják erre azok, akiknek „huszonnégy órai ész” a sajtója, fasiszta ábránd, mondhatják azok, akik csak egy szervezkedést ismernek el: a lenínit, pedig nem ábránd és nem utópia, csak kényszerűség, amit meg kell valósítanunk, ha élni akarunk.

AZ ÖRÖKSÉG, amelyet egyik nemzedék ad át a másiknak, nem ismer leltári kedvezményt. Az örökség értékén túlmenő terheikért is felelősek vagyunk. Az új helyzetre való berendezkedés még a kisebbségi sorsban levő százság életében sem történt zökkenők és megrázkódtatások nélkül, a mi életünket pedig alapjaiban rendítette meg. Nyilvánvaló ugyanis az, hogy kisebbségi helyzetben az a társadalom tud jobban boldogulni, mely gazdasági és társadalmi berendezkedésében legkevésbé függ az államtól és földrajzi elhelyezkedése (települési térképe) gazdasági autárkia kiépítését teszi lehetővé, telkileg viszont annyira egybeforrott, hogy jogai kivívására egy emberként tud megmozdulni. Lássuk először is társadalmi s gazdasági alkatunkat. Míg Transylvania magyarsága 1910-ben az összlakosságnak 34 3⁰/₁₀₀-át tette, addig a bányászatnál 41.2⁰/₁₀₀, a véderőnél 48.0⁰/₁₀₀, az iparban 52.5⁰/₁₀₀, a nyugdíjas, tőkepenzes csoportban 55.6⁰/₁₀₀, a közszolgálat és szabadfoglalkozásban 59.4⁰/₁₀₀ a kereskedelem és hitelélet keretében 59.8⁰/₁₀₀, a közlekedésnél 74.2⁰/₁₀₀-kal, tehát jóval arányszámán felül volt képviselve, míg az őstermelők csoportjában csak 26.7⁰/₁₀₀-kal szerepelt. Bizonyos mértékig hasonló jelenséggel találkozunk a szászoknál is, akik az őstermelésben szintén valamivel arányszámukon (8.7⁰/₁₀₀) alul 7.0⁰/₁₀₀-kal voltak képviselve, míg az iparban 15.9⁰/₁₀₀, a kereskedelem és hiteléletben 22,4⁰/₁₀₀, a közszolgálat és szabadfoglalkozásban 14.6⁰/₁₀₀-

kal szerepeltek. Teljesen ellentétes volt ezzel szemben a románság felépítettsége, akik 55.0%-os arányszámukkal szemben az őstermelők 64.9%-át tették, viszont az iparban 27.1%, a kereskedelem és hiteléletben 16.0%, a közlekedésnél 20.6%, a közszolgálat és szabadfoglalkozásban 25.7%-kal voltak képviselve.

A három nemzet közül föltétlenül a románság gazdasági alkata közelíti meg leginkább a kisebbségi eszményt. A százszok gazdasági alkata végső formáját a liberális gazdasági szabadságának idején nyerte s most ők is érzik ennek a liberálisnak megszűnésével bekövetkezett nyomást, amely a fejlettebb és megosztottabb társadalmakat jobban sújtja, mint a jobbra egysejtű, primitív társadalmakat. A magyarság helyzete a legkedvezőtlenebb. Az 1848 előtti jobbra kértű magyar társadalom a modern államiségra való berendezkedés idején rohamosan osztdott a közigazgatás és közlekedés fejlődése által nyújtott lehetőségeknek megfelelően s gyorsan szötte a maga társadalmát a nagy pök: az állam, egy pontból feszítvén szét a fonalakat, melyekre szívesen tapadtak rá úgy a feltörekvő, mint a lecsúszó rétegek. A főhatalomváltozás már egy osztdott és fejlett, de nem a szerves fejlődés szabályai által kialakult társadalmat talált itt. A türelmetlenül és céltudatosan nacionalista kormányintézkedések pusztító viharoként szántottak bele testünkbe, melynek első eredménye, hogy létalapjaiban megingatva megrendült és ledőlt középosztályunk. A gazdasági autárkia kiépítése szempontjából is nehéz a helyzetünk, mivel a két nagy magyar tömeg: a jórészt termelő székelylakta megyék és az inkább fogyasztó egységeket alkotó magyar városi lakosság térben egymástól távol esik. A székelyeknek nincs meg a városok adta fogyasztó és kulturális hátvédje, városaink viszont a magyar termelő lakosság gazdasági és utánpótló hátvédjét nélkülözik. Kétségtelen, hogy sem földrajzi elhelyezkedésünk, illetve települési térképünk nem eszményi és gazdasági s társadalmi felépíttségünk sem mondható annak. Az eredményes kisebbségi élet tárgyi feltételei sem voltak tehát adva s még kevésbé a lelki feltételek. Népi tömegeinkkel a szolgabíró és a jegyző tartották a kapcsolatot, úgy birtokos, mint lateiner középosztályunk elzárkózott a néptől, egyik úriságába burkolózva s birtokára húzódva, a másik a városi önálló életbe zárva élt. Középosztályunk, maga is létalapjaiban megingatva s lassu felmorzsolódásra ítélve, nem tudott eleget tenni annak a szerepnek, amelyre elhíva volt. A nehéz, de nagyszerű feladat: magyarságunk élő egységé építése így elmaradt.

Társadalmunk politikai beidegződöttségének és műveltségének megfelelően, — talán inkább politikai célzattal, — de mégis a szükségletek széleskörű felismerésével alakult meg első szervezetünk: a Magyar Szövetség. Eszményi elképzelés, amiben minden életmegnyilvánulás összefutott volna, azonban a kormányhatalom nem tűrte működését. Feloszlata után megalakult a Magyar Párt, mely — egykori megállapítás szerint — „ugyanazon körülmények között ugyanazon feladatok elvégzésére hivatott.” Másfél évvel a Párt megalakulása után a Magyar Kisebbség hangot adott a köz-

vélemény uralkodó felfogásának. Domahidy Elemér a Magyar Szövetség újbóli megalakítását tartaná helyesnek, mert „mint Szövetség sokkal nagyobb súllyal tudnánk előmozdítani egyházi, kulturális és gazdasági érdekeinket, a politikálás feladatát pedig adjuk át a politikai Magyar Pártnak”. Uzoni Pál a Magyar Pártban egyúttal társadalmi szervezetet is lát, mert a „politikai és társadalmi tevékenységet viszonyainkban elválasztani nem lehet és nem tanácsos. Társadalmunkból kell kiindulnia a politikai küzdelmeknek s ez a társadalom, hogy egészséges politikát szülhessen, kell, hogy megfelelő módon előkészítettessék”. A harmadik hozzászóló, Bakos János, pedig a Gazdasági Egylet működési körének kitágításával véli pótolni a Magyar Szövetséget. Ma már elméleti érdekű volna vitázni arról, hogy e három megoldás közül melyik lett volna célravezetőbb s arról is, hogy a helyes választás esetén is a nagy társadalmi és gazdasági megrázkódtatás ernyesztő és bontó erejét mennyiben tudta volna megakadályozni vagy pótolni. Marad a pusztá tény, hogy egyik sem valósult meg s a Párt is a Szövetség szerepkörének átvétele helyett ténylegesen csak egy politikai párt szerepét vállalta.

A Szövetség gondolatának erőtlenségünkől folyó feladásával törvényszerűleg együtt járt a három életmegnyilvánulásnak: a politikainak, gazdaságinak és kulturálisnak egymástól való elválása. Kulturális téren az egyházak vették át, illetve folytatták tovább a nevelésügy irányítását, mellette önállóan kiadóvállalatok születtek s általában megállapítható, hogy békebeli viszonyok számára közművelődési szervezeteink kielégítőek lennének. Azonban itt is, mint a politikában, az maradt el, ami a kisebbségi novum: a néptömegek igényének kielégítése. Általában a középosztályra építünk mindent, igaz, hogy a terheket is reá rójuk. Bármennyire is törnek be látásunkba új szempontok, tehetetlenségünk megakadályozza tettekben való érvényesülésüket. A magasabb értelemben vett nemzetnevelés pedagógiája — amit szegény Jancsó Benedek annyiszor sürgetett — elmaradt. A közgondolkozásban már kezdi elfoglalni helyét, de a gyakorlatban a Magyar Nép, az Iskola és a Hasznos Könyvtár kezdeményén kívül alig került valami megvalósításra.

E kettőhöz: a politikai és kulturális szervezéshez még volt valami készségünk. A gazdasági szervezés gondolata azonban egészen új volt. Egyelőre szükségtelennek is mutatkozott. A húszas évek gazdasági konjunktúrájában úgy látszott, hogy veszteségeink a kisajátított földbirtokokra s az esküt nem tett tisztviselőkre szorítkoznak. Ipar- és kereskedelmi vállalatok magyaroknak mutatkoztak, bankjaink eo ipso annak. A harmincas évek súlyos gazdasági krízise és a gazdasági életbe mindjobban belenyúló kormányintézkedések két irányban hatottak: egyfelől a nagytőke és az ipar- és kereskedelmi vállalatok levették a reájuk már terhessé vált magyar érzelmeket, másfelől viszont a magyar társadalom reáébredt teljes magáraahagyatottságára és az ebből folyó szervezkedés szükségességére. Az egyéni lehetőségeknek teljes megszűnése reáébresztett a közösségi lehetőségekre. *A szövethetzeti*

mozgalom erőteljesebb megindulása és közfigyelembe kerülése mutatja e fejlődést. A figyelem ma a gazdasági kérdések felé fordult. Hiányok és lehetőségek, szükségletek és adottságok ma mindennapi megbeszélések tárgyai. Próbálkozások történnek, kezdeti erőfeszítések. Ezelőtt öt évvel egy szövetkezeti ankét számára még alig találtunk hozzászólókat, ma alig van összejövétel, amelynek tárgysorozatán ne szerepelne. A kezdeti idők szellemi életét a líra uralta s a politikában a nemzetközi jog, a kisebbségi szerződés adta lehetőségek. A második időszakban született meg a regény, a politikában a figyelem a nemzetközi joggal szemben a kisebbségi jogoknak az államhatalommal szembeni érvényesítése felé fordult. A harmadik időszak hozza a szellemi élet koronáját: a drámát, a politikában a belső jogvédelemnek és a ruganyos belső szervezésnek a kiépítését s ebbe az egységbe lép bele a gazdasági kérdés és szervezés előtérbe kerülése.

A gazdasági szervezés előtt két nagy feladat áll: egyik a városi, csak részben termelő, inkább fogyasztó rétegek megszervezése, a másik a falusi agrárlakosságé. Az első a maga összetett voltában, ellentétes és széthúzó érdekeivel, ma még áttekinthetetlen szövevényeivel — bár fontossága nyilvánvaló — bizonyára egy későbbi, fejlettebb kisebbségi életszervezet feladata marad, míg a második a maga sürgető és parancsoló szükségével a kisebbségi futam első körének a feladata, jóformán minden további munkának alapja.

A logikus fejtegetés sorrendje szerint most meg kellene állapítanunk a ma még magyar kézen levő föld mennyiségét, helyenként minőségét, a művelési mód fejlettségét vagy elmaradottságát, a különböző mezőgazdasági egységeknek a piactól való távolságát s ezzel kapcsolatosan az értékesítési lehetőségeket, sőt, mivel gazdatársalmunknak több mint a fele öt holdon aluli, tehát mellékkeresetre utalt birtokos, a különböző vidékeken adódó mellékkereseti lehetőségeket s azok fejleszthetőségét is. Sajnos, mindezekről le kell mondanunk. Mint mindenben, itt is érezzük adagyűjtésünk hiányosságát, úgy, hogy ma még a magyar kézen levő föld területét sem tudjuk megállapítani. A háború előtti adatok a földbirtokban történt óriási eltolódás miatt még távoli következtésekre sem nyújtanak alapot. Egyelőre meg kell elégednünk azzal a kérdés fontosságát eléggé érzékeltető általános megállapítással, hogy magyarságunknak körülbelül 80 %-a mezőgazdaságból él, vagy legalább is mezőgazdasági jövedelemre utalt és a most már részben megindult s még nagyobb mértékben megindítandó adagyűjtő munkára bízni az alapos helyetismeretre épülő helyes következtetések levonását. A mi feladatunk ebben sem lehet más, mint a figyelem felkeltése és rögzítése, a helyes irány kitapogatása, melyen az ön maga feladataira eszmélt nemzet elindulhasson.

A VIRÁGVASÁRNAPI KÖZGYŰLÉS, mely egyetlen mezőgazdasági intézményünknek, az Gazdasági Egyletnek élére új vezetőséget emelt, jelentőségét talán nem is annyira a változás tényéből nyeri, mint inkább attól a nagy várakozástól, melyet a

magyar társadalom ehhez a változáshoz fűz. Ami e várakozásból személyi rész, az *Dr. Szász Pál* energiájának, céltudatosságának, nagy látókörének szól, a várakozás személytelenített része önmagunk felé irányul és gyújtópontjában az a kérdés áll: alkalmassá tették-e az idők a magyarságot arra, hogy a nyílt és lappangó erők feltárásával és összefogásával megteremteni próbálja a szervezett gazdasági életnek azt a minimumát, amely nélkül eredményes kisebbségi élet el nem képzelhető. Túlságos naivitás lenne részünkről, ha önmagában a vezetőség kicserélődéséből összes eddigi bajaink orvoslását remélnénk, hiszen a történelem és a politikai tudományok egyaránt arra tanítanak, hogy vezetőség és tábor csak egymást támogatva tudhat maradandót alkotni. Vezetőség tábor nélkül és tábor vezetőség nélkül csupán társadalmi torzók, tragikus félegységek mindaddig, míg egymásra nem találnak. Bethlen, György gróf, a lelépő elnök megnyitó beszédében erre utalt. „Őszinte sajnálattal ki kell jelentenem, — mondotta, — hogy az egyesület vezetősége nélkülözötte a gazdaközönség és a tagok részéről való támogatásnak azt a mérvét, amely nélkül az egyesület kellő eredményességű működést sohasem valósíthat meg.” A mi reménykedésünk egyformán szól a vezetőségnek és a tábornak. A vezetőségnek, mivel már az új és korszerű feladatok tudatában foglalta el helyét, s a tábornak, mivel sok apró és biztató jelből úgy látjuk, hogy közönyét és fásultságát mindjobban vetkezi le, sőt mintha türelmetlen sóvárgással akarna nekifeküdni a lét-alapjait biztosító közös munkának.

Az út, amely az új vezetőség előtt áll, a maga töretlenségében is nagy lehetőségekkel biztat. A közép- és nagybirtok védelmére alakult Gazdasági Egyletet át kell alakítani a kisebbségbe szorult magyarság érdekeinek megfelelően széleskörű érdekvédelmi szervvé, mely a földműves lakosság gazdasági nevelését és felemelését szolgálja. *Dr. Szász Pál* rövid székfoglaló beszédében tudatosan kerülte a programadást, de szavai arra mutattak, hogy az új vezetőség ezt a széleskörű, — az új önvédelmi kisebbségi politikának megfelelő — átváltást kívánja megvalósítani. „A magyar tulajdonban levő földbirtok, — mondotta — túlnyomóan nagy részben apró birtokok kezén van s ez parancsolóan előírja, hogy leginkább ezzel az osztállyal kell foglalkoznunk, ez osztály öntudatát, műveltségét, tudását kell emelnünk, s megerősítenünk jelenlegi élethelehetőségeit és új élethelehetőségeket teremteni részére.” A pótolni valók nagyságára és a fejlődés roppant lehetőségeire enged következtetni az a tény, hogy 1935. december 31-én az EGÉ-nek mindössze 968 tagja volt, tehát a mezőgazdaságból élő családfenntartóknak még 10/0-a sem, míg ugyanakkor a fogyasztási szövetkezetekben 66.045 tag tömörült. A Gazdasági Egylet legfontosabb feladata a mezőgazdasági kultúra színvonalának emelése, mert ami már e felemelkedés következménye: a fejlettebb mezőgazdasági élet, az már gyakorlati úton ugyanis a szövetkezeti életbe torkollik. A kettő kiegészíti és feltételezi egymást. Ami a fajállatok, vetőmag, mezőgazdasági gépek, stb, közös beszerzésére, a szövetkezeti magtárak felállítására, a közös értékesítésre, egyáltalában ami

a beszerzés és értékesítés megszervezésére vonatkozik, az jó-részen a szövetkezetek feladata, viszont előkészíteni, tárgyi és lelki szempontból egyaránt alkalmassá tenni reá az embe-reket, ez a nevelés kérdése. A mezőgazdasági kultúra színvo-nalának emelésére minden államban nagy erőfeszítések történnek. Gazdasági iskolák, sajtó-propaganda, gazdasági előadások, gazda-sági tanácsadás, kísérleti telepek és mintagazdaságok felállítása mind ezt a célt szolgálják. Majdnem mindenütt állami szervezetek bírkóznak ezzel a feladattal, nekünk társadalmi úton kell pótolnunk az állam hiányzó gondoskodását. A dán, a szász és az ukrán példa bizonyosság arra, hogy nehéz bár e feladat, de nem lehetetlen. A földreutaltság megnövekedett s mezőgazdasági kultúránk elapadt. Régen az állam nagyobb gondoskodása mellett a közép- és nagy-birtokok tartották a színvonalat s a kisebb gazdák tőlük szerez-hették be vetőmag- és apaállat-szükségletüket. A dolgok furcsa változata, hogy a magát demokratának valló államunk jobban el-hagyagolja a földműves nép megélhetési érdekeinek kiszolgálását. Igazán „nagy mélységekből” kell felemelkednünk, csak a magunk erejéből. Hajlamaink, de egyben megélhetési lehetőségeink is arra készítetnek, hogy elsők legyünk a mezőgazdaságban. Enélkül el-vész néüpnk, ennek birtokában olyan erőhöz jut, ami minden te-rületen előnyt biztosít.

EGYRE NŐNEK A VESZTESEGEINK vagyonban, ember-ban, szellemben egyaránt. Erről a sűrített levegőjű nehéz földről évek óta tart és egyre tart a kétirányú elvándorlás. Az egyik az Ókirályság felé irányul, a gazdasági nyomás alól menekülnek a nagyobb gazdasági lehetőségeket vagy legalább a megélhetést biz-tosító viszonyok közzé. A másik vándorlás iránya Magyarország és vonzása inkább a nagyobb szellemi kielési lehetőségeknek szól. Számunkra mindkettő fájdalmas s olyan vérvesztéséget és szellemi szegényedést jelent, ami hatásában ma még alig felmérhető. Az első irányú vándorlás a vándorlók száma miatt ijesztő, a második a vándorlók súlya miatt. Ravasz László, Áprily Lajos után most elve-szítjük Makkai Sándort, a legvilágosabb transylvan szellemet, az alkotásaiban nagy püspököt. Számunkra az ő távozása több mint egy embernek az elvesztése. Vezérünk volt, anélkül, hogy mondtuk volna, anélkül, hogy tudta volna. Tíz évig kormányozni, tíz évig az élen állni, kivédeni a nemzet fájára zuduló csapásokat, harc közben megtanulni az önvédelem módszereit, védekezni s ugyan-akkor építeni, egyre rosszabbodó viszonyok között; élen állni egy társadalomnak, mely kétségbeejtő reménytelenségében egymást marcangolja, melynek beteg testéből rothasztó kelevények nőnek, áruló indulatok, melyek tehetetlen nyomorúságukban az élen ál-lók ellen feszülnek, melyek lefogják az építésre emelt kart és szennyet fecskendezenek balzsam helyett, — összerombolódhatik alattuk az idegzet s vajjon ki tudná megmondani: melyik a sú-lyosabb, a rombolóbb s melyik elől menekült roncsolt idegzetével a püspök? Nincs miért kutatunk: bármelyik lett légyen az ok, Makkai Sándornak mégis itt kellett volna maradnia. Több volt,

mint ember: fogalom volt. Fogalom, aminek Transylvánia adta a lényegét, oszlop, mire szomjas folyandárként kuszott fel az lélek. Távozásával elvesztettük az embert. Az alkotójától elvált mű azonban itt maradt nekünk s nem lehet más feladatunk, mint továbbfolytatni ott, ahol megszakadt. A Magunk Revíziójának gondolata él és hat tovább, mert bár Makkai Sándor vetette papírra, az élet diktálta a scrokat.

A távozó püspök, hiveihez intézett bucsulevelében visszapillantást vet az elmúlt évtized munkájára: „Ha visszatekintünk ezekre a súlyos esztendőkre, kétségtelenül mindenütt láthatjuk áldott jeleit annak, hogy egyházunk vezetői, munkásai, tagjainak mind szélesebb rétegei törekedtek az élő, *lelki* református egyház felszabadítására a nagy világozlásban összedült *intézményes* egyház romjai alól. Belső kormányzatunk gondjainak mindinkább a lelkiek felé fordulása, az iskoláink fentartásáért vívott harcban és új nevelőintézetek felállításában fokról-fokra érvényesülő belső törekvés a nevelés szellemének evangéliumi elmélyítésére, lelkészi, tanári, tanítói új generációnk képzésének, nevelésének reformmunkái, a gyülekezetek hitvallásos öntudatának felébresztése és megerősítése érdekében folytatott irodalmi, intézményes és közvetlen tevékenységek, egyházi társadalmunknak aktív keresztény életre és munkára való szövetségi megszervezése, szeretetintézményeink létesítése, megindulása, a külmiszió parancsának teljesítésére tett első lépéseink mind azt bizonyítják, hogy kezdtük megérteni a zsoltár szavát, mely boldognak magasztalja az embert, aki a Síralomvölgyében kútat ás, csatornát csinál az égi eső életadó vizének. A külső jelekből a belső élet minőségére következtethetünk, népünk önkéntes teherviselése, az elmúlt tíz év ötszáz templom és iskolaépítése beszédes bizonyosságai a lelki egyház megújulásának.”

Makkai rámutat az egyház további feladataira: a létesített intézményeket, *kereteket* belső munka által *élettel, lelki tartalommal* kell megtölteni. Hisszük, hogy az új püspök hűséges gondozója lesz az örökségnek.

Makkai rámutat az egyház kapcsolatára is: „A magyarság, mint nemzeti kisebbség szempontjából az egyházat a nemzeti eszmény örének tisztetem. Az egyháznak kell afelett örködnie, azon munkálnia, hogy az erdélyi magyarság és közelebről a református magyarság örökre egy maradjon mindazzal, ami magyar érték, elszakíthatatlan része maradjon az örök magyarságnak, mely nem politikum, hanem lelkiség és szellemiség. Azonban az eszményt sohasem szabad összezavarni a taktikával. A taktika nem az egyház, hanem a politikai párt dolga. Az egyháznak a magyar politikában is csak egy feladata lehet: örködni azon, hogy a taktika az eszmény szolgálatában álljon, annak legyen alázatos és hűséges eszköze s ne emberi érdekeknek és hiúságoknak. Az elmúlt tíz év azt bizonyítja, hogy egyházunk felelősei mindent megtettek népünknek az állam életébe való törvénytisztelő beillesztésére... mégis jelenleg áldozatait vagyunk a beteg világszellemnek s érezzük, hogy a reformátusságot és a magyarságot csak az Isten kü-

lönös csodája tarthatja meg.. A lelki egyház népének, az evangéliumi magyarságnak kiváltsága az, hogy nemzeti szellemének teljességében, atyáitól örökölt magyar jellemének őszintén felajánlott értékeivel legyen munkálója és hordozója a békességnek és szeretetnek, azok között a felekezetek között, ahol él."

Részvétünket viszi magával nehéz útján a távozó püspök, akinek talán legnagyobb tragédiája, hogy míg nemzetének hitet adott, saját hitét veszítette el. Részvétünk és szeretetünk Mak-kai Sándoré, az emberé, de küzdelemre kel bennünk ez az érzés a nemzetszabta paranccsal, mely nem néz személyt, csak a nemzetet és azt mondja: ha kinlódva, vérezve, meggyötörve is, de itt kell maradnunk.

CUM IURE SUCCESSIONIS — utódlási joggal — szentelték püspökké az ősi katedrálisban Vorbuchner Adolfot. A Majláth püspök segítségére rendelt s majdan örökébe lépő új püspök személye ez alkalommal az egyetemes érdeklődés homlokterébe került. A négy évtizede ugyanazon pásztor kormányozta egyházmegyében kétségtelenül döntő és kivételes jelentőségű ez a pünkösdöt követő vasárnap. A pápai bulla intézkedett: „fontos okokból elhatároztuk, hogy tisztelendő testvérünk Majláth Gusztáv Károly Alba-Iulia-i püspök számára utódlási joggal bíró alkalmas segítő-társat adunk". A nagy püspök, Majláth Gusztáv Károly, négy évtized nehéz és idegölő munkája után összeroppant, betegen él egyházmegyéjétől távol s a pápa új erőt állított melléje, helyébe. Ez a tény, a változás ténye, sok régi gondot önt új szavakba. „Megoldásra váró feladatok"-ról ír a katolikus értelmiség tudósítója s emlegeti, hogy a Szentszék és a kormány között kötött egyezmény elveinek gyakorlati alkalmazása még tisztázásra szorul — különösképp a katolikus iskolaügy érdekében, majd anyagi természetű ügyekről beszél, melyek rendezését az új püspöktől várják. Az ártó szándékokkal kívülről megzavart egyházi életkeret maga is változást vár és óhajt. Vajjon sikerül-e az új püspöknek betetőzni mindazt, aminek kiharcolásában a nagy előd ereje felörlődött. Mi hisszük, hogy aki egykoron Majláth Gusztáv Károlynak, az egyaránt kivételesen nagy *katolikus* püspöknek és *magyar* egyházfejedelemnek helyét foglalja el, tudni fogja, hogy mivé rendeltetett.

POLARPSICHOSE elnevezéssel a sarkkutatók írásaiban találkozunk. Egy különös és józan ésszel alig érthető állapotot értenek alatta, amely az eltévedt s halálnak kített kutatókat fogja el az utolsó napokban. Ahogy az élelem és megmenekülés reménye fogy, olyan mértékben harapózik el közöttük a gyűlölet, az irigység, az addig fékezett indulatok egyszerre kitörnek és az addig barátság és közös cél által összekovácsolt tábor egymásnak ugró, gyilkoló sakálcordával lesz hasonlatos. Amikor a menekülés egyetlen lehetőségét, a közös összefogás, a józan ész követelte fegyelmezett tevékenység nyujtaná csak, akkor bomlik meg a szeretetnek, a barátságának a fegyelme. Nyári látogatóink, akiknek az az

egyetlen egy erényük megvolt, hogy legalább őszinték voltak, valami ehhez hasonlót figyeltek meg közöttünk is. Kisebbségi neurózis, adta a megnevezését az orvos, a társadalomkutató nem keresett nevet, csak egyszerűen leírta aényt, hogy sok emberrel találkozott, akik hajszálra ugyanazt akarták, de amikor megemlítette, hogy a másik is ugyanazt akarja: miért nem dolgoznak tehát együtt, mint viperaharapásra úgy ugrott fel mindegyik, a becsmérő jelzők gazdag tárházát használván fel annak bizonyítására, hogy ő a másikkal nem dolgozhat együtt. Ebben a perben minden második ember igazoló tanunak vonulhatna fel. Kisebbségi életünknek ezt a rákfenéjét alig tagadhatnók le. A rágalmazás, a mindennek való lemocskolás, a leghitványabb hátmegetti „elintézés” polgárjogot nyert életünkben. Mivel felfelé el van zárva az út előlünk, személyi és társadalmi ambíciók abban nyerik kiélési formájukat, hogy lerántásuk azt, aki egy félcentivel kimagaslik közülünk. Talán az egy Reményik Sándort kivéve, nincs ember Erdélyben, akinek a személyi és erkölcsi érintetlenségébe bele nem tapodtak volna. A szabad és nyílt közéletnek nincs, vagy legalább is eltemetődött a lehetősége, az egészséges társadalmi életmegnyilvánulások szabad kiélési formája elzárattott, az őszinte, de tárgyilagos kritika a betegesen felfokozott személyi és egyesületi érzékenység miatt halálát nyerte, hogy mindezek helyét egyeduralmuként elfoglalja a társadalmi érintkezés titkos és ellenőrizhetetlen kloákáin terjedő árokpárti szellem. Az alacsonyság iskoláját járjuk akkor, amikor a testvéri összetartás és bizalom, egymás munkájának megbecsülése és a jobbítás vágyából fakadt nyílt kritika vezethetne el csak az öntudatos és jövőt joggal igénylő nemzetek útjára. Sokat írtak egy időben az írástudók árulásáról, most írunk kellene a nemzeti elit árulásáról, mely némán nézi és tűri az alacsonyságnak a garázdálkodását, mialatt az elferdült közszellem, mint egy szennyes ár, mindegyre leszakaszt a martjáról egy-egy darabot. A követelés csúnya szó s ha mögötte erő nem áll, nevetséges is, mégis ezt az egyet: a szabad, nyílt, becsületos kritika meghonosítását követelnünk kell.

ENNEK A SZABAD, NYÍLT KRITIKÁNAK volt utolsó harcosa Krenner Miklós, akit most a legfelsőbb bíróság két havi fegházra és újságírói hivatásától való eltiltásával három évi kényszerű hallgatásra ítelt. Krenner Miklós, amikor tudomására hozták az ítéletet, lemondott minden magyar közületben elfoglalt tisztségéről, azzal az indokolással, hogy személyével nem akarja feszélyezni ezek működését. Kegyetlen szatíra volt ez a lépése, a magárahagyott ember szatírája és keserősége ez, mintha mondaná: egyedül voltam eddig is, egyedül küzdöttem és harcoltam, vállalom továbbra is ezt az egyedülvalóságot, nem kellene a címek, a diszek, a tisztiségek, amik a mi életünkben semmit sem jelentenek, sem szeretetet, sem összetartást, csak alkalmat támadásokra. Milyen szörnyű gúny is a mi életünkben ez a szó: diszelnök. Krenner Miklóssal sok mindenben nem értettünk egyet, ha szabadna így kifejezni: eszmei ellenfelek voltunk, de mindig meghajoltunk emberi nagy-

sága, tiszta erkölce és bátorsága előtt s ezekről az általa támaszkodott oldalokról részvétünket, tiszteletünket és szeretetünket küldjük neki. Ama négy fal között nem fogja jobban érezni az egyedüllevés kínját s bizonyára nem lesz jobban megpróbálva, mint volt a mi sűrű, nehéz levegőjű életünkben,

NEGYEDÉVEK TÖRTÉNETE a felemelő és elszomorító tények szövevénye. Egyik oldalon előbbre jutunk, a másik oldalon megtorpanunk, vagy visszaesünk. Utunk ezer veszély és kísértés között vezet, mindegyre akadályokba ütközünk, mint egykor az Ithakába hazatörékvő Odisszeus, akin a hatalmas tengeristen: Posedion próbálgatta erejét. Van egy ország, ahol az éhségtől és szomjúságtól elkínzott hajósokat mézédessé lótoszgyümölcsrel kínálják, de Odisszeus a vágyakozástól siró társait a hajópadok alá köti, mert tudja, hogy aki a „virágzó ételből” eszik, az elfelejti hazáját s örökre a lotofágok országában marad. Megküzd Polyphemossal, a félszemű óriással, aki az embereket földhözcsapja, mint valami kutyakölyköt s úgy eszi meg csontostól, belestől. Hermes segítségével megmenekül Kyrke cselofságaitól, aki minden férfit elbódít és sertéssé változtat. Átvergődik a halálos veszedelmű sziklaszoroson, melynek egyik feléről Scylla fenyeget, „akinek hat hosszú nyaka van s szörnyű feje mindegyik élén”, a másik oldalon a vad Charibdis. Elszakítja magát Kalypstól, aki örökfiatal-ságot és gondtalanságot ígér. A szirének éneke elől társai fülét viasszal önti be, magát pedig a hajóárbóchoz kötteti. Nem mer enni a napistennek, Heliosnak széleshomloku barmaiból, mert fél a bosszútól. Neki pedig el kell jutni a napsugaras Ithakába, ahol felesége, a bájos és okos Penelope és fia, az isteni Telemachos várnak rá. Ezért küzd ezer veszéllyel, küzd a reménytelenség érzésével, ami a legveszedelmesebb, megtagad magától mindent, ami késleltetné vagy megakadályozná útjában, nem hall mást, nem lát mást, mint a távoli ithakai partot. Odisszeus a „sokfortélyú”, az „isteni tűrő” keresztül verekszi magát minden akadályon, tudja, hogy nem szabad hallgatnia a szirének énekére, nem ehét a lótoszgyümölcsből, hogy nem szabad magáról egy pillanatra sem megfeledkeznie, mert minden sarokból veszély fenyegeti s az öntudata, a leleménye, az okossága az egyetlen fegyvere. Odisszeus a magárhagyatottak küzdelmének és győzelmének örök jelképe, aki az eszével, a fegyelmezettségével, a csábítások ellen való elzárkózásával győzött.

A mi Ithakánk, a sóvárgott és távoli part, önmagunkban van. A kiindulópont és a célpont tehát egymást keresztezi, óhaj és kívánság, a teljesítés és a megadás lehetősége összekeveredik, a két szempár csak egymás felé fordul s néha egyirányba néz, de sohasem azonosul mindaddig, míg a nemzet egy nagy pillanatában rá nem ébred a maga hivatására. Mivel sok a veszély és a kockázat nagy, tudatos látás kell, vizsgálni szüntelenül önmagunkat, a célt, lemérni a haladás irányát s a megtett utat, s megpróbálni a lehetetlent: történelmi kritikával nézni azt, ami csak a jövőben válíkh történelemmé.

ALBRECHT DEZSŐ.

Előfizetések nyugtázása.

360 lejt fizetett: Dr. Bőszörményi Sándor, 250 lejt fizetett: Korponay Ferenc, 200 lejt fizetett: Pellion Ervin. 120 lejt fizettek: Br. Aczél Ede, Ady Samu, Albert Vilmos, Bakody Antal, Baktai Albert, Dr. Balázs András, Balázs Zsigmond, Bálint Vilmos. Bencze Bogdán, Gr. Bethlen Györgyné, Gr. Bethlen László, Bethlen Tanítóképző Olvazóköre, Bíró Józsefné, Dr. Bíró Vencel, Blédy Géza, Dr. Boga Lajos, Dr. Bölöni Zoltán, Czákó József dr., Csíha Ernő, Csíha Sándor, Dr. Cziffra Kálmán, Dr. Dávid László Deák Irén, Dr. Etédi Jakab Imre, Dr. Fazakas János, Felszeghi Ferenc, Dr. Ferenczi Géza, Finna Etienne, Fodor József, Fodor Pál, Dr. Follért Gyula, Forrás István, Fülöp Ferenc, Dr. Gajdácsy Béla, Dr. Gál Miklós, Groszek Anna, Groszeckné Asztalos Ida, Br. Gyórfy Lajos, Dr. György Lajos, Héjja Albert, Horváth József, Huszár András, Imets Pál, Jakab László, Dr. Jancsó Elemér, Járosi Andor, Kabos Éva, Dr. Kászonyi Alajos, Br. Kemény Béla, Br. Kemény János, Dr. Kőbori József, Dr. Kopár Gerő, Kós Károly, Kováts István (Cluj), Kováts István (Huedin), Kovács Kandid, Kovács László, Krausz László, Krausz Ottó, Lészay Ferenc, Lőrinczi Géza, Lőrinczi Mária, Luczky Ferenc, Lyceum-Könyvtár Cluj, Dr. Martonossy György, Dr. Markovits Manó, Márton Áron, Máthé József, Dr. Moldován Pál, Dr. Molnár Dénes, Müller Ernő, Nagy Erzsébet, Dr. Nagy Lajos, Dr. Nagy Miklós, Dr. Nagy Tibor, Nagy Zsigmond, Dr. Oberding József, Dr. Oberst Zoltán, Orbán Károly, Orth Imre, Ótvos Gyula, Papp János, Dr. Patzkó Elemér, Dr. Pécsy László, Dr. Péterffy Pál, Petrovay Tibor, Dr. Pferschy Tibor, Dr. Pitner Árpád, Premontrei Rendház, Puskás Lajos, Dr. Radnótfáy Sándor, Reischel Arthur, Rimely Mária, Dr. Rózsa József, Sándor Imre, Simon István, Dr. Sulyok István, Sükösd Pál, Szabó Gábor, Dr. Szabó T. Attila, Szász István, Székely Pál, Szélyes Dénes, Szt. Ferencrendi Teológusok Hunedoará, Szűcs Elemér, Takácsy Miklós, Tanári Könyvtár Mercurea-Ciuc, Tanka Károly, Tankó Zoltán, Dr. Tapsony Endre, Targu-Mureş-i Kaszínó, Gr. Teleki Ernő, Timişoara-i magyarpárti ifj. tagozat, Tóth István, Tölgyes Lajos, Török Sándor, Dr. Tusa Gábor, Vargha László, Vámszer Géza, Vásárhelyi János, Dr. Vékás Lajos, Vidovszky Erzsébet, Vita Ódönné, Vigh Károly, Gr. Was Albert, Zomora Dániel. 100 lejt fizetett: Szabó Bálint. 70 lejt fizetett: Dr. Belle L. 60 lejt fizettek: Ambrus Szaniszló, Aubermand Péter, Béli György, Dr. Buzás Márton, Czeglédy Emmi, Csergőffy Tibor, Fekete György, Gyarmathy Árpád, Jakab Zsigmond, Dr. Kiss Árpád, Kiss Olga, Dr. Kristóf György, Lakatos István, Lammert Sándor, Lám Béla, Lőrincz József, Máthé István, Makk László, Dr. Nagy Endre, Sándor Pál, Smiály József, Szigeti Béla, Dr. Szilágyi Olivér, Szennyes József, Ujlaky János, Varga Éva, Dr. Vargha Lajos, Vásárhelyi Boldizsár, Dr. Vecégh Sándor, Dr. Vlossák Rezső.

Cluj, Str. Kogălniceanu
7.

Cenzurázva.